

36503.

TC
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TÜRKİYE'DE YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ
GELİŞİMİ VE 1980 SONRASI YATIRIMLARIN
SEKTÖREL VE ÜLKELERE DAĞILIMLARI**

İŞLETME YÖNETİMİ
YÜKSEK LİSANS BİTİRME TEZİ

OKAY YÜCER

İSTANBUL - 1994

TC

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE'DE YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ
GELİŞİMİ VE 1980 SONRASI YATIRIMLARIN
SEKTÖREL VE ÜLKELERE DAĞILIMLARI

İŞLETME YÖNETİMİ

YÜKSEK LİSANS BİTİRME TEZİ

OKAY YÜCER

PROF. DR. ALİ ÖZGÜVEN

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İSTANBUL - 1994

İÇİNDEKİLER

- ÖZET.....	
- GİRİŞ.....	1

- BÖLÜM I -

CUMHURİYET ÖNCESİ DÖNEMDE YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

A. YABANCI SERMAYENİN TANIMI.....	3
1- YABANCI SERMAYEYİ GEREKLİ KILAN FAKTÖR- LER.....	6
2- YABANCI SERMAYENİN EKONOMİLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ.....	9
B. 1915 YILINA KADAR YAPILAN YABANCI SERMAYE YATI- RIMLARININ TÜRÜ VE MİKTARI.....	14
C. 1915-1923 YILLARI ARASINDA GERÇEKLEŞEN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ TÜRÜ VE MİKTARI.....	28

- BÖLÜM II -

CUMHURİYET DÖNEMİNDE (1923-1950) YAPILAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

A. 1923 İZMİR İKTİSAT KONGRESİ.....	32
1- KONGRENİN TOPLANMASI VE ALINAN KARAR- LAR.....	32
2- KONGREYE KATILAN GRUPLARIN, YABANCI SERMA- YE İLE İLGİLİ DÜŞÜNCE VE TEKLİFLERİ.....	39
a- TÛCCAR GRUBU.....	39
b- ÇİFTÇİ GRUBU.....	40

c-	SANAYİCİ GRUBU.....	41
d-	İŞÇİ GRUBU.....	42
3-	KONGRE SONUÇ BİLDİRGESİNDE YABANCI SERMAYE İLE İLGİLİ ALINAN KARARLAR.....	43
B-	1923 İZMİR İKTİSAT KONGRESİ SONRASINDA GERÇEKLEŞEN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ TÜRÜ VE MİKTARI.....	47

- BÖLÜM III -

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE (1950-1960) YAPILAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI.....	52
---	----

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE YABANCI SERMAYE İLE İLGİLİ YAPILAN YASAL DÜZENLEMELER.....	54
---	----

- BÖLÜM III -

PLANLI DÖNEMDE (1960 -) YAPILAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI.....	58
---	----

A-	PLAN DÖNEMLERİNDEKİ YABANCI SERMAYE POLİTİKALARI VE PLAN DÖNEMLERİNDE GERÇEKLEŞEN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI.....	59
1-	BİRİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI DÖNEMİ (1963-67).....	59
2-	İKİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI DÖNEMİ (1968-72).....	63
3-	ÜÇÜNCÜ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI DÖNEMİ (1973-78).....	68
4-	DÖRDÜNCÜ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI DÖNEMİ (1979-82).....	75
5-	BEŞİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI DÖNEMİ (1985-89).....	82

6- ALTINCI BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI DÖNEMİ (1990-94).....	89
B- 24-OCAK- 1980 KARARLARININ YABANCI SERMAYE YATI- RIMLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ.....	97
C- 1980 SONRASINDA GERÇEKLEŞEN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ ÜÇ ANA SEKTÖRE (TARIM - SANAYİ - HİZMETLER) DAĞILIMI VE MİKTARLARI.....	102
D- 1980 SONRASINDA GERÇEKLEŞEN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ ÜLKELERE GÖRE DAĞILIMI VE MİKTARLARI.....	115
E- 1980 SONRASINDA GERÇEKLEŞEN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ İŞLETMELER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ.....	120
SONUÇ.....	123
KAYNAKLAR.....	127

TABLOLAR

- TABLO 1** : Sermaye ve Emegın 1915 Yılı İtibarıyla Dağılımları (% olarak).
- TABLO 2** : 1915 Yılına kadar yapılan yabancı sermaye yatırımlarının sektörel dağılımları.
- TABLO 3** : Türkiye'de Çalışan Yabancı Şirketler (1929 Yılı)
- TABLO 4** : Bir Yabancı Kaynağa göre Türkiye'de Millileştirilen Yabancı Şirketler.
- TABLO 5** : Türkiye'de Çalışan Yabancı Şirketler (1929 Yılı)
- TABLO 6** : Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde Yabancı Sermaye Girişleri.
- TABLO 7** : İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde Yabancı Sermaye Girişleri.
- TABLO 8** : Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde Yabancı Sermaye Girişleri.
- TABLO 9** : Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde Yabancı Sermaye Girişleri.
- TABLO 10** : Körfez ülkelerinin Yıllar itibarıyla Yabancı sermaye miktarları.
- TABLO 11** : Beşinci Yıllık Kalkınma Planı döneminde Yabancı Sermaye Girişleri.
- TABLO 12** : Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde Yabancı Sermaye Girişleri.

- TABLO 13** : Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Yıllık Gelişimleri.
- TABLO 14** : 1980 sonrası Yabancı Sermaye girişlerinin Sektörel Dağılımları.
- TABLO 15** : Sektörlerdeki Yabancı Sermaye girişlerinin yıllık gelişim oranları.
- TABLO 16** : Yerli ve Yabancı Sermaye oranlarının Sektörler itibarıyla karşılaştırılması.
- TABLO 17** : 500 Büyük Sanayi kuruluşu içinde yer alan Yabancı Sermayeli Kuruluşları ile ilgili göstergeler.
- TABLO 18** : 500 Büyük firma içindeki Yabancı Sermayeli Kuruluşların dağılımları.
- TABLO 19** : Türkiye'de en fazla yatırımı gerçekleştiren ilk 10 ülkenin yatırım miktarları.

ÖZET

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin en büyük sorunlarında birisi olan birikmiş tasarruf azlığı ve sermaye yetersizliği sürekli dış kaynaklar ile kapatılmaya çalışılmaktadır.

Türkiye'nin iktisadi tarihi incelendiğinde, ülkeye yabancı sermaye girişlerinin Kapütülasyonlar ile başladığı ve sürekli artarak 1838 Ticaret Antlaşması ile doruk noktaya ulaştığı gözlemlenmiştir. Özellikle Ticaret Antlaşması, Kapitalist Batılı devletlerin Osmanlı Ekonomisini kendi politik ve iktisadi hedefleri doğrultusunda yönlendirmelerine neden olmuştur. Cumhuriyetin kurulmasına kadar geçen süreçte Yabancı Sermaye yatırımları kar marjı yüksek ve kısa vadeli dönemde gelir getiren sektörlerle yönelmiş ve dolayısıyla da Osmanlı Devletinin sömürülmesi sonucunu doğurmuştur.

Cumhuriyetin ilânından sonra milliyetçi politikaların ağırlıklı olduğu iktisadi kararlar alınmış ve Yabancı sermayenin gerekli olduğu (ekonomik kalkınma için) ancak esiri olunamayacağı ısrarla vurgulanmıştır. Politik kararların ve yasal düzenlemelerin en yoğun olarak görüldüğü Demokrat parti döneminde ilk defa "Yabancı sermaye mevzuatı" hazırlanarak, hem yabancı sermayeli kuruluşlar için hem de Türkiye Cumhuriyeti için daha sağlıklı bir zemin oluşturulmuştur. Zaman içinde hazırlanan (ve uygulamaya konulan) çeşitli yasa ve yönetmelikler ile Yabancı Sermaye konusunda daha tutarlı ve daha sağlıklı kararlar alınmıştır.

Demokrat Parti dönemi sonrasında incelenen Planlı dönemde ise Yabancı Sermaye konusu hazırlanan Beş Yıllık Kalkınma Planlarında özellikle ele alınmış ve teşvik edileceği belirtilmiştir. Yabancı Sermaye yatırımlarındaki artış trendinin gelişme gösterdiği bu dönem,

1980 ihtilali ile kesintiye uğramasına karşılık günümüze kadar sürmüştür.

1980 sonrası dönemde ise gelişmeler daha çok küreselleşme ve liberal ekonomik yapının Türk Ekonomisi üzerindeki etkileri bağlamında gerçekleşmiştir. Özellikle 24 Ocak kararları ile Yabancı sermayenin teşvik edilmesi ve Türk Özel sektörünün uluslararası şirketler ile ortak yatırımlara yönelmesi, Türkiye'nin uluslararası finans piyasalarında kredibilitesinin artması, Yabancı Sermayeli Kuruluşların Türkiye'de yatırıma yönelmesine neden olmuştur. Bu yönelik Türk Ekonomisinin ve özellikle de sanayinin modernizasyonu ile uluslararası piyasalarda rekabet etmesini sağlamıştır.

Bütün bu gelişmeler Türk Ekonomisinin daha sağlıklı ve daha modern bir yapıya kavuşmasına yardımcı olmuştur. Özellikle yüksek teknolojinin ve yeni yatırımları sağlayan kapitalin gelmesi ülke içinde de büyük bir rekabet ortamının doğmasına neden olmuştur. Bu rekabet Türk Ekonomisinin ve Türk Sanayinin sürekli yenilenmesine ve ilerlemesine katkıda bulunacaktır.

GİRİŞ

Bugüne kadar Yabancı Sermaye ve Yabancı Sermaye yatırımları üzerine lehte ve aleyhte pek çok görüş ortaya atılmıştır. Çünkü farklı iktisat politikaları ve siyasi değişmeler yabancı sermaye konusunu farklı açılardan ele almıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan entegrasyon hareketleri gelişmiş ve az gelişmiş - gelişmekte olan - ülkeler arasındaki ekonomik ve sosyal farklılıkların belirginleşmesine neden olmuştur. Bu bakımdan iktisadi büyüme ve kalkınma konuları önem kazanmıştır. Kapitalist ülkeler, az gelişmiş ülkelerin iktisadi gelişmelerini sağlamak, daha doğrusu hızlandırmak amacıyla, gerek finansal açıdan gerekse teknik açıdan yardımlarda bulunmuşlardır. Ancak bu yardımları kendi hedeflerini ve çıkarlarını gözetmek doğrultusunda gerçekleştirmişlerdir. Zaman süreci içindeki değişmeler, ülkeleri globalleşmeye (küreselleşmeye) doğru yöneltmiş ve 1990'lı yıllarda iktisadi ve politik etkileşimler çift taraflı bir çerçevede içerisinde yaşamaya adeta zorunlu hale getirilmiştir. Ne var ki, burada gerçek olan bir nokta gözden kaçırılmamalıdır. O da gelişmiş ülkelerin kendi çıkarlarını ön planda tutarak yatırımlarını ona göre yönlendirmeleri ve kâr maksimizasyonunu sağlamalarıdır. Bu strateji yüzünden az gelişmiş ülkelerin bağımsız bir ekonomik kalkınma programı oluşturmaları mümkün görülmemektedir.

Bu çalışmada Türkiye'nin iktisadi gelişmesinde ve kalkınmasında Yabancı Sermaye yatırımlarının rolü ve önemi üzerinde durularak, bu yatırımların Türk Ekonomisini etkilediği noktalar ortaya çıkarılmıştır. Bu bağlamda; Cumhuriyet öncesi dönem (1840-1923), Cumhuriyet dönemi (1923-1950), 1950-60 arası Demokrat Parti dönemi ve Plânlı dönemler analiz edilmiş ve ele alınan zaman perspektivi içinde

Üretilen politikalar ve bu politikaların iktidarlar tarafından uygulanıp uygulanmadığı, uygulanan kararların ise Türk Ekonomisi zerindeki etkileri belirlenmeye çalışılmıştır.

Ancak bütün bu çalışmaların sağlıklı bir zemine oturtulması için Yabancı Sermaye kavramının açıklanması ve Yabancı Sermaye yatırımlarının neler olduğu üzerinde öncelikle durulması gerekmektedir. Yabancı Sermaye kavramının açıklanması ile başlayan bu alışma Türk ekonomisinin daha çok son 10 yılının (1980-1990 arası) genel bir değerlendirmesi ile sonuçlandırılmıştır.

BÖLÜM - I -**CUMHURİYET ÖNCESİ DÖNEMDE YABANCI SERMAYE****YATIRIMLARI****A- YABANCI SERMAYENİN TANIMI**

Yabancı sermaye kavramı; iktisadi gelişmeler, iktisadi sistemler, ödemeler bilançosu v.b. pek çok açıdan ele alınarak tanımlanabilir. Ancak bütün bu tanımlamalar sonuçta yabancı sermaye olgusunun (-kavramının-) bir uluslararası sermaye hareketi olduğu noktasında birleşmektedir.

Bilindiği gibi uluslararası sermaye hareketleri; Portföy yatırımları ve Dolaysız-direkt-yatırımlar (özel sermaye yatırımları) olarak üzere iki ana gruba ayrılmaktadır.⁽¹⁾

Portföy yatırımları esas itibarıyla ülkeler arası faiz hadlerinin farklılığından kaynaklanan ve yatırımcının denetim yetkisi dışında kalan yatırımlardır. Dolaysız yatırımlar ise; yatırımı yapan kişi veya kuruluşların yatırım üzerindeki yetkisinin direkt olarak söz konusu olduğu yatırımlardır. Bu nedenledir ki; Uluslararası sermaye hareketlerinin büyük bir bölümü direkt yatırımlar şeklinde gerçekleşmektedir.

Avusturyalı iktisatçı C. P. Kindleberger dolaysız yatırımları; "Bir ülkede yabancı yatırımcılar tarafından denetlenen teşebbüslerin pay sahipliği" olarak tanımlamıştır.⁽²⁾ Günümüz iktisatçılarının bir bölümü bu görüşe katılırken, bir bölümü ise dolaysız yatırımların sermaye

(1) Genel Ekonomi Ansiklopedisi; Milliyet Yayınları, İstanbul 1988, Sh. 933.

(2) Genel Ekonomi Ansiklopedisi, Sh.933.

yönetiminden çok; teknoloji, know how ve sevk ve idare yetenekleri olan yatırımcıların uluslararası sermaye hareketlerini denetleme amacını taşıdığını belirtmiştir. Bu görüşe göre; teknoloji, know-how transferi yatırımcılar için uzun vadeli yatırımların bir aracı olmaktadır. Yukarıdaki iki farklı görüşü de ele alarak bir değerlendirme yapan iktisatçılar; bir yatırımın yabancı sermaye yatırımı olabilmesi için aşağıdaki değerlerden bir veya birkaçını bünyesinde taşıması gerektiğini savunmuşlardır.⁽³⁾

- a- Yabancı para şeklinde getirilen sermaye ve otofinansman yoluyla sermayeye eklenen kârlar,
- b- Makina ve donanımı şeklinde gelen aynı sermaye,
- c- Lisans, Patent, Know-how gibi fikri hak ve hizmetler.

Türk iktisatçılarından S. R. Karluk ise Yabancı Sermayeyi şu şekilde tanımlamıştır; "Yabancı sermaye yatırımları; bir ülkede bir firmayı satın alma, yeni kurulan bir firma için kuruluş sermayesi sağlama veya mevcut bir firmanın sermayesini artırma yoluyla o ülkede bulunan firmalar tarafından diğer bir ülkede bulunan firmalara yapılan ve kendisi ile birlikte teknolojisini, işletmecilik bilgisini ve yatırımların kontrol yetkisini de beraberinde getiren yatırımlardır".

Yabancı sermayeyi iktisadi bir kaynak olarak ele alan iktisatçılar ise yabancı sermayeyi iki şekilde tanımlamışlardır. Bu tanımlar aşağıdadır.

- i- Bir ülkenin karşılığını ödemeksizin dış ülkelere sağladığı iktisadi kaynaklar⁽⁴⁾ (-ki bu kaynaklar genellikle hibe şeklindedir.)

(3) Halil Seyidoğlu; "Uluslararası İktisat", Ankara 1983, Sh.338.

(4) Kenan Bulutoğlu; "100 Soruda Yabancı Sermaye", İstanbul 1970, Sh.5-6.

- ii- Bir ülkenin karşılığını değişik biçimlerde ileri bir tarihte ödemek üzere başka ülkelerden sağladığı ve kısa sürede ekonomik gücüne ekleyebileceği mali ve teknolojik kaynaklar.⁽⁵⁾

Buraya kadar yapılan yabancı sermaye tanımlarında da görüldüğü gibi iktisatçılar konunun geniş bir tabana yayılması ve ekonominin her sektörü ile ilişki içinde olması nedeniyle çok çeşitli tanımlamalar yapma ihtiyacı hissetmişlerdir. Yapılan her tanımlama yabancı sermaye kavramının bir özelliğini ortaya koymuştur (İktisadi kaynak olması, uluslararası para piyasasındaki dalgalanmaların düzenlenmesi v.b.). Ancak ister dolaysız yatırım olsun, ister portföy yatırımı olsun özel yabancı girişimcinin amacı elinde bulunan mali kaynağına maksimum getiri sağlayacak yatırım araçlarını kullanmaktır.⁽⁶⁾

(5) T. Güngör Uras; "Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları", İstanbul 1979, Sh.27.

(6) Hüseyin Şahin; "Türkiye Ekonomisi-Tarihsel Gelişimi ve Bugünkü durumu", Bursa 1990, Uludağ Ünl. Yay., Sh.308.

1- YABANCI SERMAYEYİ GEREKLİ KILAN FAKTÖRLER

Globalleşmenin ve liberal ekonomi politikalarının etkili olduğu günümüz ekonomik sistemlerinde yabancı sermaye yatırımları büyük bir önem taşımaktadır. Tasarruf fazlası olan gelişmiş (kapitalist) ülkeler ya direkt olarak, ya da çokuluslu şirketler aracılığıyla, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere yardımda bulunmaktadır. Ancak bu tür yardımlar, siyasal tercihlere göre değiştiğinden ve nispeten kısıtlı olduğundan zamanla önemini yitirmiş ve giderek "özel direkt yabancı sermaye yatırımları" daha çok ağırlık kazanmıştır.⁽⁷⁾

Yine 1960'lı yıllara kadar gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki ilişkilerle, bu ilişkilerde geçerli olan düşünce şeklinde de değişmeler olduğu görülmektedir. Her şeyden önce gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında bir "organik bağ" olduğu anlaşılmıştır. Başka bir deyişle gelişmiş ülkelerin refah düzeylerini arttırmaları, en azından korumaları diğer ülkelerin gelişmelerine de bağlıdır. Bu nedenle gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere sermaye ve teknoloji transferi dünya ekonomisinin sıhhati için zorunlu olmuştur.

1960'lı yıllar öncesinde olduğu gibi, 1960'dan günümüze kadar geçen zaman süreci içinde de gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmada karşılaştıkları en önemli sorun, yatırımlarını finanse edecek tasarruflarının olmamasıdır. Bu kaynak sıkıntısı gelişmekte olan ülkeleri her dönemde dışa bağımlı bir konuma getirmiştir. Bir başka

(7) Ünal Bozkurt, Doç. Dr.: "Ekonomide Yabancı Sermayenin Yeri ve Önemi" YASED Yayınları, Yayın No.20, İstanbul, 1985, Sh.1.

deyişle gelişmekte olan ÷lkeler gelişmiş ÷lkelerin tasarruf fazlalarına ihtiyaç duymuşlardır.⁽⁸⁾

Gelişmekte olan ÷lkeler için yabancı sermayeyi gerekli kılan bir diğer faktör de teknolojik gelişmedir. Gelişmekte olan ÷lkelerde kullanılan üretim teknolojileri ve makina teçhizat genellikle gelişmiş ÷lkelerin kullandığı teknolojinin çok gerisinde kalmaktadır. Bu noktada ÷lkeye gelecek olan yabancı sermaye beraberinde kendi teknolojisini de getirecektir. Çünkü yabancı sermaye için geçerli olan aynı sürede, maximum verimi sağlayacak üretim sisteminin kurulmuş olmasıdır. Bu teknoloji üstünlüğü bir süre sonra yerli sermayedarın da modernizasyona gitmesine (tam rekabet piyasası koşulları gereği) neden olacak, dolayısıyla da sanayide üretim artışları kendiliğinde gelecektir. Üretim teknolojisi ile beraber gelişmekte olan ÷lkeler için yabancı sermaye yatırımlarını gerekli kılan bir diğer faktör de işgücünün teknik bilgi ve becerisinin artırılarak nitelikli işgücüne çevrilmesidir. Bu konuda en büyük katkı yabancı sermayeli yatırımların imalat sanayiinde ve hizmetler sektörlerinde o ÷lkenin işgücünü isdihdam etmesiyle mümkün olacaktır.

Gelişmekte olan ÷lkeler için yabancı sermayeli yatırımları gerekli olan bir diğer husus da dış borçların artmasıdır. Uluslararası finansal hareketleri incelediğimizde özellikle 1970-1985 yılları arasında dış borçları oldukça yüksek olan Brezilya (87.4 Milyar dolar) ve Meksika (90 Milyar dolar) nın yabancı sermayeden en fazla yararlanan ÷lkelerin başında geldiği gör÷lmüştür. Bu gelişme sonucunda Brezilya ve Meksika yabancı sermaye yatırımları neticesinde büyük nakit girişi sağlamış

(8) Ünal Bozkurt, Doç. Dr.: "Ekonomide Yabancı Sermaye" YASED Yayınları, Yayın No:15, İstanbul 1983.

ve aynı zamanda ülkelerinde sanayinin gelişmesine katkıda bulunmuşlardır.

Görüldüğü gibi yabancı sermaye yatırımları Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için her bakımdan gerekli bir araçtır. Özellikle yatırımların finansmanı, sanayinin modernizasyonu, istihdamın artırılması ve uluslararası piyasalarda rekabet imkanlarının yaratılması yabancı sermayeli yatırımların artmasıyla mümkün olmaktadır. Bu bağlamda incelediğimizde yabancı sermayenin artılarının, eksilerinden fazla olduğu görülecektir.

2. YABANCI SERMAYENİN EKONOMİLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Yabancı sermayeler ilgili her ülkenin ekonomisi üzerinde olumlu ve olumsuz etkiler yaratmaktadır. Bu etkileri genellikle kalkınmanın ve gelişmenin bir bedeli olarak dikkate almak gerekmektedir. Bu bağlamda konuyu ele aldığımızda Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin kalkınma hedefleri üzerinde yabancı sermayenin çok yönlü etkileri vardır. Bu etkilerin en önemlileri şunlardır:⁽⁹⁾

- i) Yabancı sermaye yatırımları, ülkedeki gelir oluşumunu, döviz rezervlerini ve vergi gelirleri gibi makro değişkenleri olumlu yönde etkilemektedir. Aynı zamanda yan sanayinin oluşmasına ve gelişmesine katkıda bulunmaktadır.
- ii) Yabancı sermaye yatırımları, modern sektörlerde istihdam durumunu ve insan gücü niteliklerini de genellikle olumlu yönde etkilemektedir.
- iii) Yabancı sermaye gerek bölgeler arasındaki, gerek kişiler arasındaki gelir dağılımını da etkilemektedir.
- iv) Yabancı sermaye sosyo-kültürel kurum ve değerleri çağdaş bir yönde olmak üzere değiştirmektedir.
- v) Rekabet, endüstriyel verimlilik, teknolojik gelişme ve mamul geliştirme konusunda yabancı sermaye çok etkili olup bu etki dinamik bir özellik göstermektedir.

(9) Ünal Bozkurt, Doç. Dr.: "Ekonomide Yabancı Sermaye" YASED Yayınları Yayın No:15, İstanbul, 1984.

Gelişmekte olan ülkeler gelen (veya gelecek) yabancı sermayeden en iyi şekilde ve ekonomilerine en fazla katkıyı sağlayacak bir biçimde yararlanmak zorundadır. Bu noktada dikkat etmeleri gereken bazı hususlar bulunmaktadır. Aşağıda gözönünde bulundurulması gereken bu hususlar açıklanmıştır.

- a) Yabancı sermayeli kuruluşlar tarafından üretilen mamüller daha çok yüksek gelir gruplarının ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olabilir . Bu da yatırımların rasyonel olmaması sonucunu doğurabilir.
- b) Yabancı sermayeli kuruluşlar tarafından kullanılan teknoloji ülkenin daha bol miktarda sahip olduğu kaynaklarla uyuşmayabilir. Yani yatırımda kullanılacak hammadde ve yan ürünlerin ithali söz konusu olabilir. Doğaldır ki, bu durum ülkenin döviz rezervlerinde azalma ve dış ödemeler dengesinde olumsuz değişmelere neden olacaktır.
- c) Yabancı sermayeli kuruluşların üretimleri verimli olmasa bile, sağladıkları kârlar ithalat kısıtlamasının sağladığı tekel-ler nedeniyle yüksek olabilir. Bu durum özellikle ithali yasak olan ve ülke içinde üretilen ürünler konusunda ortaya çıkmaktadır.
- d) Yabancı sermayeli kuruluşlar, çeşitli yollardan özellikle yüksek transfer fiyatları nedeniyle esas kârlarını kamufle etmek ve ülke dışına transfer etmek imkânına sahip olabilirler.

Bütün bu hususları dikkate almak ve yapılacak yatırımları bu hususlar bağlamında incelemek zorunda kalan ülkeler yabancı sermaye

yatırımlarını, kalkınma hedeflerine en uygun şekilde yönlendirmeye mecburdur. Ancak bu koşulda sağlıklı bir gelişme ve büyüme söz konusu olacaktır.

Daha önce ifade edildiği gibi yabancı sermayenin ülke kalkınması üzerindeki etkileri çok yönlü ve çok fazladır. Burada ülkenin refahı, sosyal yapısı, eğitim ve sağlık alanlarını bir kenara bırakırsak, iktisadi konulardaki etki üzerinde durmak gerekmektedir. Yabancı sermayenin ekonomi alanındaki etkilerini iki ana başlık altında toplamak mümkündür.

1- Milli gelir üzerindeki etkiler,

2- Ödemeler dengesi üzerindeki etkiler,

1. MİLLİ GELİR ÜZERİNDEKİ ETKİLER

Yabancı sermaye yatırımlarının bir ülke ekonomisi için, en büyük ve en fazla etkiyi yaptığı faktör Milli Gelir'dir. Yabancı sermayenin geldiği ülkenin milli geliri üzerindeki etkileri çok yönlü olmakla beraber genelde Direkt ve Endirekt faydalar olmak üzere iki grupta toplanmaktadır. Bu faydaları kısaca açıklayalım:⁽¹⁰⁾

- 1) **Direkt faydalar:** Yabancı sermaye bilindiği gibi yatırım yaptığı ülkeye yeni teknolojiler getirir ve bununla birlikte yeni istihdam alanları açarak işsizliğin azaltılmasına katkıda bulunur. Bu katkılar sadece yabancı sermayeli kuruluş ile sınırlı kalmamakta beraberinde oluşan yan sanayi kuruluşlarında da görülmektedir.

(10) Ünal Bozkurt, Doç. Dr.: "Ekonomide Yabancı Sermaye" YASED yayınları, No:15.

Yatırım sonucu faaliyete geçen kuruluşun ürettiği mal ve hizmet ile bunların üretimi için yapılan harcamalar arasındaki fark ekonomiye katkılarını belirler ki buna "net katma değer" denir. Başka bir deyimle net katma değer üretim faktörlerine (emek, sermaye, toprak gibi) yapılan ödemele-rin (faiz, ücret, rant, kâr v.b.) toplamına eşittir. Doğal olarak yaratılan katma değer in büyüklüğü milli gelire o derece arttırıcı etki yapar ve ekonomik büyüme bu şekilde hızlanır.

- ii) **Endirekt Faydalar:** Yabancı sermaye yatırımlar sadece kendi yatırımlarının değil, yurt içindeki diğer kuruluşların verimliliğini de arttırmakta ve bu şekilde milli gelire olumlu bir katkıda bulunmaktadır. Örneğin; yatırım yapılan ülkelerde diğer teknik konularda yardım yapılabilir, mamullerini bu firmalara daha ucuz fiyattan satma imkanı sağlayabilir. Otomotiv sanayinde (özellikle Bursa'da) olduğu gibi yan sanayiler yaratılarak isdihdama da katkıda bulunabilir. Yine yabancı sermayeli kuruluşlar kaliteli ve yeni mamuller satarak piyasadaki rekabeti arttırmaktadır. Bu da bütün firmaları verimli ve çağdaş çalışmaya zorlamaktadır. Ayrıca yabancı sermayeli kuruluşlar, bünyelerindeki eğitim programları ile işçilerin niteliğinin yükseltilmesinde önemli bir etkiye sahiptir ve bu etki genelde işçi kalitesini yükseltici bir rol oynamaktadır.

Yukarıda ifade edilen faydalardan iktisadi açıdan ölçülebilir nitelikte olanı direkt faydalar ise de endirekt faydaların da yarattığı katkılar azımsanmayacak kadar fazladır. Öyle ki; endirekt faydalar, yabancı sermayeli kuruluşların bünyesindeki gelişmeler sonucunda ortaya çıktığı gibi, yabancı sermayenin ilgili sektör ve global olarak Türk

ekonomisi üzerindeki etkilerden de kaynaklanmaktadır. Bu etkiler sanayilerin ve yerli sermayeli kuruluşların da gelişmesinde ve modernizasyonunda çok etkili olmaktadır.

2 ÖDEMELER DENGESİ ÜZERİNDEKİ ETKİLER

Yukarıda açıklanan Milli gelir üzerindeki etkisinde olduğu gibi, yabancı sermayenin yatırım yaptığı ülkenin ödemeler dengesi etkisi de zamanla değişmektedir. Başlangıçta ülkeye gelen yabancı sermaye, ödemeler dengesi üzerinde oldukça olumlu bir etki yaratır. Faaliyetler devam ederken yabancı sermaye yatırımı, yaratacağı ithal ikâmesi ve ihracat ile ödemeler dengesine pozitif bir katkıda bulunur. Öte yandan teşebbüsün hammadde ve malzeme ithali ve dış faktörlere ödemeler yapması, ödemeler dengesini olumsuz yönde etkileyecektir. Ödemeler dengesini olumsuz yönde etkileyerek bir diğer husus da yapılan yabancı sermaye yatırımının herhangi bir nedenle tasfiye edilmesidir.

Görüldüğü gibi yabancı sermayenin ödemeler dengesi üzerindeki etkilerini bir fayda/maliyet analizi ile incelemek gerekmektedir. Ancak gelişmekte olan ülkelerin yapısal olarak döviz kıtlığı çekmeleri ve ağır dış borç yükü nedeniyle özellikle yabancı sermayenin ödemeler dengesi üzerindeki etkisine karşı oldukça duyarlı oldukları görülmektedir. Bu nedendir ki; kısa dönemde ithal ikamesi yaratan ve ihracata yönelik olan yatırımlar, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler tarafından daha çok tercih edilmekte, uzun dönemde milli gelir ve ekonomik büyümede yabancı sermayenin yapabileceği olumlu katkılar gözardı edilmektedir. Unutulmamalıdır ki; gelişmekte olan ülkelerin iktisadi ve sanayi alanında gelişmeleri teknolojiyi ve uluslararası gelişmeleri yakından takip etmeleri ile mümkün olacaktır. Bu

da yabancı sermaye yatırımlarından gereğince ve en optimum düzeyde faydalanmakla gerçekleşecektir.

B- 1915 YILINA KADAR YAPILAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ TÜRÜ VE MİKTARI

Osmanlı İmparatorluğunun ekonomik gelişimini incelediğimizde, yabancı sermaye girişinin (dolaylı ya da dolaysız), Kapütülasyonlara kadar uzandığını görmekteyiz. Çeşitli politik ve iktisadi gelişmeler - ki bunlariki antlaşmalar olarak ortaya çıkmaktadır bağlamında başka Fransa ve İngiltere olmak üzere bütün gelişmiş Avrupa devletlerine tanınan bu hakların (Kapütülasyonların) kapsamı genişletilmiş ve bunun sonucunda da Osmanlı İmparatorluğu daha fazla dışa bağımlı bir konuma getirilmiştir.

Kapütülasyonlar sırasında Osmanlı İmparatorluğunun iyice zayıfladığını (özellikle de iktisadi bakımdan) gören batılı devletler, politik baskılar sonucunda 1838 yılında imzalattıkları - ki Mustafa Reşit Paşa imzalamıştır - Ticaret antlaşması ile hem istedikleri alanlarda faaliyetlerde bulunma imkânına kavuşmuş, hem de Osmanlı İmparatorluğunun dış borçlanma sürecini hızlandırarak çöküşüne bir zemin hazırlama yoluna gitmişlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu için iktisadi çöküşün bir başlangıcı olarak nitelendirilebilecek 1838 Ticaret Antlaşmasının en önemli maddeleri şunlardır.⁽¹¹⁾

(11) Bu bölüm Burhanettin Ulutan'ın, İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisinde okuttuğu Ekonomi ve Ekonomi Tarihi ders notlarından (1970-1977) derlenmiştir.

- i) İthalat tamamen serbest bırakılacak. Osmanlı İmparatorluğuna ithal edilen mallardan gümrükte değerinin %5'i kadar vergi alınacak, memleket içinde ise başka hiçbir vergi alınmayacaktır.
- ii) Osmanlı Devletinden ihraç edilen mallardan ise (ülke içerisinde ne kadar vergi ödenmiş olursa olsun) değerinin %12'si oranında gümrük vergisi alınacaktır.
- iii) Bu antlaşma öncesinde, Osmanlı Devletinde ithalat Yedd-i Vahit (Tekel) adı verilen özel ithalatçılar tarafından yürütülmekteydi. Ahi teşkilatlarının (üretici birliklerinin) temsilcileri olan bu ithalatçıların müsaade etmediği mallar kesinlikle ithal edilmezdi. Aynı ithalatçılar ithal edilen malların ülke içinde pazarlanma ve dağıtım hizmetlerini de yürüterek haksız rekabeti de önlüyorlardı.

Bu antlaşma ile kurulu olan bu sistem ilga edilmiş (dağıtılmış) ve ülke içinde dağıtım ve satım hizmetleri tamamen azınlıkların (Ermeni, Rum ve Musevilerin) kontrolüne bırakılmış ve böylelikle de Osmanlı Devletinin denetim yetkisi elinden alınmıştır.

Bu antlaşma Osmanlı Devletinin iktisadi düzeninde aşağıdaki zararlara neden olmuştur.

- a) Ülkeye gelen mallardan sadece %5 gümrük vergisi alınması, ülke içinde başkaca vergi alınmaması yerli ürünler ile haksız bir rekabete ve fiyat farklılaşmalarının doğmasına neden olmaktadır.

- b) Osmanlı Devletinde üretilen ürünler için uygulanan gümrük vergisi %12'ye çıkarılmış ve böylelikle de ihracatın durma noktasına gelmesi sağlanmıştır. Üretimi de engelleyen bu durum ülkenin dışa bağımlılığını artırmıştır.
- c) Ülke içindeki dağıtım ve satış mekanizmalarını da ellerine geçiren bu devletten kendi politikaları doğrultusunda fiyat belirlemesine gidiyor ve piyasa da haksız bir rekabete neden oluyorlardı.

Görüldüğü gibi 1838 Ticaret Antlaşması; Osmanlı İmparatorluğunun var olan, üreticilerinin de birer birer faaliyetlerini durdurmalarına ve yerli üretimin durma noktasına gelmesine neden olmuştur. Bu durum Tablo 1'de görüldüğü gibi 1915 yılı itibariyle ülke genelindeki Sermaye ve Emegın dağılımında da açıkça bellidir.

- Tablo 1 -

Sermaye ve Emegın 1915 Yılı İtibariyle Dağılımı (%)

	SERMAYE	EMEK
TÜRKLER	%15	%15
AZINLIKLAR	%85	%85
Rumlar	%50	%60
Ermeniler	%20	%15
Museviler	%5	%10
Diğerleri	%10	-

Kaynak : Tefik Çavdar; "Cumhuriyet Dönemi Başlarken Türkiye Ekonomisinin Görünümü ve Yapısal Kökleri" Bursa İ. T. İ. A., 1973, Sh.165.

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi azınlıklar hem emeğin hem de sermayenin %85'ine sahiptirler. Bu da göstermektedir ki Osmanlı Devletine gelen yabancı sermaye ülke ekonomisine katkıdan, çok azınlıkların daha güçlü ve daha etkili bir lobi oluşturmalarına neden olmuştur. Özellikle İstanbul'un Fethinden sonra ticaret, bankacılık ve ihracat gibi çok önemli iktisadi konularda piyasayı ellerinde tutan azınlıklar, 1838 Ticaret Antlaşması vasıtasıyla yabancı sermayedarlar ile yakınlaşmış ve ülke içinde büyük bir iktisadi güç oluşturmuşlardır.

Çeşitli kaynaklardan elde edilen veriler incelendiğinde; Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde yapılan yabancı sermaye yatırımlarının birkaç sektörde toplandığı görülmektedir. Tablo 2'de görüldüğü gibi 1915 yılına kadar yapılan yatırımların toplamı 84.6 Milyon Osmanlı Lirasıdır. Sektörlere göre dağılımın incelendiği bu tabloda görüldüğü gibi tarım sektörü dikkate alınmamıştır. Çünkü o tarihe kadar sadece Ege ve İç Batı Anadolu bölgelerinde gerçekleşen 850 Liralık bir yatırım söz konusudur, ki bu yatırım toplam yatırımların %1'ini kapsamaktadır.

- Tablo 2 -

1915 Yılına kadar yapılan yabancı sermaye yatırımlarının sektörel dağılımları

SEKTÖRLER	YATIRIM MİKTARI Milyon Osman. L.	YILLIK ORANI Milyon Osman. L.	TOPLAM İÇİNDEKİ YÜZDESI
Demiryolları	53.310	1.040	%62.9
Elek. Su Tramvay	5.700	170	% 6.7
Liman ve Rıhtımlar	4.710	160	% 5.5
Sanayi	6.500	560	% 7.7
Ticaret	2.660	-	% 3.1
Madencilik	3.580	260	% 4.4
Banka ve Sigorta	8.200	890	% 9.7
Tarım	-	-	-
TOPLAM	84.660	3.050	%100

Kaynak: Yerasimos; "Az gelişmişlik Süresinde Türkiye" Cilt 2, İstanbul 1975, Sh.949.

Tablo 2'de 84.660.000 Osmanlı Lirası olarak belirlenen toplam yabancı sermaye yatırımlarının ülkelere dağılımı ise aşağıdaki gibi gerçekleşmiştir;⁽¹²⁾

Yatırımların %50.1'i Fransızlar,

%27.8'i Almanlar,

%15.2'si İngilizler,

%6.9'u diğer ülkeler tarafından gerçekleştirilmiştir.

(12) Şevket Pamuk; "Osmanlı Ekonomisi ve Dünya Kapitalizmi" Yurt Yayınları, Ankara, 1984, Sh.65.

Yukarıdaki değerlerde de görüldüğü gibi toplam yatırımların yarısı Fransızlar tarafından yapılmıştır. Fransızlar ilk Kapütülasyonlar ile elde ettikleri siyasi ve iktisadi imtiyazları, Osmanlı İmparatorluğu tarihi süreci içinde başa geçen bütün padişahlara (baskılar sonucunda) kabul ettirmiş ve böylelikle de hemen her alanda rahatlıkla yatırımlarını yapmışlardır.

Yabancı Sermayenin Osmanlı toprakları üzerinde yatırım yapmasına engelleyici herhangi bir yasal müeyyide olmaması sermayedarlara bir hareket serbestliği (-kendi çıkarlarını ön planda tutacak şekilde-) getirmiştir. Tablo 2'de de görüldüğü gibi uzun vadede kârlılık sağlayan sanayi sektörüne %7.7 oranında yatırım yapan sermayedarlar, demiryollarına %62.9, bankacılık ve sigortacılık sektörüne ise %9.7 oranında yatırım yapmışlardır. Tablodaki Yıllık Getirilerden de anlaşılacağı gibi Yabancı sermayedarlar kısa vadede en fazla kâr getiren sektörlerle kaymışlar ve Osmanlı Devletinin iktisadi gelişme trendlerini kendi çıkarlarına paralel bir konumda yönlendirmişlerdir. Doğal olarak bu yönlendirme Osmanlı Devletinin iktisadi gelişmesini durdurmuş ve hatta gerilemesine neden olmuştur.

Yabancı Sermayedarların ilgili dönemde (1915 yılına kadar geçen dönem) demiryolu yapımı ve işletimi konusunda bu derece (Toplam yatırımların 2/3'ü demiryollarına yapılmıştır) istekli olmalarının temelinde iki önemli nedeni vardır. Bunlardan birincisi Osmanlı Devleti ile demiryolu yatırımlarını yapan ülkeler arasında imzalanan imtiyaz antlaşmalarının çok geniş yetkiler ve avantajlar sağlamasıdır.⁽¹³⁾ Öyle ki; Demiryolları güzergâhı üzerinde bulunan yeraltı ve yerüstü kaynak-

(13) Hüseyin Şahin; "Türkiye Ekonomisi; Tarihsel Gelişimi ve Bugünkü Durumu" Uludağ Üni. Yay., Bursa 1990, Sh.24.

larının işletimi Demiryolunu yapan ülkeye veriliyor, böylelikle de Yabancı Sermayedarların demiryollarına yaptıkları yatırımları fazlasıyla geri almaları sağlanmış oluyordu. İlgili devletler işletim hakkını ellerinde bulundurdukları bu bölgelerde, kendi nüfus bölgelerini de kurarak sürekli bir gelir akışını temin ediyorlardı. Demiryollarının getirdiği bu avantajlar sebebiyle kapitalist ülkeler arasındaki çekişme (nüfus bölgelerinin oluşumu ve kaynakların paylaşımı hakkı) o kadar büyük boyutlara ulaşmıştır ki; Birinci Dünya Savaşının çıkış nedenlerinden biri olarak kabul edilen Bağdat Demiryolu itimiyazlarının elde edilmesi sırasında Fransa, İngiltere ve Almanya birbirlerine girmiştir.⁽¹⁴⁾

Demiryolu yatırımlarının ikinci neden ise; Osmanlı İmparatorluğunun yaptığı en büyük iktisadi hatalardan biri olarak kabul edilen "Km. garantisi" dir. Bu garanti uyarınca Osmanlı Devleti yabancı şirketlere yaptıkları her kilometre için teminat vermeyi kabul etmiştir. Böylelikle de Osmanlı Devletinde demiryolu yatırımları yapan ülkelerin kâr etmeleri (ve hatta kârlarını arttırmaları) için bir zemin oluşturulmuştur.⁽¹⁵⁾ Bu teminattan maximum düzeyde yararlanmayı düşünen yabancı şirketler de demiryollarını mümkün olduğunca kavisli yapmış ve demiryollarının mesafelerini arttırmışlardır (250-300 km arasında yapılabilecek Ankara-İstanbul arası demiryolu 410 km yapılmıştır).

(14) Tevfik Çavdar; "Cumhuriyet Dönemi Başlarken Türkiye Ekonomisinin Görünümü ve Yapısal Kökleri" Bursa İ.T.İ.A., 1973, Sh.76-92; M. Özyüksel; "Osmanlı Alman İlişkilerinin gelişme sürecinde Anadolu ve Bağdat Demiryolları Harba Yay, İstanbul, 1980, Sh.215.

(15) Doğan Avcıoğlu; "Türkiye'nin Düzeni; Dün, Bugün, Yarın" Tekin Yay., 1976, İstanbul, Sh.142.

Demiryollarını yapan firmalar "Km garantisi"ni o kadar fazla almışlardır ki; yaptıkları 53.3 Milyon Liralık yatırımın 36.7 Milyon Lirasını (Yaklaşık olarak %70'ini) teminat olarak Osmanlı Devletinden almışlardır.⁽¹⁶⁾ Demiryollarının yapımı ve işletimi arasında ülkelerine götürdükleri yeraltı ve yerüstü kaynaklarını da dikkate aldığımızda yaptıkları yatırımların tamamını geri almış hatta kâr bile etmişlerdir.

Yabancı sermayedarların öteden beri ilgi duydukları bir diğer sektörde bankacılık ve sigortacılık sektörüdür. Para piyasasının kontrolünü elinde bulunduran bu sektörler yabancı sermayedarların sürekli yatırım yaptıkları ve kârlılıklarını arttırdıkları sektörler olmuştur.

Yabancı sermayenin 1914 yılına kadar Osmanlı Devletinde bankacılık ve sigortacılık sektörlerine yaptığı toplam yatırım 9.8 milyon Osmanlı Lirası (Yaklaşık olarak 9.8 milyon İngiliz Sterlini) olmuştur. Yapılan bu yatırımın dağılımı ise aşağıdaki gibi gerçekleşmiştir.⁽¹⁷⁾

% 38.2'si Fransız sermayesi,

% 33.1'i İngiliz sermayesi,

% 19.7'si Alman sermayesi,

% 9.0'u diğer ülke sermayeleri (İtalyan, Amerikan v.d).

Bu dönemde faaliyetlerde bulunan banka ve sigorta şirketleri genellikle yabancı sermayeli şirketlerin kredi ihtiyaçlarını karşılıyor ve Osmanlı Devleti ile aralarındaki ilişkilerde (Yatırımlara izin alınması,

(16) Ş. Pamuk: a.g.k., Sh.67.

(17) Ş. Pamuk: a.g.k., Sh.65.

Hammadde ve işgücü temini, uzun vadeli kredi v.b.) aracılık görevi görüyorlardı. Yine bu kuruluşlar, gayri müslim tüccarlar ile ilişki içine girerek tarımsal ve madensel hammaddeleri çok ucuza satın alıyor ve ülkelerine transferlerini sağlıyordu.

Osmanlı Devletinde bütün bu gelişmeler olurken bazı Türk aydınları ve iktisatçıları yabancılara ve gayrimüslimlere daha fazla pirim verilmesini istemiyorlardı. Bu amaçtan hareketle 1863 yılında Mithat Paşanın direktifleri ile ilk Türk Bankası olan Ziraat Bankası kurulmuştur. Tarım kesimine ucuz kredi sağlamak amacıyla kurulan banka Osmanlı bankacılık sektöründe önemli ve etkili bir rol oynamamıştır.⁽¹⁸⁾ Ancak Ziraat Bankası ile aynı tarihte kurulan (Fransız-İngiliz ortak sermayeli olarak) Osmanlı Bankası (Bank-ı Osmani Şahane - Ottoman Bank 1863) bankacılık sektörünün gelişmesinde çok büyük rol oynamıştır. Öyle ki; 1875 yılında Osmanlı Devleti ile imzaladığı imtiyaz Antlaşması uyarınca devlet bankası görev ve yetkilerine sahip olmuş, bununla beraber emisyon yetkisini de eline geçirerek para arzını İngiliz ve Fransız Hükümetlerinin çıkarları doğrultusunda yönlendirmiştir.⁽¹⁹⁾ Osmanlı Bankasının bu imtiyazlı konumunu ve hızla gelişmesini gören diğer bankacılık kuruluşları da Osmanlı Devleti içinde (özellikle de İstanbul'da) sayıları 15'e ulaşan şubelerini açmış ve faaliyetlerde bulunmaya başlamıştır. (Tablo 3'de bu bankaların isimleri ve ülkeleri gösterilmiştir. Sh. 25). Bankacılık sektöründeki bu olumsuz durum Cumhuriyetin ilanını takiben 1924 yılında Merkez Bankasının kurulmasıyla ortadan kaldırılmıştır. Osmanlı Bankası, Merkez Bankası kuruluna kadar; Osmanlı devletinin

(18) Memduh Yaşa: "Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978" Akbank Kültür Yayınları, İstanbul, 1980, Sh.446.

(19) Öztin Akgüç: "Türkiye'de Bankacılık" Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1987, Sh.86.

dış borçlanmasını yönlendirmiş, Düyun-u Umumiye idaresinin kurulmasında rol almış, tütün rejisinin kurulmasında katkıda bulunmuş ve Kapitalist Batılı ülkelerin şirketleri aracılığıyla Osmanlı Ekonomisinin kontrolünü elinde tutmuştur.⁽²⁰⁾

Birinci Dünya Savaşına kadar geçen bu dönemde yapılan yabancı sermayeli yatırımların genel özelliklerini ve Osmanlı devletinin ekonomisi üzerindeki etkilerini şu başlıklar altında toplamak mümkündür;

- i) Fransa, Almanya ve İngiltere başta olmak üzere Kapitalist ülkeler, Kapütülasyonlar ve çeşitli imtiyaz antlaşmaları ile kendilerine sağlanan ayrıcalıkları en iyi şekilde değerlendirmiş ve Osmanlı ekonomisinin gelişimini (daha çok olumsuz yönde) kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmişlerdir.
- ii) Demiryolları ve Bankacılık gibi getirisi yüksek sektörleri ellerinde tutan bu ülkeler hem Osmanlı Devletinin yeraltı ve yerüstü kaynaklarını hem de birikmiş kapitalini (ki sadece demiryollarına ödenen "km garantisi" 36.7 milyon liradır) kendi ülkelerine götürmüşlerdir. Böylelikle de zayıflayan ekonomiyi kendilerine bağımlı bir hale sokmuşlardır.
- iii) Yabancı Sermayeli şirketler Osmanlı Devletinde yaptıkları (veya yapacakları) yatırımlar için kredi alımının yanı sıra, bu yatırımların işletilmesi ile elde ettikleri kârları kendi ülkelerine götürmüşler, kısaca iki yönlü kazanç elde etmişlerdir. Böylece hem yatırımlarını çok kısa bir süre içerisinde amorti etmiş hem de kârlarını arttırmışlardır.

(20) Hüseyin Şahin: a.g.k., Sh.27.

Görüldüğü gibi Birinci Dünya Savaşına kadar geçen süre içerisinde Kapitalist devletler, Osmanlı Devletini açık bir sömürge olarak kullanmışlar ve ekonomisinin gelişmesini hiçbir zaman istemişlerdir. Bu dönemin olumsuz etkileri Cumhuriyetin ilânına kadar her alanda görülmüştür. Bu da; yeni Türkiye Cumhuriyetinin hariciye ve iktisat politikalarında temel verilerden birisi olan yabancı sermaye konusunda atılacak her adımın en optimum çözümü yaratmasını zorunlu kılmıştır. Bu nedenledir ki; Cumhuriyetin ilk yıllarında yabancı ülkeler ile ilişkilere ve ekonomiye kaynak yaratılması konularına büyük önem verilmiştir.

- Tablo 3 -

TÜRKİYE'DE ÇALIŞAN YABANCI ŞİRKETLER
1929 YILI

Sayı	Şirketin Adı	Çalışma alanı	Ülkesi
1	Asyatik Petrolom Kampani	Petrol ve Ticaret	İngiltere
2	Ajans Jeneral Dö Liberi e dö Publikasyon	Kitap Satış ve Mesri	Fransa
3	Alerman Layn	Deniz Nakliyat	İngiltere
4	Alston Tobako Kampani	Tütün	Amerikan
5	Amerikan Ekspres Kampani	Banka	Amerikan
6	Adriya Bahri Seyri Sefain	Denizcilik	İtalya
7	Aksie Eiskabet em.Z. Siviçers Bernings Antröpriz	Tahliye	Danimarka
8	Banka di Roma	Banka	İtalya
9	Banka Komerçiyale İtalyana	Banka	İtalya
10	Banka İtaio Oriyantale	Banka	İtalya
11	Bahrisefit Felemenk Bankası	Banka	Hollanda
12	Bayron İstimsip Kampani	Deniz Nakliyat	İngiltere
13	Bank Jeneral pur lō Komers	Banka	Fransa
14	Berliye Otomobil	Otomobil	Fransa
15	Beynelmilel Seyri Seyri Havai	Havacılık ve Tic.	Fransa
16	Breslin Grifit Karpet	Halıcılık	Amerikan
17	Brdorsko Dyoniko Drostov Oseniya	Denizcilik	Sırp-Hırvat Sloven
18	Bergnings ok Dikeri Aksie	Tahlisiye	İsveç
19	Bank Franko Ayyaith	Banka	Fransa
20	Conston Layn	Denizcilik	Fransa
21	Doyçe Bank	Banka	Almanya
22	Doyçe Orientbank	Banka	Almanya
23	Doyçe Orient Linye	Denizcilik	Almanya
24	Doyçe Levant Linye	Denizcilik	Almanya
25	Etablisman Orozdibak	Ticaret-Sanayi	Fransa
26	Etual Rumem İstea ua Rumano	Petrol	Romanya
27	Enterkontinantal Nakliyat	Denizcilik	İtalya
28	Eksport İstimsip Korçoresin	Denizcilik	Amerikan
29	Elemana Vilsen Layn	Denizcilik	İngiltere
30	Eksport Tobako Kampani	Tütün	İngiltere
31	Felemenk-Türk Tütün	Tütün	Hollanda
32	Filip Holtzman	İnşaat	Almanya
33	Fiyat Şirketi	Otomobil	İtalya
34	Foskolomango ent Kampani	Ticaret	İngiltere
35	Geri Tobako Kampani	Tütün	Amerikan
36	Hofer Şrants Clayton	Ziraat Makineleri	Macaristan
37	Hrişoveloni Bankası	Banka	Romanya
38	İndivial Meyl İstimsip	Denizcilik	İngiltere
39	İstandrt Oyl Kampani of Nü York	Petrol	Amerikan
40	İstern Telgraf Kampani	Kablo Tesis-İşletme	İngiltere
41	İstern Karpet	Halıcılık	İngiltere
42	İstandart Karpet Kampani	Halıcılık	İngiltere

- Tablo 3 - (Devam)

Sayı	Şirketin Adı	Çalışma Alanı	Ülkesi
43	J.V. Vital Kompani	Ticaret	İngiltere
44	J.A. Beyker Lititot	Ticaret	İngiltere
45	J. ent Kolman	Handal-Nisasta	İngiltere
46	Kredi Liyone	Banka	Fransa
47	Kredi Fonsiye Daljeri	Banka	Fransa
48	Kompani dö Navigasyon	Denizcilik	Fransa
49	Kompani Fransez dö Navigasyon	Denizcilik	Fransa
50	Kompani Nasyonel Belj	Denizcilik	Fransa
51	Kompani Enternasyonel dö Vagon	Yataklı Vagon	Belçika
52	Kodak Ejipt	Fotografçılık	Mısır
53	Komersial Bank of di Nirist	Banka	İngiltere
54	Kompani Fransez dö Levant	Sanayi-Ticaret	Fransa
55	Kompani Öropeen de Tabak	Tütün	Belçika
56	Kompani Mersoyez dö Navigasyon	Denizcilik	Fransa
57	Kilkirist Voher ent Kompeni	Kömür Ticareti	İngiltere
58	Kunart İstimşip	Denizcilik	İngiltere
59	Koninlihe Nederlant İstim	Denizcilik	Hollanda
60	Kompani Empreze Maritime	Denizcilik	İtalya
61	Levant Ayron ent Masineri	Makina Ticareti	İngiltere
62	Loyit Triestino	Denizcilik	İtalya
63	Mon İstim Şip	Tahmil Tahliye	İngiltere
64	Mesajeri Maritim	Denizcilik	İngiltere
65	Memaliki Şarkiye Fransız	Banka	Fransa
66	Mayer ent Kompeni	Tütün	İngiltere
67	Neft Sendikat	Petrol	Sovyet
68	Nestile ent Angio Süls	Süt ve Gıda	İsviçre
69	Mit Kivist ve Holm	İnşaat	İsveç
70	Openhaymer Keyzing Kompeni	Ticaret	Amerikan
71	Oriental Karpet Manifakturus	Halıcılık	?
72	Parfümeri L.T.Piyer	İtiryat	Fransa
73	Perzişe Tepih Gezelşaft	Halıcılık	Almanya
74	Pulyo	Denizcilik	İtalya
75	Poş Oryan Sanayi ve Orman	Ormancılık	Fransa
76	Reder Yaksiye Belaget	Denizcilik	İsveç
77	Rezinö Tröst	Lâstik	Sovyet
78	Servis Kentraktüelde Mesajeri	Deniz Mukavêleleri	Fransa
79	Sekanes Kapitalizasyon	Faiz İşleri	Fransa
80	Servis Maritim de Lota Rumon	Denizcilik	Romanya
81	San Marko	Denizcilik	İtalya
82	Soçieta İtalyano	Denizcilik	İtalya
83	Soçieta Kommerçiale Deriente	Ticaret	İtalya
84	Soçieta Anomima Avro	Havayolları	İtalya
85	Sosiete Jeneral de Sürveyyans	Ticaret	İsviçre
86	Singer Dikiş Makineleri	Dikiş Makinası	Amerikan
87	Sosiete Kommerşiyal Beij dö Petrol	Petrol Ticareti	Belçika
88	Sosiete Kommerşiyal Bulgar dö Navigasyon	Seyri Sefer	Bulgaristan
89	Sosiete Anonim de Fabrik	Ticaret	Çekoslavakya
90	Soğas Anonim	Ticaret	İtalya

- Tablo 3 - (Devam)

Sayı	Şirketin Adı	Çalışma Alanı	Ülkesi
91	Sovtorflotsovkt Sefaini		Sovyet
92	Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti İttihadı Ticareti Hariciye	Banka	Sovyet
93	Sosiete Fransez pur l6 Kommers et Tabk	Tütün	Fransa
94	Şinkers Likitet	Nakliyat Komis.	İngiltere
95	Türkiye ile Ticaret	Demiryolu-Makina	Polonya
96	Tirgartner Gezelsaft mit Besrenkter Haftunk	Tesisatı-İnşaatı Su Boruları-Banyo	Almanya
97	Vakom Oyl Kempeni	Petrol	Amerikan
98	Volter Siger e Kempeni	Denizcilik	İngiltere
99	Vest Kot ent Lorans Layn	Ticaret-Denizcilik	İngiltere
100	Vays ve Preytak	Köprü İnşaatı	
		İnşaat Malzemesi	Almanya
101	Valbrok Komersil	Ticaret	İngiltere
102	Yunan Milli	Denizcilik	Yunan
103	Zenit Saatleri Fabrikası	Saatçilik	İsviçre

Kaynak : Hamit Tahsin - Renzi Saka, Sermayenin Şirketlerdeki Hareketi,
İstanbul, 1929, Sayfa 155 ve sonrası.

C 1915-1923 YILLARI ARASINDA GERÇEKLEŞEN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ TÜRÜ VE MİKTARI

Osmanlı Devletinin de içinde bulunduğu İttifak Devletlerinin Birinci Dünya Savaşından ağır bir yenilgiyle ayrılmaları iktisadi bakımdan çöküşlerini hızlandırmıştır. Diğer İttifak devletleri gibi kendine yeten bir sanayisi bulunmayan Osmanlı Devletinin dışa bağımlı ekonomisi savaş tazminatı adı altında bir borç batağına sokulmuş ve ekonomik gelişmesi tamamen durdurulmuştur. Birinci Dünya Savaşını takip eden yıllarda sürekli tazminat ödemek zorunda kalan Osmanlı Ekonomisinin Kapitalist ülkeler (daha doğrusu İhtilaf devletleri) karşısında direnecek gücü kalmamıştır. Bu fırsatı değerlendiren kapitalist ülkeler de yatırımlarını daha fazla sektöre kaydırmıştır.

1915-1923 yılları arasında yapılan yatırımlar daha önceki dönemde olduğu gibi; Demiryolları, bankacılık ve sigortacılık alanlarının yanısıra, Denizyolları, Elektrik-Gaz-Su idareleri üzerinde yoğunlaşmıştır.

İhtilaf devletleri 1915 sonsasında yaptıkları yatırımlarda, uzun vadede kâr marjının yüksek olduğu ve sürekli getirinin söz konusu olduğu alanları seçmişlerdir. Yük taşımacılığının ağırlıkta olduğu Denizyolları işletmeciliği ve buna bağımlı olarak Liman işletmeciliği ve Elektrik - Gaz ve Su dağıtım şebekelerinin kurulması ve işletilmesi Yabancı Sermayedarların en çok ilgi gösterdikleri alanlar göze çarpmaktadır. 1915 yılından önce Fransa, İngiltere ve Almanya arasında dağılan bu yatırımlar, Birinci Dünya Savaşında İhtilaf devletleri safhalarında yer alan İtalya, Belçika ve Amerikanın da katılımıyla daha geniş bir perspektive yayılmıştır. Tablo 4'de de görüldüğü gibi özellikle İtalya Elektrik ve Denizcilik sektörlerindeki yatırımların

%60'ını tek başına gerçekleştirmiş ve işletim hakkını da eline almıştır.

1920 yılından sonra Osmanlı İmparatorluğunun siyasi geleceğinin belirsizliği ve yeni Türkiye Cumhuriyetinin kurulması isteğinin Anadolu'dan bütün yurt sahına yayılması Yabancı sermayedarları yatırım yapma konusunda tereddüt içinde bırakmıştır. Cumhuriyetin kuruluşuna kadar süren bu süre zarfında siyasi ve iktisadi belirsizlikler yabancı sermayedarların uzun bir süre yatırım yapmamalarına neden olmuştur. Özellikle İstanbul ve Ankara'da oluşturulan cephelerdeki (İstanbul Hükümeti ile Ankara'da ki inkılapçılar) fikir çatışmaları Osmanlı Devletinin geleceğinin şekillenmesine ve yeni bir yapının oluşturulmasına neden olmuştur. Bu bağlamda istedikleri serbestliği ve yasal düzenlemeleri sağlayamayacaklarına inanan Yabancı Sermayedarlar Yeni Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşuna kadar (Yaklaşık 3-4 yıl) yatırımlarını durdurmuştur.

- Tablo 4 -

BİR YABANCI KAYNAĞA GÖRE TÜRKİYE'DE MİLLİLEŞTİRİLEN YABANCI
ŞİRKETLER
Kuruluş Tarihleri, Ülkeleri ve Kamulaştırma Tarihleri

Kuruluşu	Adı	Ülkesi	Kamulaştırma
1856	İzmir-Aydın Demiryolu	Britanya	1/ 5/1935
1862	İzmir Gaz	Britanya	21/ 2/1936
1867	İzmir Rıhtım	Fransa	3/10/1932
1869	İzmir Tramvay Şirketi	Belçika	8/ 2/1939
1872	İstanbul Tünel	Belçika	8/ 2/1938
1877	İstanbul Sular İdaresi	Britanya	27/12/1932
1879	Doğu Demiryolları	Fransa	25/12/1936
1884	Tütün İdaresi	Fransa	1/ 3/1925
1885	Mersin-Adana Demiryolu	Britanya	10/12/1928
1888	Kadıköy Sular İdaresi	Fransa	17/ 6/1937
1889	Anadolu Demiryolları	Almanya	10/12/1928
1891	İstanbul Rıhtım	Fransa	1/ 1/1935
1894	İzmir-Kasaba Demiryolu	Fransa	26/ 5/1934
1896	İzmir Sular İdaresi	Belçika	1/ 1/1944
1896	Ereğli Kömürleri	Fransa	28/11/1936
1902	Haydarpaşa Limanı	Almanya	10/12/1938
1903	Bağdad Demiryolu	Almanya	22/ 4/1933
1910	İstanbul Elektrik	Belçika	23/ 5/1938
1911	İstanbul Telefon	Britanya	9/ 4/1936
1917	Bursa Elektrik	İtalya	18/ 6/1939
1917	Balıkesir Elektrik	İtalya	18/ 6/1939
1917	Edirne Elektrik	İtalya	18/ 6/1939
1917	Tokirdağ Elektrik	İtalya	18/ 6/1939
1917	Gaziantep Elektrik	İtalya	18/ 6/1939
1917	Mersin Elektrik	İtalya	18/ 6/1939
1918	Ergani Bakır Madenleri	Türkiye-Almanya	1936
1924	İst-Seydiköy Gaz	Belçika	23/11/1944
1925	İzmir Telefon	İsveç	21/ 1/1938
1926	İzmir Elektrik ve Tramvay	Belçika	24/ 6/1943
1928	Ankara Elektrik ve Gaz	Britanya	7/ 7/1939
1928	Adana	Önceleri Almanya	7/ 7/1939
1928	Ilıca-Palamutluk Demiryolu	Fransa	13/ 5/1941
1930	Kibrit Şirketi	B.Amerika	18/ 5/1943
1892	Balya-Karaaydın Kurşun Madenleri	Fransa tasfiye	27/10/1939
1927	Zincal Orman ve Kereste	Belçika	24/4/1945
1932	Çobanbey-Mardin Demiryolları	Fransa-önceleri Almanya	27/10/1947

Kaynak : E.R.Lingeman, Turkey-Economic and Commercial Conditions in Turkey,
London, 1948, Sayfa 133-134.

- Tablo 5 -

TÜRKİYE'DE ÇALIŞAN YABANCI ŞİRKETLER : 1929 YILI

Sayı	Şirketin Adı
1	İstanbul Tramvay T.A.Ş.
2	Tünel T.A.Ş.
3	Elektrik T.A.Ş.
4	İstanbul Su T.A.Ş.
5	Samsun Sahil Demiryolları T.A.Ş.
6	Üsküdar - Kadıköy Su T.A.Ş.
7	Dersaadet Rihtım T.A.Ş.
8	Üsküdar - Kısıklı Tramvay T.A.Ş.
9	Ankara ve Çevresi Su T.A.Ş.
10	Ankara Elektrik T.A.Ş.
11	Ankara Elektrik
12	Ankara Havagazı T.A.Ş.
13	Urfa Şehir T.A.Ş.
14	Konya Elektrik T.A.Ş.
15	Trabzon Elektrik T.A.Ş.
16	Malatya Teşebbüsatı Sınaiye T.A.Ş.
17	İzmir Suları T.A.Ş.
18	İzmir ve Civarı Telefon
19	Çeşme Kaplıcaları T.A.Ş.
20	İzmir - Kasaba Demiryolları T.A.Ş.
21	Anadolu Demiryolu T.A.Ş.
22	Haydarpaşa Limanı T.A.Ş.

Kaynak : Hamit Tahsin - Remzi Saka, Sermayenin Şirketlerdeki Hareketi
İstanbul, 1929, Son sayfa.

BÖLÜM - II -**CUMHURİYET DÖNEMİNDE (1923-1950) YAPILAN YABANCI****SERMAVE YATIRIMLARI****A- 1923 İZMİR İKTİSAT KONGRESİ****1- KONGRENİN TOPLANMASI VE ALINAN KARARLAR**

Yeni Türkiye Cumhuriyetinin Yabancı sermaye politikasının belirlenmesinde ve günümüze kadar geçen zamanda önemli bir iktisadi gelişme olan İzmir İktisat Kongresinin yapıldığı tarih sürekli tartışma konusu olmuştur. Bazı çevreler bu kongrenin Batı ile ilişkilerin gelişmesini engelleyeceğini savunurken, bazı çevreler ise Türk Ekonomisinin bağımsız bir gelişim içerisine girmesi açısından yerinde bir tarihte toplandığını belirtmiştir.

Kongre; 1922 Ağustos'undaki Büyük Taaruz'dan 5 ay sonra ve Cumhuriyetin ilânından 8 ay önce İzmir'de (- ve ek olarak diğer önemli bir nokta da, Lozan Barış görüşmelerinin iktisadi konularındaki anlaşmazlıklardan dolayı kesildiği bir dönemde -) toplanmıştır.⁽²¹⁾ Bilindiği gibi 1922 yılının Kasım ayında başlayan görüşmeler (Lozan Konferansı) 4 Şubat 1923'de kesilmiş ve İzmir İktisat Kongresi de, 17 Şubat 1923 tarihinde başlatılmıştır.

Kongre öncesinde ve Kongre'de alınan kararlarda Batının önemle üzerinde durduğu "güvence ve istikrar" ortamının yaratıldığı mesajı verilmeye çalışılmıştır. Bu sayededir ki; Kongre öncesinde ve kongre

(21) Yüksel Ülken; "Atatürk ve İktisat" Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Ankara, 1984. Sh.221.

görüşmelerinde yabancı sermaye konusu sürekli olarak gündeme getirilmiş ve yabancı sermayenin ülkeye gelmesine taraftar olunduğu belirtilmiştir. Hatta Atatürk Kongreyi açtığı konuşmasında "... Efendiler İktisat sahasında düşünür ve konuşurken zannolunmasın ki ecnebi sermayesine hasımız (karşımız); hayır, bizim memleketimiz vâsidir (geniştir). Çok sâ-y (emek) ve sermayeye ihtiyacımız vardır. Kanunlarımızı riayet etmek şartıyla ecnebi sermayelerine lâzım gleen teminatı vermeye her zaman hazırız. Ecnebi sermaye bizim sâ-yımıza (emeğimize) katkıda bulunsun hem onlar hem de biz kazanalım..."⁽²²⁾ şeklinde yabancı sermayeye karşı Türkiye Cumhuriyeti'nin aldığı tavrı açıklamıştır.

Kongreye; tüccar, çiftçi, sanayici ve işçi guruplarından toplam 1135 delege katılmıştır. Kongre toplanmasının başlıca iki amacı vardır. Bunlar aşağıdaki başlıklar altında toplanmıştır;

- i) Tüccar, çiftçi, sanayici ve işçi kesimlerinin kendilerine özgü sorun ve isteklerini belirlemek, bu kesimlerinlerin siyasi kadro ile bütünleşmesini sağlamak
- ii) İkincisi ise yabancı sermaye çevrelerine ekonominin gelecekte alacağı biçimi açıklamak. Başka bir ifadeyle kongre ile yönetici kadronun iç ve dış sermaye kesimlerine güvence vermektedir.⁽²³⁾

Bu amaçlar ile yola çıkan Kongre'de benimsenen Misak-ı İktisadi Esasları (Ekonomik Anlaşmanın İlkeleri)nda Türkiye halkının tutum

(22) A. Gündüz ÖKÇÜN; "1923 İzmir İktisat Kongresi" Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Ank. 1971, Sh.248-253.

(23) Y. Kepenek; "Türkiye Ekonomisi" Teori Yayınları, Ank. 1987, Sh.33.

ve davranışları konusunda görüş ve ilkeler önemli bir yer tutmaktaydı. Delegelerin tamamının "müttefiklik kabul ettiği" ilk 12 madde de "Türk ulusunun bağımsızlığı, egemenliği, kendi ürettiğini (yerli malı) kullandığı, bilimsel ve teknik gelişmeleri benimsediği çalışkan ve dürüst olduğu, nüfus artışından yana ve doğal kaynaklarını kendi çıkarları için kullanmak istediği, yabancı sermayeye yasalara uyduğu sürece karşı olmadığı ancak aracı ve tekellere karşı olduğu, farklı sınıf ve mesleklerde bulunanların birbirlerine sevgi ile bağlı oldukları..." dile getirilmiştir.⁽²⁴⁾

Kongreye katılan 4 grubun (tüccar, çiftçi, sanayici ve işçi gurupları) yanısıra 1922 yılında İstanbul'da Türk Ticaret adamları tarafından kurulan "Milli Türk Ticaret Birliği" de Kongre başkanlığına bir bildiri sunmuştur. Bildiriyi sunan birlik kurucularından Ahmet Hamdi Başar amaçlarının "... o zamana kadar batı sermayesi ile yerli pazar arasında aracılık yapan gayri müslüm ticaret adamlarının ekonomik hayatta oynadığı rolü üstlenmek, ticari boşluğu süratle Türk tüccarlarının doldurmasını sağlamak... Bunun için Avrupa ve Amerika'nın büyük ticari müesseseleri ile doğrudan doğruya temaslar kurulmasına, onlara Türk olmayan temsilciler yerine Türk iş adamı tavsiye etmek..."⁽²⁵⁾ olduğunu söyleyerek, aşağıdaki başlıklar üzerinde önemle durmuştur:

- 1- Gümrüklerde koruma sistemlerinin uygulanması,
- 2- Tekelin kaldırılması,
- 3- Türk Gemilerine kabotaj serbestisi,

(24) A. Gündüz ÖLÇÜN, a.g.k., Sh.387-389.

(25) K. BORATAV: "Türkiye'de Devletçilik" İstanbul 1940, Sh.12.

A.H. BAŞAR: "Barış Dünyası" Sh.54 Aktaran: K. Boratav.

- 4- Millî bir tedavül bankasının kurulması,
- 5- Ticaret kanununda reform yapılması,
- 6- Yabancı sermayenin ülke için zararı olmadan girmesinin sağlanması,
- 7- Ticaret ve sanayi odalarının çağdaş bir şekilde değiştirilmesi,
- 8- Vergi usûlünün değiştirilmesi,
- 9- Kambiyo meselesinin çözümlenmesi,
- 10- Ticaret ve sanayi okulları açılması. (26)

İstanbullu Türk Ticaret adamlarının kurduğu "Millî Türk ticaret Birliğinin" Kongre başkanlığına sunduğu bu bildiri, üzerinde dikkatle durulması ve incelenmesi gereken bir yazılı metindir.

Çalışmanın 1. Bölümünde incelediğim Osmanlı imparatorluğunun son dönemlerindeki gelişmelerde de görüldüğü gibi Yabancı sermayedarlar hiç bir zaman Türk Tüccarlar ile çalışmamış, aksine gayrimüslümler ile çalışarak haksız rekabeti doğurmuşlardır. Osmanlı devletinin de Yabancı sermayedarlar ile azınlıklar arasındaki bu iktisadi birlikteliği önleyememesi Türk Ticaret adamlarını daha güç bir koluma sokmuştur.

Türk Ticaret adamlarının bu onur savaşları sadece kendi durumlarını düzeltmek değil, yeni Türkiye Cumhuriyetinin de Osmanlı Devleti gibi Kapitalist ülkelerin boyunduruğu altına girmesini engellemeye yöneliktir. Bu bakımdan incelediğimizde bildiri, Türk Tüccarların azınlıklara karşı savaşı olarak görünse de aslında Türk Ticaretinin kölelikten kurtarılıp, üretken ve gelişen bir yapıya kavuşturulmasını sağlamaya yöneliktir.

(26) A. Gündüz ÖKÇÜN; a.g.k., Sh.145-156.

Bildirinin ilk iki maddesini incelediğimizde bir diğer önemli nokta ile karşılaşmaktayız. "Gümrüklerde koruma sistemlerinin uygulanması ve tekellerin kaldırılmasını" isteyen bu maddeler 1838 Ticaret Antlaşması ile oluşturulan ve Türk ekonomisini ve ihracatını engeller nitelikteki uygulamaların ortadan kaldırılmasına dönüktür (1838 Ticaret Antlaşması ile ilgili bilgiler için, bakınız Sh.15). Bilindiği gibi 1838 Ticaret Antlaşması Türk ürünlerinin yurt dışına çıkışını hemen hemen imkansız bir hale getirirken, yurt dışından gelen ürünler için gümrük oranlarını %5'e indirmiş ve bu ürünlerin sadece yabancılar ve ülkedeki azınlıklar tarafından pazarlanabileceği hükmü ile açık bir tekel oluşturmuştur.

Yukarıdaki bütün olumsuz unsurların Türk Ticareti ve dolayısıyla da Türk sanayi ve ekonomisinin gelişmesini kesinlikle engelleyeceğine inanan "Millî Türk Ticaret Birliği" hazırladığı bildiri ile Türkiyede yapılacak her türlü ticari ilişkide Türk Tüccarlarının yer almasını ve denetimin Türk Hükümetinde olması gerekliliğini savunmuştur. Yabancı Sermayeye tamamen karşı olmadığını da ifade eden (bildirinin 6. maddesinde görüldüğü gibi), Birlik Yabancı sermayedarların Türk Tüccarlar ile çalışmasını ısrarla vurgulamaktadır. Bu bildiri etkisini Kongre tartışmalarında ve alınan kararlarda fazlasıyla göstermiştir.

İzmir İktisat Kongresine kadar geçen süre incelendiğinde (özellikle 1850-1910 yılları arası) görülmektedir ki; Osmanlı İmparatorluğu, Yabancı sermayedarlar ve dolayısıyla da Batılı Devletler tarafından sürekli olarak sömürülmüştür. Bu sömürü Kapütülasyonlar ve ikili imtiyaz antlaşmaları ile başlamış, Osmanlı Bankasının devletin para politikalarını belirlemesi ve emisyonu kontrol altına alması ile en geniş boyutlara ulaşmıştır. Yabancı sermayedarlara tanınan bu kadar

tavizin ülke ekonomisine verdiği zararın bilincinde olan Ankara yönetimi, yabancı sermaye konusuna hassasiyetle yaklaşmış ve ulusal bütünlüğü ve egemenliği zedeleyici faaliyetlere karşı kesin tavır almıştır.

M. Kemal Atatürk, İzmir İktisat Kongresi çalışmaları sırasında Yeni Türkiye Cumhuriyetinin iktisadi bakımdan kalkınması için muhakkak yabancı sermayeden yararlanılması gerekliliğini savunmuştur. Ancak bu konuda dikkat edilmesi gereken nokta sermaye sahibi Batılı devletlerin siyasi ve iktisadi yaptırım isteklerine boyun eğmemektir. Atatürk kongreyi açış konuşmasında yabancı sermayenin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki siyasi etkisi üzerinde durmuş ve;

"Mazide Tanzimat devrinde sonra ecnebi sermayesi müstesna bir mevkiye sahipti. Devlet ve hükümet ecnebi sermayesinin jandarmalığından başka bir şey yapmamıştır. Burasını esir bir ülke yaptırmayız.

Osmanlı ülkesi ecnebilerin müstemlekesinden başka bir şey değildi. Osmanlı halkı, Türk Milleti esir vaziyetine getirilmiştir"⁽²⁷⁾ diyerek yabancı sermaye konusunda Batılı ülkelere imtiyaz verilmesi gerekliliğini önemli vurgulamıştır.

Yine aynı konuşmasında Atatürk, Osmanlı İmparatorluğunun borçlarını ödeme konusuna da değinerek şöyle demiştir:

"Ecnebler istikraz şeriatını o kadar fazla yapıyorlardı ki; bazılarını ödemem mümkün olmamaya başladı. Ve nihayet bir gün Devletler Osmanlı devletinin iflasına karar verdiler ve Düyun-ı Umumiye belâsını başımıza çökerttiler."⁽²⁸⁾

(27) A. Gündüz ÖKÇÜN, a.g.k., Sh.247-248.

(28) A. Gündüz ÖKÇÜN; a.g.k., Sh.253.

Atatürk, Osmanlı İmparatorluğunda yabancı sermayenin etkinliğini ve Osmanlı ekonomisi üzerinde yarattığı olumsuz sonuçlarını açıkladığı bu konuşmasında, yaptığı değerlendirmeler ile Yeni Türk Hükümetinin politikalarının herhangi bir şekilde özdeşleştirilmesini önlemek amacıyla Yabancı Sermaye konusuna bir açıklık getirmiştir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Atatürk yabancı sermayeye karşı olmadığını (Bakınız Sayfa 37), ancak gelecek sermayenin kanunlarımızı riayet etmesi gerektiğini vurgulamıştır. Yine de kongreye katılan delegeler arasında yabancı sermaye konusunda karşı görüş bildirenler de olmuştur. Ancak bu karşı gelişin arkasında geçmişte yaşanan ekonomik sıkıntıların yeniden doğacağı ve Batılı ülkelerin esareti altına gireceğimiz endişesi yatmaktadır. Kongre'de söz alan İktisat vekili Mahmut Esat Bey görüşlerini işte bu endişe altında dile getirerek şöyle konuşmuştur:

"Bu iktisatçılar da, tüccarlar da, çiftçiler de, sanayi erbabı da, emek sahibi de hülâsa bütün iktisat amillerimiz doğrudan doğruya yabancı sermayenin esir ve hizmetkârıdır. Bütün bu zumrelerimizin birleşmesi kendilerini teşkilata bağlaması lâzımdır. Zannedilmesin ki; bu cihete işaret ederken yeni Türkiye İktisat Mektebinin ecnebi sermayesine karşı bir taassubu, bir husumeti ve bir adaveti vardır. Hayır, biz az evvel Gazi Paşanın dedikleri gibi Türkiye'yi iktisadiyatını bir esirler ülkesi halinde ecnebi sermayesinin eline terk ve tevdi edemeyiz."⁽²⁹⁾

İzmir İktisat Kongresinde yabancı sermaye konusunda kararlar alınması ve iktisat politikalarının belirlenebilmesi için kongreye katılan gurupların kongre başkanlığına sundukları bildirielerde ki tek-

(29) A. Gündüz OKÇUN; a.g.k. Sh.248-263.

lifleri incelenmiştir. Daha sonra oluşturulan Kongre bildirisi oy birliği ile kabul edilerek Osmanlıdan devralınan ekonomik yapı içinde azınlıkların durumu etkisiz bir hale getiriliyor ve ekonomik faaliyetlerin etkinlik kazanması için öngörülen yasal ve kurumsal düzenlemeler belirleniyordu.⁽³⁰⁾

2- KONGREYE KATILAN GURUPLARIN YABANCI SERMAYE İLE İLGİLİ DÜŞÜNCE VE TEKLİFLERİ

a) TÛCCAR GURUBU

İzmir İktisat Kongresine katılan dört gurup içinde en hazırlıklı ve örgütlü bir şekilde katılan tüccar grubu, 134 madde de topladığı raporlarında, yabancı sermaye ile ilgili düşüncelerini İstanbul'dan katılan (ve daha önce açıklanmış bulunan). Milli Türk Ticaret Birliğinin hazırladığı ve Kongre başkanlığına sunduğu "Ecnebi Sermayesi Meselesi" adlı bildiri paralelinde açıklamıştır.

Tüccar grubuna göre; yabancı sermayeden vazgeçilemeyeceği açıkça belirtildiği halde sermayenin memleket çıkarlarına ters düşmeyecek şekilde girmesinin sağlanması gerekmektedir. Bu durumun gerçekleşmesi için Tüccar gurubu aşağıdaki tedbirleri önermiştir.

- i) Yerli sermayenin uğraş alanlarının tam olarak belirlenmesi ve yabancı sermayeden korunması,
- ii) Yabancı sermaye ile iştirakler konusunun ve yabancı sermayeye terk edilen işlerin belirlenmesi.
- iii) Osmanlı ülkesinden devralınan yabancı sermayeli şirketlerin durumunun açıklığa kavuşturulması.⁽³¹⁾

(30) Y. Kepenek; a.g.k., Sh.34.

(31) A. Gündüz OKÇON; a.g.k., Sh.151-152.

Kongrede kabul edilen (Kongre sonuç bildiğine alınan) ve Tüccar gurubunun yabancı sermaye ile ilgili esasları arasında yer alan konular ise şunlardır.

- 1) **BANKALAR:** "Bir ticaret ana bankasının kurulması ve bu bankada sadece Türk vatandaşları ile Türk şirketlerinin hissesi olması" şartı oy birliği ile kabul edilmiştir. Bu konuya istinaden Atatürk'ün de önderliğiyle Türkiye İş Bankası kurulmuştur.
- 2) **KABOTAJ HAKKI:** "Kendi Liman ve Karasularımızda kendi bayrağımızı taşıyan gemilerin (ticaret gemilerinin) kabotaj hakkı olduğu" belirtilmiş ve oy birliği ile kabul edilmiştir.
- 3) **İNHİSAR SİSTEMİNİN KALDIRILMASI:** Tekel sisteminin kaldırılmasını öngören madde "Yabancı sermayedarların hükümetle iştirak ederek" ülkenin hammaddelerini veya sanayi ve ticaretini "yedd-i inhisara" (tekele) almaması ve mevcutların da kaldırılması teklifi, önerilmiş ve oy birliği ile kabul edilmiştir.⁽³²⁾

b) ÇİFTÇİ GURUBU

Kongre başkanlığına 96 maddelik bir bildiri sunan çiftçi gurubu genelde tarım kredilerinin artırılması, tarımda modernizasyon, ulaşım, gübre ve tarımsal eğitim konularında devlet yardımının gerekliliği üzerinde durmuştur. Tüccar gurubu gibi Çiftçi gurubu da kendi alanlarını ilgilendiren konularda yabancı sermayenin konumunu ve devletin uygulaması gereken yaptırımları aşağıdaki başlıklar altında toplamıştır.

(32) A. Gündüz OKÇÜN; a.g.k. Sh.402-412-416.

- 1) Çiftçi gurubu yıllardan beri tütün reji idaresinde çektiklerine bir tepki olarak "Reji idare sisteminin ve ulusunun ilgasını" istemiş ve oybirliği ile kabul edilmiştir. Böylelikle yabancı sermayenin tekelinde olan tütün reji idaresi devlet tarafından yeniden yapılandırılmış ve çiftçinin haklarını gözeten yeni bir yönetime kavuşturulmuştur.
- 2) Devlet topraklarını ekip biçenlere yani tasarruf edenlere mülkiyet hakkının "bilâ kayd-ü şart (kayıtsız ve şartsız)" tanınması teklifi sunulurken, yabancı sermayedarların bu nitelikteki bir mülkiyet hakkından yararlanmamaları gerektiği şart koşulmuş ve işçi grubunun red etmesine karşılık oy birliği ile kabul edilmiştir.⁽³³⁾ İşçi gurubunun bu maddeye itiraz etmesinin nedeni, işsizlik sahalarının açılmasının zorlaşacağı ve yabancı sermayedarların kalıcı yatırımlardan kaçacağı endişesidir. Yatırım yapılacak toprak temininde zorluklar ile karşılaşan yatırımcılar doğaldır ki başka ülkelere yönelecektir.

c) SANAYİ GURUBU

Sanayici Gurubu İzmir İktisat Kongresi başkanlığı'na 34 maddeden oluşan bir bildiri sunmuştur. Sanayi gurubunun üzerinde durduğu konuların başında Sanayi Teşviki yasasının yeniden düzenlenmesi, sanayi bankasının kurulması (-ki daha sonra Türkiye Sanayi ve Kalkınma Bankası adı altında kurulmuştur-) Sanayi sektöründe çalışacak işçilerin eğitimi ve sanayi odalarının reorganizasyonu konuları gelmektedir.

(33) Y. Keleş, a.g.k., Sh.34.

Sanayi Gurubunun bildirisi incelendiğinde Yabancı sermaye ile ilgili sadece 1 madde olduğu görülmüştür. Bu maddeye göre "Teşvik-i Sanayi Kanunu'nda öngörülen -ki 1913 yılında çıkarılmıştır- müsaade ve muafiyetlerden" yalnız Türkiye tebasına tahsisi ve Türk Sanayi şirketleri içinde de şirket sermayesinin Türkler elinde (Yani sermayesinin en az %75'i Türk vatandaşlarının elinde olan şirketler) olan şirketlerin yararlanabileceği" belirtilmiştir.⁽³⁴⁾ Bu madde ile özellikle sanayi yatırımlarında mülkiyetin yerli sermayedar elinde olması ve yabancı sermayenin sadece sermaye yardımı olarak kalması sağlanmak istenmiştir.

d) İŞÇİ GURUBU

Kongreye katılan gruplardan sonuncusu olan işçi gurubu Yabancı sermaye ile ilgili konulardan ziyade, çalışma yaşamını düzenleyen ve işçi haklarını koruyan konularla ilgili teklifler sunmuştur. Özellikle günlük çalışma süresinin 8 saat ile sınırlandırılması, ücretli izin, toplumsal ve iş güvenliğinin sağlanması yeni işlerde Türk işçilere öncelik verilmesi gibi düzenlemeler isteyen işçi gurubunun ücretlere ve çalışma koşullarına yönelik istekleri tüccar ve sanayici gurupların oyları ile rededilmiştir.⁽³⁵⁾

Sanayi kesimi, maliyetlerin minimizeasyonu ilkesine göre hareket ettiğinden ve işçi maliyetlerinin artmasının direkt olarak üretim maliyetlerine etki edeceği gerçeğini bildiğinden işçi gurubunun yukarıdaki isteklerine karşı çıkmıştır. Özellikle günlük çalışma süresinin 8 saat ile sınırlandırılması ve ücretli izin üretim hızını yavaşlatacak ve sanayi kuruluşlarının gelir kaybına neden olacaktır.

(34) A. Cündüz OKÇÜN; a.g.k., Sh.427.

(35) Y. Kepernek; a.g.k., 34.

Yukarıda görüşlerini açıkladığımız dört gurubun delegeleri ile siyaset ve iktisat adamlarının katılımı ile gerçekleştirilen İzmir İktisat Kongresinde görüşülen bazı maddeler tam bir oy birliği ile kabul edilirken, bazı maddeler üzerinde saatler süren tartışmalar olmuştur. Kongre sonunda kabul edilen Misak-ı İktisadi'nin toplam 12 maddesi olup yabancı sermaye ile ilgili 9. maddesi şu hükümleri kapsamaktadır.

"Türk; dinine, toprağına, hayatına ve müessesatına düşman olmayan milletlere daima dosttur, ecnebi sermayesinealeyhtar değildir, ancak kendi yurdunda kendi lisanını ve kanununa aykırı olmayan müesseselerle münasebette bulunmaz. Türk; ilim ve sanat yeniliklerini nerede olursa olsun, doğrudan doğruya alır, ve her münasebette fazla mütavassıt istemez."⁽³⁶⁾

Kongreye katılan gurupların, konuşmacıların ve iktisatçıların ifadelerinden de anlaşılacağı gibi, hiç kimse yabancı sermayeye karşı düşmanca bir tavır takınmamış aksine hepsi de işbirliğinden (tedbiri elden bırakmamak kaydıyla) yana bir tutum sergilemiştir. Çeşitli iktisadi birimler tarafından alınan bu mutabakat kararları, Ankara yönetiminin de kongre kararları ile eşgüdümlü ve doğru politikalar üretmesine olanak vermiştir.⁽³⁷⁾

3- KONGRE SONUÇ BİLDİRGESİNDE YABANCI SERMAYE İLE İLGİLİ ALINAN KARARLAR

Kongre görüşmeleri sırasında çeşitli guruplar ve konuşmacılar tarafından sunulan ve görüşülerek kabul edilen istek ve öneriler, An-

(36) A. Gündüz OKÇÜN; a.g.k., Sh.389.

(37) A. Gündüz OKÇÜN; a.g.k., Sh.435-443.

kara yönetimine iletilmek üzere bir sonuç bildirisi olarak hızlanmıştır. 185 madde içeren bu bildiriye yabancı sermaye ile ilgili 10 madde bulunmaktadır. Bu 10 maddenin tamamı, daha önce belirtildiği gibi Milli Ticaret Birliği tarafından hazırlanan ve kongrede görüşülecek kabul edilen "Ecnebi Sermayesi Meselesi" adlı bildirinin maddeleridir. Ancak gerek konu ile ilgisi gerek önemi açısından ilk 7 madde üzerinde durmak gerekmektedir. Yabancı sermaye ile ilgili alınan kararların bir özeti niteliğinde olan bu 7 madde aşağıdaki şekilde düzenlenmiştir.⁽³⁸⁾

- i) Ecnebi sermayesinden müsteğni kalamayacağımız açık ise de bu sermayenin memleket için muzır olmayacak şekillerde girmesinin temini,
- ii) Tamamen yerli sermayelere terk edilecek işlerin tayini ve bu işlere muvazza tarikiyle ecnebi sermayenin temini,
- iii) Kanunen Türk addedilmeyen şirketlere hiç bir şekilde işletme imtiyazları veya müsadde-i mahsusa verilmemesi ve bunların Türk tabana ve şirketlerine ait muafiyetten istifade etmemeleri,
- iv) Kanunen Türk addedilmeyen şirketlerin hükümet münakaşa ve müzayedelerine iştirak edememeleri ve hükümetle hiçbir mukavele akdeyleyemeyecekleri,
- v) Bir şirketin Türk addedilmesi için aşağıdaki şartları temini zorunludur.

(38) Hüseyin Şahin; a.g.k., Sh.78.

- a) Memleket kanunlarına göre teşekkül eylemiş olması,
 - b) Türk Lisanını kullanmağa ve memleket evladını istihdam etmeğe mecbur olması,
 - c) Türklere ait hisse senedi nisbetinde meclis-i iradelelerinde Türk azanın mevcut olması,
 - d) Tediye edilmiş sermayesinden 6. madde mucibince münhasıran Türk tebaasına hisse tefrik edilmiş olması.
- vi) Münhasıran Türklere ait olarak tefrik edilecek sermaye nisbeti aşağıdaki şekillerde tayin edilir.
- a) Seyrisefain, merakib-i havaiye, hususat-ı sinaiye ve imtiyazlı bankacılığa mütedair işlerde umum tediye edilmiş sermayesinin %75'i.
 - b) Orman işleri sermayesi 1.000.000 lirayı tecavüz eden hususat-ı sinaiye'ye dair şirketlerde umum tediye edilmiş sermayenin %51'i.
 - c) Maden, Şimendüfer vesair şirketlerde, umum tediye sermayesi 5.000.000 Lirayı geçen teşebbüsatta tediye edilmiş sermayenin %41'i.
 - d) Sermaye-i umumiyesi 10.000.000 Lirayı geçen şirketlerde umum tediye edilmiş sermayenin %31'i.
- vii) İmtiyazlı olan şirketlerde Türklere ait hisse senetlerinin müddet-i muayene zarfında Türklere furuhtu kadil olmadığı takdirde satılamayan hisselerin imtiyaz alan şirket tarafından hükümet namına tayin edilen bir bankaya tevdi, lazımdır.

Görüldüğü gibi yukarıdaki maddelerle yerli sermayenin kendi uğraş alanını yabancı sermayeden koruması istenmiştir. Bu alanların belirlenmesi ve yabancı sermayeye karşı korunması için bir devlet politikası üretilmesi gerekliliğine inanan Milli Ticaret Birliği, diğer alanlarda ise sermayenin belli oranlarında gerçekleşecek yabancı sermaye katılımları sonucu doğacak ortaklıklara izin verilebileceği belirtilmiştir. Nitekim, büyük sermaye gereksinimi duyulan ve yerli sermayedarın ilgi göstermediği; Ormancılık, Demiryolu yatırımları ve madencilik alanlarında sermayesi 10.000.000 Lirayı geçen işletmelerde yabancı sermaye paylarının sırasıyla %49, %59 ve %69 olacağı hususunda karar alınmıştır.

İzmir İktisat Kongresinde alınan bütün bu kararlar Ankara'nın Lozan Konferansı öncesinde Batı ülkelerine, Türkiyenin sermayeye ihtiyacı olduğu ve yabancı sermayedarlara kanunlara uyulması koşuluyla sıcak bakıldığı hususunda mesaj verilmesini sağlamıştır. Ancak gerek Lozan Konferansında Türk heyetinin takındığı kararlı tavır ve gerek Batılı Devletlerin Osmanlı İmparatorluğu zamanındaki gibi rahat hareket edemeyecekler endişesi ile yabancı sermayedarlar Cumhuriyetin ilk yıllarında yatırımlar hususunda çekingen davranmışlardır. Bir de bunlara Yeni Türk Hükümetinin ekonomik koşullardaki yetersizlikleri eklenince yatırımlar yapılamaz duruma gelinmiştir. Öyle ki; Sermaye birikimi sağlanamamış, ulaşım, haberleşme ve altyapı yatırımları gerçekleştirilememiş, ekonomik istikrar sağlanamamıştır. Bütün bunlar da yabancı sermayedarın gelmesini engellemiştir.

B- 1923 İZMİR İKTİSAT KONGRESİ SONRASINDA GERÇEKLEŞEN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ TÜRÜ VE MİKTARI

Yeni Türkiye Cumhuriyetinin ilk iktisat politikalarının ve stratejilerinin belirlendiği İzmir İktisat Kongresinde "Yabancı Sermaye girişlerine ve yatırım yapmasına..." sıcak bakılacağı doğrultusunda kararlar alınmasına karşın, Cumhuriyetin ilk on yılında bu alanda bir gelişmeye rastlanmamaktadır. Atatürk ülkenin savaşımlardan yeni çıkmış ve kaynaklarının (malî kaynaklar) sınırlı olması nedeniyle kamu yatırımlarından çok özel ve yabancı sermaye yatırımlarına ağırlık verilmesi gerekliliğine inanmaktaydı. Ancak uygulamada bu politika başarısızlıkla sonuçlandı. Bu başarısızlığın temel nedenleri ise şunlardı.⁽³⁹⁾

- 1- Özel kesim girişimcilik deneyiminden yoksundu.
- 2- Yeterli sayıda bilgili ve dinamik girişimci yoktu.
- 3- Özel kesim yeterli sermayeye ve teknik elemana sahip değildi.
- 4- Ülkede genel eğitim düzeyi çok düşüktü, (ki okuma yazma bilenler %15'e ulaşamıyordu) bu da sanayileşme için gerekli olan nitelikli işgücünün teminini imkânsızlaştırıyordu.
- 5- Gelir seviyesi çok düşük olduğundan tasarruflar yetersizdi.

Özel kesime kaynak sağlamak ve sanayileşmeyi gerçekleştirebilmek için yabancı sermayeden yararlanmanın zorunluluğu iyice be-

(39) Hamit Tahsin-Remzi Saka; "Sermayenin Şirketlerdeki Hareketi" İstanbul 1929, Sh.155-

lirginleşmiş ve çalışmalar bu alanda yoğunlaştırılmıştı. Ancak yeni Türkiye Cumhuriyeti her ne kadar yabancı sermaye girişini istiyorsa da uygulamalar (milleştirme, kredi temini ve kullanımı) yabancı sermaye girişlerinde, (Cumhuriyetin ilk on yılına baktığımızda) 4 milyon Lira kadar çok düşük bir düzeyde kalması gibi bir durumla karşılaşmıştır.⁽⁴⁰⁾

Cumhuriyetin ilk on yılında yabancı sermaye yatırımlarında ki bu başarısızlığın pek çok nedeni vardır. Ancak en önemlilerini şu başlıklar altında toplayabiliriz:

- a) Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiyenin ekonomik koşulları yabancı sermaye açısından çok yetersizdi. Nitekim sermaye birikimi çok düşük düzeyde kalmış, ulaşım, haberleşme, altyapı yetersiz ve ekonomik istikrar sağlanamamıştı.⁽⁴¹⁾ Bu belirsiz ortam yabancı sermayedarı tedirgin ve çekingen bir tutum içerisine sokmuştu.
- b) Bu dönemde yöneticiler yabancı sermayeyi davet edici beyanlarda bulunmuşlardır. Fakat aynı zamanda yabancı sermayenin ülke ekonomisi üzerindeki etkinliğini azaltmak (ve ortadan kaldırmak) amacıyla, demiryolları, madencilik, elektrik ve diğer altyapı alanlarında yabancılara ait sermaye malları millileştirilmiştir (Bkz Tablo 5).⁽⁴²⁾ Millileştirme çalışmalarının hızlanması yabancı sermaye sahiplerinde yaptıkları ve yapacakları yatırımların geleceği hususunda ka-

(40) Suat Yavuz; "Türkiye'de Yabancı Sermaye" Dünya Gazetisi, 10-11-1969 tarihli sayı, Sh.2.

(41) Hüseyin Şahin; a.g.k., Sh.81.

(42) Suat Yavuz; a.g.m., Sh.2.

ramsarlığa itmiş ve yatırımlarını durdurmalarına neden olmuştur.

- c) 1929 Krizinin (Büyük İktisadi Bunalım) başta A. B. D. İngiltere ve Almanya olmak üzere kapitalist ülkeler üzerindeki olumsuz etkileri; Yabancı sermayedarlar bu kriz sonrasında ilk 5 sene yatırımlarını gelişmiş ülkeler üzerinde yoğunlaştırmıştır. Kriz sonrasında tasarrufların ve kapitalin büyük önem kazanması ve tutarlı iktisadi yapısı olan ülkelere yapılacak yatırımların kâr marjının yüksekliği, sermayedarların bu şekilde davranmasında etkili olmuştur. Türkiye gibi dışa bağımlı (ancak gelişmemiş) ülkelere yapılan yatırımlar toplam yatırımların %5'i-%15'i arasındadır.⁽⁴³⁾ Yine o yıllarda özellikle sömürgeci ülkeler (İngiltere, Belçika, Fransa) yatırımlarını daha çok kendi koloni ve dominyonlarında yoğunlaştırmış ve böylelikle de sermayenin geri dönüşünü hızlandırarak, birim sermaye başına düşen kârlarını arttırmışlardır. Bu ekonomik düzen 1930'lu yılların sonuna kadar devam etmiştir.
- d) Yabancı Sermaye yatırımcılarını kaçırın bir diğer faktör de 1930 yılında çıkarılan Türk Parasının Değerini Koruma Hakkındaki 1567 sayılı Kanun ve ilgili kararnamelerdir. Aslında amacı Türk Lirası üzerindeki spekülasyonları önlemek ve tekrar eski değerine kavuşturmak olan bu kanun Yabancı Sermayeli şirketlerin eskisi kadar rahat çalışmalarını güçleştirmiş ve yeni yatırımcıları caydıran bir mevzuat bloğu oluşturmuştur.⁽⁴⁴⁾

(43) Semiha Baban: "Türkiye'de Yabancı Sermaye" TMMOB Makina Mühendisleri Odası, 1987 Sanayi Kongresi Bildirileri, Sh.25.

(44) Hüseyin Şahin: a.g.k., Sh.55.

Atatürk ve dönemin yöneticileri bu kadar olumsuzlukla karşılaştıktan sonra dış kaynak kullanımının imkânsızlaştığı (en azından Türk Ekonomisi yeniden istikrâra kavuşuncaya kadar) anlamış ve Türkiyenin kendi öz kaynaklarını harekete geçirmeye karar vermiştir. İlk tedbir olarak ülkede sermaye birikiminin sağlanması amacıyla, gümrük tarifeleri yükseltilmiş, dış ticaret ikili antlaşmalar ile yürütülmeye başlanmış ithalata kısıtlamalar getirilmiş ve Türk Lirası üzerindeki devlet denetiminin artırılması amacıyla 1930'da T. C. Merkez Bankası kurulmuştur.⁽⁴⁵⁾ Bankacılık sektöründeki gelişmeler; 1927 yılında T. Emlâk Bankası, 1933 yılında Sümerbank, 1933 yılında belediyeler (İller) Bankası, 1935 yılında devlet maden yatırımlarına kredi sağlamak amacıyla kurulan Etibank ve küçük esnafa kredi sağlamak amacıyla 1935 yılında Halk Bankası kurulmuştur. Bankacılık sektöründeki bu hızlı gelişme, hem yabancıların elinde bulunan bu sektörde Türklerin de etkili olması sağlanmış , hem de krediye ihtiyacı olan çeşitli iktisadi birimlere kredi sağlanmıştır.

Cumhuriyetin ilk on yılında, yabancı sermayedarları yatırıma teşvik etmek amacıyla altyapı yatırımlarına da büyük önem verilmiştir. Öyle ki; 1930-1940 yılları arasında, devletin yılda ortalama 66.3 milyon TL yatırım yaptığı bunun da %29.1'ni sanayi sektörüne, %27.8'ni demiryollarına, %24.5'ini karayollarına, %18.6'nı da diğer altyapı (su, elektrik v.b.) tesislerine tahsis ettiği görülmüştür.⁽⁴⁶⁾ Yabancı sermayedarların yatırım yapmaları için bütün bu teknik alt yapıların hazırlanması ve sektörlerin eksikliklerinin giderilmesine

(45) Hüseyin Şahin; a.g.k., Sh.65.

(46) Hüseyin Şahin; a.g.k., Sh.103.

rağmen daha önce ifade edilen "yabancı sermayeyi kaçırın faktörler" ortadan kaldırılamadığı için yabancı sermaye yatırımları istenilen seviyeye ulaşamamıştır. Özellikle Türk Parasının Değerini Koruma Kanunu ile uzun süre Türkiye'nin ticaretinin kambiyo rejimi denetiminde tutulması Yabancı sermayedarı kaçırmıştır.

Bütün bu gelişmeler göstermiştir ki; Yeni Türkiye Cumhuriyeti yönetimi Türk ekonomisini koruma pahasına yabancı sermayenin gelişini zorlayan yönetmelikler hazırlamış ve yabancı sermaye girişlerinin durmasına neden olmuştur.

BÖLÜM - III -**DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE (1950-1960) YAPILAN****YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI**

Demokrat Parti döneminde yabancı sermaye yatırımlarının artması kadar, ekonominin bütününe ilgilendiren liberalleşme ve dışa açılma kararları alınmış, bu kararların uygulanmasında da mümkün olduğunca cesur davranılmıştır. Bu dönemin ilk yıllarında dışa açık bir iktisat politikası izlenmiştir. Yeni hükümet daha 1950'de ithalatı liberalize etmiştir. Bunun yanında ikili antlaşmalardan ve klüning uygulamalarından da vazgeçilerek sermaye girişinin önündeki engeller ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Fakat liberasyonun kontrolsüz ve aşırı düzeyde uygulanması, dış ticaret açıklarını genişletmiş ve (-daha sonra nedenlerinin açıklanacağı-) beklenildiği kadar yabancı sermaye girişi olmaması sebebiyle de ülkedeki altın ve döviz rezervleri kısa sürede tükenmiştir.⁽⁴⁷⁾

Liberal uygulamalar ile bir sonuç alınamayacağını anlayan hükümet, 1953 yılından itibaren dış ticareti yeniden kontrol altına almıştır. Hatta hükümet daha da ileri giderek 1950 öncesinde şiddetle karşı çıktığı "Müdahaleciliği" savunan hükümler içeren Milli koruma Kanununu düzenleyip 1956 yılında yeniden yürürlüğe koymuştur. Ve adı geçen tarihten (1956) itibaren liberal piyasa ekonomisini vaad eden hükümet politikaları; plansız, programsız ve istikrarsız bir gelişim süreci içerisine girmiştir.

Bütün bu başarısız iktisat uygulamalarının yanında Demokrat Parti dönemi, Cumhuriyet sonrası 70 yıllık süreç incelendiğinde en

(47) Ayşe Samiha Baban; a.g.m., Sh.25.

fazla yasal düzenlemenin yapıldığı ve Yabancı sermaye konusunda ciddi politikaların üretilmeye çalışıldığı bir dönem olarak göze çarpmaktadır. 1950-1960 yılları arasında Özel sermaye girişleri (Yabancı sermaye yatırımları, ticari ve satıcı kredileri) aşağıdaki gibi gerçekleşmiştir (Milyon dolar olarak).

	1950	1952	1954	1956	1958	1960	TOPLAM
Sermaye	2	95	134	145	56	54	488
Girişleri		↑	↑	↑	↓	↓	

Kaynak: M. Singer "The Economic Advance of Turkey 1938-68" Turkish Economic Society Yayını, Ankara 1977, Sh:392.

488 milyon dolar belirlenen Özel Yabancı sermayenin giriş şekilleri ise aşağıdaki şekildedir.

- Özel yabancı yatırımlar 101 milyon dolar
 - Özel ticari krediler 210 milyon dolar
 - Özel satıcı kredileri 177 milyon dolar
- 488 milyon dolar

Yukarıdaki değerlerden de anlaşılacağı gibi ülkede gerçekleşen yabancı sermaye yatırımları toplam özel yatırımlarının %20.7'sidir. Yasal düzenlemelerin yatırımcıyı kısıtlaması ve devlet denetiminin yoğun olması yatırımların bu kadar düşük seviyede kalmasına yol açmıştır.

A- DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE YABANCI SERMAYE İLE İLGİLİ YAPILAN YASAL DÜZENLEMELER

Demokrat parti döneminde yabancı sermayenin Türkiye'ye gelmesi için önemli yasal düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelerden ilki 8-Eylül-1951 tarihini taşıyan 5821 sayılı "Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu"dur. Hazırlanan bu kanunda Türkiye'nin iktisadi açıdan büyümesi ve sanayiye dayalı gelişmenin ön plana alınması sonucunda; sanayi, enerji, madencilik, bayındırlık, ulaştırma ve turizm sektörleri yabancı sermaye yatırımlarına açılmıştır. Ancak bu yasa, beklenen gelişmeyi sağlayamamış ve 1951-1953 yılları arasında yapılan 42 başvurudan sadece 10 tanesinin kabul edilmesi sonucunu doğurmuştur.⁽⁴⁸⁾ Başvurunun bu kadar az olmasındaki en önemli faktör yatırım yapacak yabancı sermayeli şirketlerin toplam karlarının sadece %10'unu ülkelerine transfer hakkı tanınması ve faaliyetlerinin sürekli (ve düzenli) bir şekilde denetlenmesidir. Yabancı sermayedarlar kendilerine bu kadar kısıtlama getiren ilgili kanuna tepki olarak yatırımlarını durdurmuştur.

5821 sayılı Kanunun beklenen sonuçları vermemesi ve yabancı sermaye girişlerinin azalması üzerine hükümet yeni bir yasa tasarısı hazırlamış ve 1954 yılında da kabul edilmiştir. 1980 yılına kadar yabancı sermaye yatırımlarını düzenleyen ve geçerliliğini koruyan bu kanun, 29-Ocak-1954 tarihinde yürürlüğe giren 6224 sayılı yeni "Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu"dur.⁽⁴⁹⁾ İlk kanunda belirtilen sektörler ile birlikte tarım ve ticaret sektörlerini de yabancı ser-

(48) Yabancı Sermayeyi Teşvik Mevzuatı; Başbakanlık DPT-Yabancı Sermaye Daire Başk. Ankara, Ekim, 1983.

(49) Ayşe Samiha Baban; a.g.m., Sh.26.

mayeye açan bu kanunda gelecek olan sermayenin aşağıdaki şartlara uyması istenmiştir.

- 1- Memleketin iktisadi gelişimine katkıda bulunması,
- 2- Türk özel sektörüne açık olan faaliyet alanlarında yatırım yapmaması,
- 3- Ülkede tekel oluşturacak bir imtiyaza sahip olmaması,

Yukarıdaki şartlara uygun olarak faaliyetlerini sürdüren yabancı sermayeli kuruluşlara tanınan haklar ise kısaca şunlardır:

- a) Kâr transferi ve kuruluşun kapatılması (tasfiyesi) halinde satış hasılatının transferi; Kâr transferi 31 Aralık 1953'ten sonra elde edilmiş bulunan ve yürürlükteki vergi kanunlarına göre belirlenen kazançların yabancı sermaye sahiplerine düşen kârlar (net kârlar) olarak belirlenmiştir.
- b) Yurt dışından alınan onaylanmış borçların ana para ve faiz ödemelirinin transferi,
- c) Kârların sermayeye dönüştürülmesi,
- d) Yabancı personel istihdam edilebilmesi ve onaylanmış yabancı personelin transferi,
- e) Yerli yatırımcılarla eşit muamele görmeleri ve herhangi bir ayrıcalığa tabii tutulmamaları.

Görüldüğü gibi; 6224 sayılı kanun, daha önce hazırlanmış bulunan 5821 sayılı kanun ile karşılaştırıldığında daha liberal ve daha tutarlıdır. Ancak gerek kanunda belirtilen hakların yorumuna açık olması, gerek yapılan başvuruların değerlendirilmesi sürecinde yapılan

tartışmalar nedeniyle bir çok başvuru ya çok uzun süren ve karmaşık bir onaylama, sürecinde terk edilmiş ya da rededilmiştir.

İlgili kaunlar paralelinde ülkeye giren yabancı özel sermayede görülen büyük düşüşler (1956 yılında 145 milyon dolar iken, 1958 yılında 58 milyon dolar olmuştur). Ülkede yatırımların durma noktasına gelmesine ve altın ve döviz rezervlerinin tükenmesine neden olmuştur. Bütün bu olumsuz durum karşısında Demokrat Parti Hükümeti Yabancı sermayeli kuruluşları daha da kısıtlayarak, 1567 sayılı "Türk Parasının Değerini Koruma Hakkındaki Kanun" ve bu kanuna ek olarak 1958 yılında 17 sayılı kararnameyi çıkarmıştır. Bu kanun ve ilgili kararname genel olarak Türk Lirasının devalüe edilmesini önlemeye ve Osmanlı İmparatorluğu zamanında yapılan imtiyaz hatalarının tekrarlanmamasına yöneliktir. Ancak özellikle aşağıdaki hükümler Yabancı sermayeli kuruluşların faaliyetlerine büyük kısıtlamalar getirmiştir.⁽⁵⁰⁾

- i) İlke olarak yabancı sermayeli kuruluşun sermayesini arttırma hakkı yoktur; Bu kısıtlama bazı hallerde kuruluşun kayıtlı sermayesi ile varlıklarının rayiç değerleri arasında büyük farkların ortaya çıkmasına neden olmuştur.
- ii) Yabancı sermayeli kuruluşun/kuruluşların kredi alabilmesi katı kurallarla sınırlandırılmıştır. Bu sınır "üretime yönelik kuruluşlar için öz varlıklarının %50'sini aşamaz" şeklindedir.
- iii) Yabancı sermayenin elde edeceği ticari kazançlar yurt dışına transfer edilemez. Aynı hüküm kuruluşun tasfiyesi halinde

(50) Bu veriler YASED (Yabancı Sermaye Kaordinasyon Derneği)'in yayınladığı yıllık istatistiklerden alınmıştır.

elde edilen meblağlar için de geçerlidir. Bu meblağlar Merkez Bankasında bloke edilir ve ancak belirli şartlarda Türkiye içindeki harcamalar için kullanılabilir.

Demokrat Parti döneminde yürürlüğe konan 6224 ve 5821 sayılı "Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunları" ile 1567 sayılı "Türk Parasının değerini koruma hakkındaki kanun" ve 17 sayılı Kararname, 24 Ocak 1980 tarihli kararlara kadar geçen süre içinde yapılan uygulamaların (verilen izinler, faaliyete geçen Yabancı sermayeli kuruluşların denetimleri v.b.) yasal dayanağını oluşturmuş ve Demokrat Partiden sonra iktidara gelen partiler tarafından da aynı politikalar doğrultusunda uygulamalar yapılmıştır. Ancak ilgili bu kanunların Yabancı Sermayeli şirketler için çok büyük engeller oluşturması devlet ile yabancı sermayeli şirketlerin bağlı olduğu ülkeler arasında sürekli zayıflayan ilişkilerin doğmasına neden olmuştur. Bu nedenledir ki; Demokrat Parti dönemi her ne kadar yabancı sermaye konusunda liberal uygulamaları başlattığı kabul edilse de, uygulamalarda Türk Ekonomisinin gelişmesi açısından verimli yabancı sermaye yatırımlarının olmadığı bir dönem olmuştur.

BÖLÜM - IV -**PLANLI DÖNEMDE (1980-.....) YAPILAN YABANCI****SERMAYE YATIRIMLARI**

Demokrat Parti döneminde Ekonomi alanında uygulanmaya çalışılan liberalleşme politikalarının istenilen başarıya ulaşamaması nedeniyle, iktisadi kalkınmanın sağlıklı bir zemine oturtulması ve ülke kaynaklarından optimum düzeyde yararlanılmasının sağlanması amacıyla beşer yıllık Kalkınma Planları ve beraberinde hazırlanan yıllık hükümet programlarının uygulandığı, Planlı döneme geçilmiştir.

Ekonominin her alanında olduğu gibi Yabancı sermaye yatırımları konusunda da politikaların belirlendiği ve uygulama araçlarının ele alındığı bu planlar, sorumlu hükümetler tarafından mümkün olduğunca uygulanmaya çalışılmış ve kısmen de başarıya ulaşılmıştır.

Kalkınma planları hazırlanırken ülkesel ve bölgesel ekonomik gelişmelerin yanısıra Gelişmiş ve Azgelişmiş ülkeler ile olan ilişkilerimiz göz önüne alınmış ve kendini yenileyen ve gelişen bir Ekonomik süreç izlenmiştir. Bu gelişme birbirini takip eden kalkınma Planlarında alınan kararların incelenmesi ile de gözlenebilmektedir. Özellikle 1980 sonrası Dünya ekonomisinin globalleşmesi ve kutuplaşmanın (sosyalist-kapitalist ekonomiler) giderek önemini yitirmesiyle ülkeler arasındaki ikili ve bölgesel ilişkiler daha da yoğunlaşmış ve yatırımlar artmıştır.

İşte bu zaman perspektivi paralelinde incelenen Planlı Dönemlerin, Türkiye'nin Yabancı sermaye yatırımları ile ilgili politikaların belirginleşmesinde ve bilinçli bir stratejinin oluşturulmasında çok etkili olmuştur. Öyle ki; daha sonra açıklanacağı gibi 1975'den

günümüze kadar geçen sürede yapılan yatırımlar 2.2 Milyon'dan 12.06 Trilyon Liraya, yatırım yapan firma sayısı ise 109'dan 2330'a çıkmıştır.⁽⁵¹⁾ Bütün bu gelişmeleri sağlayan kalkınma planları ve plan hükümleri ise şunlardır:

PLAN DÖNEMLERİNDEKİ YABANCI SERMAYE POLİTİKALARI

- Planlı dönem olarak incelenen bu bölümde 5 yıllık Kalkınma planları ele alınmıştır. Uygulanan politika yerli geldikçe yıllık hükümet programları ile açıklanacaktır. Her plan döneminin sonunda genel değerlendirmeler yapılmıştır.

1- BİRİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI DÖNEMİ (1963-67)

Demokrat Parti döneminde Yabancı Sermaye konusunda uygulanan politikalardan istenilen verimin alınmaması; Kalkınma planları döneminde, Yabancı sermaye konusunun daha detaylı ve daha tutarlı politikalar ile yeniden ele alınması sonucunu doğurmuştur.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planının "özel sektöre rehberlik" başlığı altında toplanan (Yabancı Sermaye yatırımlarına ilişkin) hükümler aşağıda görülmektedir.

- 1) Yabancı sermaye bu plan döneminde sadece ödemeler dengesi açısından ele alınmıştır. Yani Türkiye'nin ödemeler dengesinin sağlanmasında ülkeye gelecek dış kaynakların da katkısı olacaksa (gerekli koşullar sağlandığı ölçüde) bu kaynaklara karşı çıkılmamalıdır.

(51) İ. Hakkı AKIN; "Türkiye'de Yabancı Sermaye Mevzuatı" Otağ Yayıncılık, İstanbul 1977, Sh.19-20.

- ii) Planda özel sektörün hedeflerine ulaşması ve ekonomik gelişmenin sağlanması için, yabancı sermayenin teşvik edilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır. Bu sayede yabancı sermaye ile ortak yatırımlara gidecek olan Türk sanayicisi teknik becerilerini arttıracak gibi, sanayi kesiminde rekabeti de doğuracaktır.
- iii) Yabancı sermayeyi Teşvik Kanunlarında belirtildiği gibi, Yabancı Sermayeli şirketlere; Türk şirketler ile aynı hakların tanınması sonrasında hazırlanan Birinci Kalkınma Planında, Yabancı Sermayeli şirketlerin tesislerinin kamulaştırılması ile yapılacak ödemelerin transferleri konusuna açıklık getirilmiştir. Bu transferlerden doğacak kârlara sınırlamalar getirilerek, yabancı sermayeli şirketler ile yerli, şirketler arasındaki haksız rekabet önlenmiştir.
- iv) Hukuki tedbirlerin de tek başına yeterli olmayacağını belirtildiği planda, özel teşebbüsün dış alemle ilişkilerinin geliştirilmesi gerekliliği ifade edilmiştir.
- v) Devletin, yabancı sermayenin gelmesinde çıkan idari güçlükleri ortadan kaldırması ve gerekli tedbirleri almasının zorunluluğuna değinilen planda şu tedbirler önerilmiştir.
 - a) Yabancı Sermaye ile ilgili bugünkü devlet sistemi yeniden düzenlenecek ve bütün zamanını bu işlere verebilecek kişilerden oluşan yeni kuruluş, tek karar mercininin yönetimi altında toplanacaktır.
 - b) Bu kuruluş, aynı zamanda teklifleri ekonomik ve teknik bakımdan değerlendirebilecek yeni tekliflerin yapılması

İçin dış alemde gerekli faaliyetlerin gösterilmesini sağlayacaktır.

- c) Yurda yabancı sermaye gelmesi için dış temsilciliklerimizin bütüm imkânlarından yararlanılarak aktif bir yol tutulacaktır.⁽⁵²⁾

Birinci Beş Yıllık Kalkınma planında Yabancı sermaye ile ilgili yapılan düzenlemelerin yıllık hükümet programları ile desteklenmesi ve Yabancı Sermayeli şirketlerin önemle üzerinde durduğu güven ortamının sağlanmasıyla sermaye girişlerinde gözle görülür bir artış olmuştur. Aşağıdaki Tablo'da bu artış yıllar itibarıyla gösterilmiş ve artış yüzdeleri belirtilmiştir.

Tablo - 6 -

Birinci Beş Yıllık Plan Döneminde Yabancı Sermaye Girişleri
(Milyon \$)

Yıllar	Yıllık Sermaye Girişleri	Biriktirilmiş Toplam	Artış Yüzdeleri Yıllık
1963	4.5	4.5	-
1964	11.9	16.4	%264
1965	11.6	28.0	%-2.5
1966	9.7	37.7	%-19.6
1967	9.0	46.7	%-7.7

Kaynak: Ayşe Sermiha Baban, a.g.m., Sh.30.

(52) İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972); Ankara 1967, DPT, Sh.119.

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi, dönem sonunda 46.7 milyon dolar yabancı sermaye girişi toplamına ulaşılmıştır. Bu toplam 1962 yılına kadar ülkeye giren toplam yabancı sermayenin (22.7 Milyon dolar) iki katından fazladır. Bu artışta hükümet politikalarının tutarlılığının büyük etkisi olmuştur. Ancak 1964 yılından itibaren Yabancı sermaye girişlerinde büyük bir azalma eğilimi başlamıştır ve dönem sonunda 9 milyon dolar seviyesine inmiştir. Bu azalmanın nedeni ise şudur;

Birinci Kalkınma Planı döneminde oluşturulan Yabancı sermaye denetleme kurulunun, yabancı sermaye yatırımları başvurularını teknik ve ekonomik açıdan incelemesi ve bu inceleme sürecinin uzaması nedeniyle yatırımların gecikmesidir. Daha açık bir ifadeyle sermaye girişi/başvuru oranı sayısal olarak düşmüştür. 1963 yılında yapılan başvuruların %65'ine ve 1964 yılında yapılan başvuruların %78'ine izin verilmiş iken 1967'de bu oran %53'e kadar düşmüştür. İlgili dönemde ülkenin Demokrat Parti iktidarı sonrasında bir ara seçim dönemine girmesi de Yabancı sermaye konusuna gereken önemin verilmemesine neden olmuştur. Yine ülkenin siyasi geleceğindeki bu belirsiz durum Yabancı sermayedarların yatırımlarını bekletmeleri sonucunu doğurmuştur.

2. İKİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI DÖNEMİ

(1969-1972)

Birinci Beş Yıllık Kalkınma planını takip eden ve 5 yıllık dönemi kapsayan İkinci Beş Yıllık Kalkınma planında da, Yabancı sermaye konusuna önem verilmiş ve ilgili kararlar, "Yabancı sermayeyi teşvik" başlığı altında toplanmıştır.

İkinci planın birinci plandan farklı yanı; Yabancı sermayeyi sadece ödemeler dengesi açısından değil aynı zamanda teknoloji transferi olarak da ele almış olmasıdır. Bu noktanın özellikle vurgulandığı planda, yabancı sermayeye ek bir tasarruf, teknoloji ve döviz kaynağı olarak da önem verilmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur.⁽⁵³⁾

Plan öncesi gelişmeleri göz önüne alan hükümet Özel Yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye ilgisinin giderek artacağını belirtmiş ve Plan dönemi sonunda (1972) beklenen yatırımların 55 Milyon dolara ulaşacağını belirtmiştir. Dönem sonunda tahminlerin üzerine çıkan yabancı sermaye yatırımları 60.6 Milyon dolar (Bakınız Tablo 7, sayfa 65) olarak gerçekleşmiştir. Diğer taraftan kâr transferi konusunda ise İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde gelecek özel yabancı sermaye akımına paralel olarak belirli bir artış beklenmiştir. Birinci kalkınma planında 23 milyon dolar olan kâr transferinin, ikinci kalkınma planında 40 milyon dolar olacağı tahmin edilmiştir.⁽⁵⁴⁾ Gerçekleşen kâr transferi ise 45 milyon dolar düzeyinde olmuştur.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma planında uygulanacak yabancı özel sermaye politikası için aşağıdaki tedbirler öngörülmüştür.

(53) İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı; a.g.k., Sh.94.

(54) İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, a.g.k., Sh.638.

- i) Yabancı özel sermayeyi teşvik kanunundan yararlanan işletmelerin iki ülkede birden vergilenmesini önleyici tedbirler alınacaktır. Bu tedbirlerde amaç ülkede vergi kaçağının önlenmesidir.
- ii) Özel Yabancı sermaye teşebbüsleri Türk Ekonomisine en faydalı alanlara yöneltilecektir. Bu amaçla Türk müteşebbüslerinin teknik bilgi, tecrübe ve sermaye yetersizliği gösterdiği ağır sanayi sektörlerinde ve kalıcı yatırım alanlarında izin verilecektir. Planda ve ya yıllık programlarda öngörülmemiş iç tüketim eğilimlerini artırıcı sektörlerde yatırımlara izin verilmeyecektir.
- iii) İlaç sanayinde yabancı sermayeye ancak ilaç aktif maddeleri imali ile ilgili kimya sanayi için izin verilecek yerli gelişmelere engel olmamak kaydıyla müsaade edilecek. Ancak hazır ilaç yapımında bunların yeni giriş ve gelişmelerine izin verilmeyecektir. Bu hüküm esas olarak Almanyanın en büyük ilaç üretim kuruluşları olan; Bayer, Roche, Sandoz ve Hoechst firmalarının Türkiye'de yatırım yapmak için başvuruda bulunmaları nedeniyle düzenlenmiştir. Ancak ilgili firmalar zamanla çeşitli Türk ilaç üreticilerine lisans kullanım hakkı vererek ilaç sanayine katkıda bulunmuşlardır.
- iv) Sanayileşme konusunda yabancı sermayeden faydalanabilmek için; uygulama, mevzuatın ruhuna uygun olarak yapılacak ve bu teşebbüsler Türk ekonomisine en faydalı sahalara yöneltilecektir. Özel yabancı sermayenin Türk müteşebbüsünün teknik bilgi, tecrübe ve sermaye yetersizliği sebeple-

riyle ele alamadığı sanayi dallarına kabul edilmesine özel bir dikkat gösterilecektir. Böylece özel yabancı sermayeden ek bir tasarruf ve teknoloji kaynağı olma yönlerinden faydalanılacak öte yandan yerli sanayinin gelişmesi engellenmemiş olacaktır.⁽⁵⁵⁾

Bu son madde bağlamında 1969 yılı hükümet programına baktığımızda, yabancı sermaye yatırımlarının önemli gelişmeler gösterdiği özellikle de otomotiv ve makina imalat sanayilerinde gelişmelerin daha da artacağı ve Türk müteşebbüslerine de yeni yatırım alanları doğuracağı ifade edilmiştir. Yine aynı programda ihracat potansiyelli yatırımlara ağırlık vermesi için yabancı sermayeyi zorlamak gerekliliğine değinilmiştir.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde ülkemizde yapılan yabancı sermaye yatırımları aşağıdaki Tabloda gösterilmiştir.

- Table 7 -

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Yabancı Sermaye Yatırımları (Milyon Dolar)

Yıllık	Yıllık Sermaye Girişleri	Birikimli Toplam	Yıllık Artış Yüzdeleri
1968	13.9	13.9	-
1969	13.2	27.1	%-5.3
1970	9.0	36.1	%-46.6
1971	11.7	47.8	% 30
1972	12.8	60.6	% 9.4

Kaynak: Ayşe Semiha Baban; a. g. m., Sh.30

(55) Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT Yayınları, Ankara 1972.

Tabloda da görüldüğü gibi; ikinci plan döneminde gerçekleşen 60.6 milyon dolarlık yatırım tutarı planda tahmin edilen 50 milyon dolardan fazla olarak gerçekleşmiştir.

Her iki plan dönemini karşılaştırdığımızda ise, 46.7 milyon dolardan 60.6 milyon dolara çıkan yatırım miktarındaki %29.7'lik artış hükümet programlarında alınan kararların yerinde uygulandığının göstergesi olmuştur.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma planının ilk iki yılında 13.5 milyon doların üzerinde gerçekleşen yatırım tutarları üzerinde iki büyük uluslararası kuruluşun etkisi olmuştur. Bunlar 1968 yılında Türkiye'ye gelen ve Koç Holding ile ortak yatırıma girerek TOFAŞ otomotivi kuran FIAT (İtalya) firması ile 1969 yılında yine Otomotiv sektöründe yatırım yapmak üzere Türkiye'ye gelen ve OYAK ile ortak yatırıma giren RENAULT-MAIS (Fransız) firmasıdır. Bu iki firmanın da Türkiye'de yatırıma gelmesi Türk Otomotiv sanayinin kurulmasında öncülük yapmıştır. Özellikle de otomotiv yan sanayinde orta ve küçük ölçekli işletmelerin kurulması ve üretime geçmesini sağlamıştır.

İlk iki plan dönemini genel olarak incelediğimizde aşağıdaki sonuçları ortaya koymak mümkündür.

- a) Demokrat Parti dönemi sonrasında hazırlanan Beşer Yıllık Kalkınma Planlarında yabancı sermaye konusunda üretilen politikalar, hükümet programları ile desteklenmiş ve teşvik edici hükümler getirilmiştir.
- b) Yabancı sermaye yatırımcılarının Türk Ekonomisinin gelişmesine yardımcı olacak alanlarda yatırımlarda bulunmaları sağlanmıştır.

- c) 1963 yılından itibaren Yabancı sermaye yatırımları toplamında sürekli bir artış olmasına karşılık, yıllar itibarıyla bir dalgalanmanın olduğu ve bunda da yıllık ekonomi politikalarının etkisi görülmektedir.
- d) Yabancı sermaye yatırımları (özellikle otomotiv ve ilaç sanayilerinde) sonucunda doğan işgücü ihtiyacı Türk Ekonomisindeki işsizlik sorununa geçici çözümler getirmiştir.

Bütün bu gelişmeler daha sonraki dönemlerde hazırlanacak Kalkınma planlarında yabancı sermayenin daha da önem kazanacağı ve hükümetlerin finansman, kredi, kârlılık, ve ekonomik gelişme bağlamında ülke ve yatırımcı firma çıkarlarını düzenleyici politikalar üretmesini zorunlu kılmıştır.

3- ÜÇÜNCÜ BEŞ YILIK KALKINMA PLANI DÖNEMİ

(1973-1978)

Üçüncü beş yıllık kalkınma planının temel amacı, dış borç ödemelerinin hızlandırılması ve bu ödemeler için kaynak teminine gidilmesi olduğundan, yabancı sermaye konusuna gereken önem verilmemiştir. Ancak yine de yabancı sermaye yatırımları mevcut bütün yasal kısıtlamalara ve ekonomik belirsizliklere rağmen artmıştır. Bu artışta plan dönemi öncesinde yapılan yatırımların kâr marjının yüksekliği ve uluslararası sermaye hareketlerinin yeniden canlanması etkili olmuştur denebilir.

Üçüncü plan döneminde 6224 sayılı yabancı sermayeyi teşvik kanununa göre gelecek yabancı sermaye için aşağıdaki esaslar savunulmuş ve bu esaslar çerçevesinde izin verilmiştir.⁽⁵⁶⁾

- a) Yabancı sermayenin yurt içinden sağlanamayan bir teknoloji olması (veya getirmesi) esas olacaktır.
- b) Kurulacak tesislerde uluslararası rekabet olanağına sahip olma şartı aranacaktır.
- c) İzin verilirken tanımlanan firma faaliyet alanı geniş kapsamlı olmayacak, izin başlıca karakteristikleri belirlenmiş projelere bağlanacaktır.
- d) İzin verilirken mümkün olan ölçüde ihracat şartı konulacaktır.
- e) Yatırım izinleri belirli sürelerle bağlanacaktır.

(56) Yakup Kepenek; a.g.k., Sh.174.

- f) Yerli-yabancı sermaye kuruluşlarında yabancı ortağa patent, royalty v. b. isimler altında gayri maddi hak ve ödemelerin yerli sermayenin hissesi oranında yapılması şartı esas olacaktır.
- g) Yabancı sermayeye izin verilirken herhangi bir üretim dalında yabancı sermayenin monopol yaratmamasına dikkat edilecektir.
- h) Yapılacak yabancı sermaye yatırımlarında ülkenin sosyo-ekonomik gelişmelerini olumsuz yönde etkileyecek yatırımlara izin verilmeyecektir.

Üçüncü plan döneminde yabancı sermaye yatırımlarına esas teşkil eden yukarıdaki maddelerin genel hükümler içermesi ve dünyadaki ekonomik gelişmeler (petrol fiyatlarının artması gibi) 1975-1977 yıllarında hazırlanan hükümet programlarında daha detaylı hükümler getirilmesini zorunlu kılmıştır.

Bu hükümet programlarında yabancı sermaye yatırımları yeniden ele alınmış ve genel olarak şu noktalar üzerinde durulmuştur:

- i) Yurt içinden sağlanamayan teknolojilerin getirilmesi,
- ii) Yurt dışından finansman olanaklarından yararlanılması,
- iii) Ödemeler dengesinde pozitif etki yaratacak ve ihracata dönük alanlarda yatırımların yoğunlaştırılması,
- iv) Makina, madeni eşya, kimya, elektronik sektörlerinde ve özellikle de yatırım mallarına dönük üretim imkânlarının araştırılması.

Bütün bu yasal düzenlemeler ve verilen sonucunda bu plan döneminde gerçekleşen yabancı sermaye girişleri aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir.

- Tablo 7 -

Üçüncü Beş Yıllık Plan Döneminde Gerçekleşen Yabancı Sermaye Girişleri (Milyon Dolar)

Yıllık	Yıllık Sermaye Girişleri	Biriktirilmiş Toplam	Yıllık Artış Yüzdeleri
1973	67.3	67.3	-
1974	-7.7	59.6	%-13
1975	15.1	74.7	% 25
1976	8.9	83.6	% 11.9
1977	9.1	92.7	% 10.9

Kaynak: Ayşe Samiha Baban: a.g.m., Sh.30.

Tabloda da görüldüğü gibi, üçüncü plan dönemindeki girişler 92.7 milyon dolara ulaşmasına karşılık yıllık artış oranlarında sürekli bir düşüş vardır. Bu düşüşün temel nedeni hükümet programları ile yabancı sermaye yatırımcılarına getirilen kısıtlamaların yatırımcıyı teredditlendirmesi, ve sosyal ve ekonomik dengesizlikler nedeniyle istenilen yatırımların gerçekleştirilmemesidir.

1977 yılı sonuna kadar geçen 15 yıllık bir zaman sürecini kapsayan I., II. ve III. plan dönemlerinde gerçekleşen yatırımların nitelik-

lerini ve miktarlarını karşılaştırdığımızda aşağıdaki veriler elde edilmiştir.⁽⁵⁷⁾

- 1) Her üç plan döneminde de yabancı sermaye sanayi sektöründe yoğunlaşmıştır. Öyle ki;

İlk iki plan döneminde toplam sermayenin %83'ü üçüncü plan döneminde ise toplam sermayenin %86.5'i sanayi sektöründe yatırıma dönüşürken sırayla %12 ve %10'u hizmetler sektöründe, %5 ve %3.5'u tarım sektöründe yatırıma dönüşmüştür.

- 2) Üç plan döneminde gerçekleşen yatırımların alt sektörler dağılımı ise şu şekilde gerçekleşmiştir.

	İlaç ve Kimya san.	Kıymetli Sanayi	Elektronik ve Elektronik	Makina ve Madeni	Orta Sanayi	Taşıt araç. Sanayi	Diğer Sektörler
İlk iki plan dönemi	%22.8	%19.8	%17.5	%11.5	%7.2	%3.5	?17.7
Üçüncü plan dönemi	%18.9	%9	%12.8	%8.5	%8.3	%27.9	%16.6

Tabloda da görüldüğü gibi yabancı sermaye, ilaç ve gıda gibi dayanıksız tüketim mallarından, dayanıklı tüketim mallarına doğru bir yöneliş göstermiştir (Özellikle de Taşıt araçları sanayinde 8 kat artış gözlemlenmiştir). Bu yönelişin değişik nedenleri olmasına karşılık en önemlileri şunlardır;

(57) Yakup Kepenek: a.g.k., Sh.174.

- i) Dayanıksız tüketim mallarının talep elastikiyetin bu malların üretim ve satışını daha az kılması,
- ii) Tüketicinin seçiminde, gelir arttıkça dayanıklı tüketim mallarına talebi (sanayi ürünlerine talebi)'nin artması ve belli bir pazar büyüklüğüne ulaşması,
- iii) 1968 ve 1969 yıllarında gerçekleştirilen otomotiv yatırımlarından (FIAT ve RENAULT) sonra bu sektördeki hızlı gelişmelerin etkisiyle MERCEDES-BENZ, M.A.N ve FORD firmalarının da Türkiye'de yatırıma yönelmeleri,

Üçüncü plan döneminde dikkate değer bir diğer nokta da Yabancı özel sermaye-Yerli sermaye bütünleşmesi adı altında gerçekleşen faaliyetlerdir.

Hükümet programlarında ve Kalkınma Planlarında ifade edildiği gibi, Türk sanayinin gelişmesi için yabancı sermaye ile ortak yatırımlara gidilmesinin teşvik edilmesi ve bu doğrultuda izinler verilmesi öngörülmüştür. Ancak bu ortaklıklarda yabancı sermayenin oranı sürekli olarak düşmüştür (1973'de %45.2'e 1977'de %40.5'e ve 1978'de de %35.5'e düşmüştür). Bu düşüşlerdeki en önemli neden-siyasi konjonktürde ortaya çıkan belirsizlikler ve ekonomi politikalarında yabancı sermayedarlara sağlanan kolaylıkların ortadan kaldırılmasıdır.

1977 yılı sonu itibarıyla sektörler bazında Yabancı sermayenin payı aşağıdaki gibi gerçekleşmiştir;⁽⁵⁸⁾

(58) Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı; DPT Yayınları, Ankara, 1978.

Gıda ve içki sanayinde	%17.8
Dokuma ve giyim sanayinde	%16.1
Kağıt sanayinde	%26
Kauçuk sanayinde	%28.8
Kimya ve ilaç sanayinde	%47.4
Otomotiv sanayinde	%35

Yukarıdaki oranlarda da görüldüğü üzere, Yabancı sermaye zaman içerisinde daha az oranda yerli sermaye ile ortaklık yoluna gitmiş ve yatırımlarını direkt olarak yapma yolunu seçmiştir.

Üçüncü plan döneminde "Bankacılık ve Sigortacılık" sektörlerinde de yabancı sermaye payını çok hızlı bir şekilde arttığı görülmektedir. Bu artışın nedenlerini iki noktada ifade etmek mümkündür;

- 1- Sanayileşmenin yapısal değişimi (Emek yoğunundan, sermaye yoğun üretime geçiş) dış kaynak gereksinimini arttırdığından bankacılık sektöründe büyük gelişme olmuştur. Dış finansman gereksiniminden doğan bu durum, yabancı sermayedarların finansman alanında da yatırımlarını yoğunlaştırmalarına neden olmuştur.
- 2- Yerli sermayedarlar birçok yeni yatırım için yabancı sermaye sahipleri ile ortak hareket etmek zorunda kalmıştır. Bu zorunluluk Kredi temininde yabancı sermayeli Banka ve Kredi kuruluşlarına yönelmelerini kaçınılmaz hale getirmiştir.

Üçüncü plan döneminde yabancı sermaye ve yabancı sermaye yatırımları ile ilgili genel olarak şu özellikler belirlenmiştir;

Yabancı sermaye üçüncü plan dönemi süresince; taşıt araçları, kimya ve ilaç sanayi, elektronik ve elektrik makineleri sanayi ile bankacılık ve sigortacılık sektörlerinde artış eğilimi göstermiştir. Bu dönemde gelen Yabancı sermayenin bir diğer özelliği de, daha önceki dönemlerde olduğu gibi dayanıksız tüketim malları üzerinde değil, tersine dayanıklı tüketim malları üretimini ön planda tutmasıdır. İlk iki plan dönemini üçüncü plan döneminden ayıran en önemli fark da, bu üretim değişikliğidir.

4- DÖRDÜNCÜ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI DÖNEMİ

(1979-1983)

Bilindiği gibi, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planının başlangıç tarihi 1978 yılı olarak belirlenmiştir. Ancak planı hazırlayan CHP iktidarı sonrasında 1978 yılında seçimle iktidara gelen AP, hazırlanan planı gözden geçirmek ve kendi ekonomik programları doğrultusunda düzenlemek amacıyla bir sene askıya almıştır. Bu bir sene içinde ülkeye 2.817 Milyar TL tutarında yabancı sermaye yatırımı yapılmıştır. Bu da toplam sermayenin %35.4'ü olarak belirlenmiştir.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma planında Yabancı sermaye girişini kolaylaştırmak ve Türkiye Ekonomisine katkısını arttırmak amacıyla çeşitli hedefler belirlenmiştir. Bu hedefler şunlardır:⁽⁵⁹⁾

- i) Plan 6224 sayılı "Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu" çerçevesinde yürütülecek, bürokratik engeller elden geldikçe azaltılacaktır.
- ii) Yabancı Sermaye ve teknolojiye Türk Ekonomisinin en etkin şekilde yararlanabilmesi için ilgili konularda üretim yapan yerli yatırımcı kuruluşlarının yabancı firmalarla doğrudan ilişki kurması kolaylaştırılacak ve özendirilecektir.
- iii) Yabancı sermayeli yatırımlarda ileri teknoloji koşulu aranacaktır.
- iv) Yabancı sermayeli yatırımların finansmanında büyük ölçüde öz kaynak ve dış kredi kullanımı aranacak böylece yurt içi tasarruf açığının kapatılması için gerekli önlemler alınacaktır.

(59) Ayşe Samiha Baban; a.g.m., Sh.30.

(Bu bağlamda hükümet faiz gelirlerinden vergi alınmaması gibi önlemleri almıştır).

- v) Ödemeler dengesi açısından, yabancı sermaye yatırımlarına izin için firmaların üretimlerinin bir kısmını ihraç zorunluluğu getirilecektir (Ki bu zorunluluk daha sonra açıklanacak olunan 8/168 Sayılı Kararname ile yasal bir zemine oturtulmuştur. Sh. 77-78).
- vi) Üretimde kullanılan hammadde ve diğer girdilerdeki yerli katkısı arttırılarak, ödemeler dengesi sağlanmaya ve dışa bağımlılık azaltılmaya çalışılacaktır.
- vii) Turizm yatırımları yabancı sermaye politikası çerçevesinde özendirilecektir.
- viii) 6224 Sayılı Kanun çerçevesinde maden çıkarma ve cevher zenginleştirilmesi konusunda yabancı sermayeli kuruluşlara izin verilmeyecek, ayrıca ilaç sanayiinde yeni yabancı sermaye girişimlerine de izin verilmeyecektir.
- ix) Yabancı sermayeli kuruluşların yatırım malı, hammadde ve ara malı dış alımlarında ön fiyat denetimleri uygulanacaktır.

Yukarıda açıklanan plan hükümlerinde de görüldüğü gibi Dördüncü Kalkınma Planı, ilk üç plan ile paralellikler göstermekte ve temelde Türk Sanayiini geliştirici sektörlerde yabancı sermaye yatırımlarına izin vermektedir.

Dördüncü Plan ilk yılında, yukarıdaki hükümlerin etkisiyle beklenen gelişme sağlanamamış, aksine yabancı sermaye yatırımlarında belirgin bir gerileme olmuştur. Öyle ki; 1978 yılında 97 olan yabancı

sermayeli firma sayısı 1979 yılında 91'e, 2.817 Milyar TL olan yabancı sermaye miktarı da 2.518 Milyar liraya düşmüştür. Bürokratik engellerin mümkün olduğunca kaldırılacağı ifade edilmesine rağmen, özellikle ilaç sanayinin yabancı sermayeye kapatılması, dış alımlarında fiyat denetimlerinin yapılacak olması ve üretimde yerli malı kullanımına ağırlık verilmesi gibi hükümler yabancı sermayedarın kaçışında etkili olmuştur. Bu olumsuz gelişmeyi gören hükümet, 24-Ocak-1980 kararları bağlamında hazırlanan 8/168 sayılı Çerçeve Kararname ile 6224 sayılı Kanunun uygulamasına yönelik önemli değişiklikler yapmıştır. Bu değişiklikler içinde en önemlisi Yabancı sermaye ile ilgili yetkilerin ve uygulamaların tek bir merkezde toplanması amacıyla Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) bünyesinde Yabancı Sermaye Daire Başkanlığının kurulmasıdır (Daha önceki dönemlerde yabancı sermaye ile ilgili yetkiler; Ticaret, Sanayi ve Teknoloji, Maliye Bakanlıkları ile DPT arasında dağıtılmıştı). Bu başkanlığın başlıca görevleri şunlardır:⁽⁶⁰⁾

- a) Yabancı yatırımcıların yatırım imkânları bulmasına ve bu imkânların değerlendirilmesine yardımcı olmak.
- b) Yatırım müracaatlarını incelemek, izin ve teşviklerin verilmesini denetlemek
- c) Yabancı yatırım projelerinin uygulanmasını da denetlemek.

Yabancı sermaye başkanlığının kurulması etkisini hemen göstermiştir. Daha önceki dönemlerde aylar hatta yıllar süren başvuru değerlendirmeleri ve izin taleplerinin incelenmesi çalışmaları, iki ilâ dört haftada sonuçlandırılır duruma gelmiştir. İdari işlerin tek bir

(60) YASED, Yıllık Yabancı Sermaye İstatistikleri, İstanbul, 1983-1984.

mercide toplanması izin, kontrol ve denetim işlemlerinin hızlanmasına yol açmıştır.

Yabancı Sermaye Dairesi Başkanlığı; bu Kararnamede bilirlenen sınırlamalar dahilinde yabancı sermaye yatırımlarını onaylama yetkisini elde etmiştir. Belirtilen bu sınırlamalar aşağıdaki gibidir:

- i) Sabit sermaye hacmi 50 milyon doları geçmeyen yatırımlar ile,
- ii) Yabancı sermaye yatırımı katılımının %49'u geçmediği ve %10'dan az olmadığı yatırımlar, bu Başkanlık tarafından onaylanmıştır.

Yukarıdaki kriterler dışında kalan yatırımlar ise Bakanlar Kurulu tarafından onaylanarak faaliyete geçirilmiştir.

8/168 sayılı Kararnamenin getirdiği bir diğer önemli değişiklik de (daha önce ifade edildiği üzere), yatırım izni verilen başvuruların uymak zorunda oldukları ihracat yükümlülükleridir. Şöyle ki; daha önceki Kalkınma Planlarında ve hükümet programlarında belirtilen "ihracat'a dönük olma" zorunluluğu bu Kararname ile sektörler bazında kesin ve net değerler çerçevesinde yeniden düzenlenmiştir. İlgili sektörlerin ihracat yükümlülükleri (ürettikleri malların yüzdesi olarak) ise aşağıdaki gibidir:

Her türlü gıda sanayi için	% 30,
Tekstil ve giyim sanayi için	% 40,
Mobilya imalatı için	% 60,
Taşıt üretimi için	% 40,
Ticari araçlar üretimi için	% 25 ve
Madeni eşya üretimi için	% 30'dur.

24 Ocak 1980 Kararları ve sonrasında hazırlanan 8/168 sayılı Çerçeve Kararname ile 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunundaki aksaklıklar (Başvuru ve izin süresinin uzunluğu, ihracat yükümlülüğü, Yerli sermaye ile ortak yatırımlar zorunluluğu, v.b.) ortadan kaldırılmış ve Yabancı sermaye konusundaki uygulamalar daha sağlıklı bir zemine oturtulmuştur.

Dördüncü Plan döneminde Ekonomide görülen büyük olumsuzluklar (Yüksek enflasyon - %70 civarında -, Dış borç ödemelerinde ve kredi temininde karşılaşılan zorluklar, altın ve döviz rezervlerinde azalmalar v.b.) ve 1980 yılında iktidara gelen Askeri Yönetimin yarattığı iktisadi belirsizliklere rağmen Yabancı sermaye girişlerinde ve firma sayılarında hızlı bir artış görülmektedir. Bu dönem ile ilgili veriler Tablo-9-'da gösterilmiştir.

- Tablo 9 -

Dördüncü Kalkınma Planı dönemindeki yabancı sermaye yatırımlarının miktarları ve yıllık gelişimleri. (Milyon TL olarak)

Yıllar	Yıllık Sermaye Girişleri	Birikimli Toplam	Yıllık Artış Yüdesi	Toplam Sermaye içinde Yabancı Sermaye payı
1979	2.518	2.518	-	% 29.7
1980	9.642	12.160	% 382	% 34
1981	10.012	31.712	% 197	% 40.1
1982	48.646	79.818	% 255	% 43.5
1983	61.352	141.170	% 26	% 41.7

Kaynak: YASED "Yılsonu itibarıyla Yabancı Sermaye ile İlgili Tablolar" İstanbul, 1979-80-81-82-83.

Yukarıdaki tablodan da anlaşıldığı gibi, Dördüncü Kalkınma Planı döneminde yıllar itibarıyla yabancı sermaye yatırımlarında 1.5-3 kat arasında değişen artışlar gerçekleşmiştir. Bu artışlar ile beraber Yabancı sermayeli kuruluşların faaliyetlerde buldukları sektörlerde yaratılan yıllık toplam sermaye içindeki oranları da artmıştır. Yani yabancı sermayeli şirketler, yerli sermayeli şirketlere oranla daha hızlı bir artış (hem sayısal, hem de sermaye olarak) göstermiştir. %29.7'den, %41.7'ye kadar çıkan bu oran, şirketlerin toplam sermayelerinin neredeyse yarısının yabancı kaynaklardan temin edildiğini ortaya koymuştur.

Dördüncü Plan döneminde (1979-83) sermaye miktarları ile doğru orantılı olarak artış gösteren bir diğer faktör de faaliyetleri devam eden firmaların sayısıdır. Plan dönemi öncesinde (1978 yıl sonu) 97 olan yabancı sermayeli firma sayısının bu plan dönemindeki gelişimi aşağıdaki gibidir:

1979 yılında toplam 91 firma,

1980 yılında toplam 100 firma,

1981 yılında toplam 127 firma,

1982 yılında toplam 170 firma,

1983 yılında toplam 185 firma.

Görüldüğü gibi, 1979 yılında düşüş gösteren firma sayısı, 8/168 sayılı çerçeve kararnamenin yürürlüğe girmesinden ve Yabancı Sermaye Daire Başkanlığının kurulmasından sonra hızlı bir artış göstererek, dönem sonunda 185 firmaya ulaşmıştır. Yabancı sermayeli şirketlerin başvurularının kısa sürede sonuçlandırılmasının da etkili olduğu bu artışta bir diğer etken de şudur: 1978 yılından sonra

Türkiye'de oluşan yüksek enflasyona (%60-%75) dayalı ekonomi, üretime ve ihracata dönük iktisadi faaliyetlerde bulunan firmaların kâr marjını yükseltmiştir. İşçilik giderlerinin az artması, buna karşılık üretilen mamullerin satış fiyatlarının yüksek oranda artması yanında sağlanan ihracatı teşvik kredileri de Yabancı sermaye için Türkiye'yi daha cazip bir pazar konumuna getirmiştir.

Dördüncü plan döneminde Askeri yönetim sonrasında (1983 yılında) iktidara gelen ANAP hükümeti uyguladığı liberal ekonomi politikaları ve oluşturmayı düşündüğü serbest piyasa ekonomisi için Yabancı sermayenin vazgeçilmez bir faktör olduğunu düşünmüştür. Yabancı sermayeli şirketlerin başvurularının daha kısa sürede ve olumlu bir şekilde sonuçlandırıldığı 1982 ve 83 yıllarında yatırımların artmasıyla döviz rezervlerinde ve likiditede gözle görülür bir artış sağlanmıştır. Aynı dönemde bir diğer gelişme de Türkiye'nin uluslararası platformlarda kredi talepleri konusunda olmuştur. 1980 öncesinde hibe ve kredi sağlamakta isteksiz davranan uluslararası kuruluşlar (IMF, AET, Dünya Bankası v.b) Türkiyedeki olumlu gelişmeleri ve ekonomik canlanmayı gözönüne alarak kredi taleplerine daha sıcak bakmaya başlamışlardır.

Kısacası Dördüncü Kalkınma planı dönemi (1979-83) yukarıda açıklanan bütün olumsuzluklarına karşılık Yabancı sermaye yatırımlarının ve firmalarının arttığı, buna bağımlı olarak da Türk Ekonomisinin canlandığı ve GSMH'nin arttığı bir dönem olmuştur. Bu artış takip eden yıllar için de yabancı sermaye konusunda daha yapıcı ve daha cesur kararlar alınmasına zemin hazırlamıştır.

3- BEŞİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI DÖNEMİ

(1985-1989)

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemi 1983 yılı sonunda bitmesine karşılık, Beşinci Kalkınma Planı bir sene gecikme ile 1985 yılında yürürlüğe komuştur. Dönemin iktidarı (ANAP) tarafından büyük bir hızla uygulanmaya çalışılan liberal ekonomi politikaları ve beraberinde serbest piyasaların oluşturulması ve planda bazı değişikliklerin öngürülmesi bir yıllık gecikmeye sebep olmuştur. Ancak yine de 1984 yılında daha önceki dönemlerde görülen Yabancı sermaye Yatırımlarındaki artış devam etmiştir. Şöyle ki; 1983 Yılı sonunda 61 milyar TL olan toplam yabancı sermaye 1984 yılında 118 milyar TL'ya, 185 olan firma sayısı da 267'ye çıkmıştır.⁽⁶¹⁾

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında, yabancı sermaye yatırımları konusunda oluşturulan politikalar ve belirlenen hedefler aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir.⁽⁶²⁾

- 1) 6224 sayılı Kanun kapsamı dışında kalan (Petrol hariç) yabancı sermaye işlemleri bu kanun kapsamına alınacak, yabancı sermaye uygulamalarında teşkilât ve mevzuat yönünden gerçekleştirilen düzenlemelerin söz konusu kanuna dahil edilmesine çalışılacaktır.
- ii) Dünyadaki gelişmelere paralel olarak, ticari ve sanayi faaliyetleri Türkiye dışında olan şirketlerin (off-shore business) kuruluşuna imkân verecek tedbir ve teşvikler geliştirilecektir.

(61) Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı; DPT Yayınları, Ankara, 1984, Sh.32.

(62) YASED, Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ülkelere dağılımı" İstatistikleri.

- iii) Körfez ülkelerinin ekonomimizin kalite, teknoloji ve pazar kabiliyetini geliştirecek şekilde yatırım yapmaları desteklenecektir.
- iv) Yüksek finansman ve ileri teknoloji gerektiren kritik projelerin uygun yabancı sermaye yatırımlarıyla gerçekleştirilmesi özendirilecektir.
- v) "Serbest Bölge"lerin geliştirilmesi yoluyla yurt içindeki ithal mallarının stok seviyelerinin düşürülmesine, transit ticaretin ve bu bölgelerden yapılacak ihracattan sağlanacak döviz gelirlerinin artırılmasına çalışılacaktır.

Yukarıdaki plan hükümlerine baktığımızda, iki madde dikkati çekmektedir. İlk defa Beşinci Kalkınma Planında ele alınan bu maddeleri aşağıdaki gibi açıklamak mümkündür;

- a) Daha önceki planlarda genel olarak ifade edilen Yabancı sermaye yatırımcısı ülkelere, bu planda özellikle "Körfez ülkeleri" adı altında isim verilmese de ayrıcalık tanınmış ve bu ülkelerin desteklenip teşvik edileceği izlenimi yaratılmıştır. O dönemlerde döviz rezervlerini arttırmak ve tasarruf fazlası bulunan bu ülkelerin elinde bulundurdukları kaynakları Türkiye'de yatırıma yöneltmek amacına yönelik hareket eden zamanın hükümeti, bu çalışmalarında başarılı olmuştur. Şöyle ki; Plan döneminde Körfez ülkelerine ait firma sayılarında aşağıda görülen artışlar olmuştur.

**Körfez Ülkelerinin Yıllar İtibarıyla Mevcut Yatırım
Yapar Firma Sayıları**

ÜLKELER	1985	1986	1987	1988	1989
Suudi Arabistan	10	22	25	31	42
Kuveyt	2	2	5	6	6
Bahreyn	1	2	3	4	4
B.A.E.	3	4	5	7	10
İran	17	43	88	134	167
İrak	7	9	10	17	22

Kaynak : YASED, "Yabancı sermaye yatırımlarının ülkelere da ılımı istatistikleri" 1985-86-87-88-89 İSTANBUL

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi örnek olarak ele alınan 6 Körfez ülkesine ait firma sayılarında sürekli bir artış olduğu ve bu artışın Yabancı sermaye girişlerinde de paralellik sonucunu doğurmuştur. Yabancı Sermaye girişlerini aynı ülkeleri baz olarak incelediğimizde aşağıdaki tabloda yer alan değerler bulunmuştur.⁽⁶³⁾

- Tablo 10 -

Körfez Ülkelerinin

Yıllar İtibarıyla Mevcut Yabancı Sermaye Miktarları (Milyon TL)

ÜLKELER	1985	1986	1987	1988	1989
Suudi Arabistan	6.703	11.204	14.311	17.159	86.589
Kuveyt	1.006	1.007	1.071	1.157	30.599
Bahreyn	490	4.139	4.176	4.736	6.517
B.A.E.	1.370	3.393	5.826	10.476	14.752
İran	2.711	5.558	8.243	12.798	28.051
İrak	1.417	1.477	1.503	2.287	3.823

(63) Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT Yayınları, Ankara, 1989.

BEŞ YILLIK KALKINMA PLANLARI, Başbakanlık DPT. Ankara, 1962-1967-1972-1978-1984 ve 1989.

YASED (Yabancı Sermaye Koordinasyon Derneği-İSTANBUL) Yabancı Sermayeli Kuruluşların Ükelere Dağılımı, İstistikleri; 1975.....1992, İstanbul. Yabancı Sermayeli Kuruluşların Sektörlere Dağılımı, İstistikleri; 1975.....1992, İstanbul.

Beşinci Kalkınma Planı döneminde (1985-1989) hükümet tarafından uygulanan Liberal ekonomi politikaları sonucunda Yabancı Sermaye girişlerinde önceki plan dönemleri ile kıyaslandığında büyük artışlar olmuştur. Öyle ki; Dördüncü Plan dönemi sonunda 141 Milyar TL'si olan Yabancı sermaye girişi, 1985 yılı sonunda 207 Milyar TL'ya ulaşmıştır.

Yabancı sermaye girişlerinin yıllar itibarıyla gelişimi ve toplam sermaye içindeki payları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

- Tablo 11 -

Beşinci Kalkınma Plan döneminde Yabancı sermaye girişleri
(Milyon TL.)

Yıllar	Yıllık Sermaye Girişleri	Birikimli Ser. Toplam	Yıllık Artış Yüzdesi	Toplam Sermaye İçindeki Yüze
1985	207.584	207.584	-	% 44.7
1986	302.909	510.493	% 45.9	% 42.8
1987	435.568	946.061	% 43.7	% 45.4
1988	784.715	1.730.776	% 80.1	% 49.1
1989	2.406.835	4.137.611	% 206.7	% 49.6

Kaynak: YASED Yabancı sermaye yatırımlarının gelişimini yıllık istatistikleri

Tablo 11'de de görüldüğü gibi, yabancı sermaye girişlerindeki artış Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde hızlanmıştır. Bu dönemde dikkate değer en önemli nokta yabancı sermayeli kuruluşların, faaliyette buldukları sektörlerdeki toplam sermaye içindeki paylarında görülen artıştır (Tablo 11'de son sütun). Öyle ki;

1989 yılında bu oran %50'ye kadar çıkmıştır. Yani şirketlerdeki toplam sermayenin yarısı "Yabancı sermaye"dir. Üçüncü ve dördüncü kalkınma planları dönemlerine baktığımızda bu oranın %32 ve %40 olarak gerçekleştiğini görmekteyiz. Ekonomimizdeki liberalleşme hareketleri ve serbest piyasa ekonomisinin bütün kurum ve kuruluşları ile düzene sokulması, Yabancı sermayedarlar üzerinde bir güven duygusu yaratmış ve yatırıma teşvik etmiştir. Yatırım miktarının artmasıyla da yerli sermayedarlar ile yabancı sermayedarlar sermaye oranı itibarıyla eşit konuma gelmiştir.

Beşinci Kalkınma planı döneminde, yabancı sermayeli firma sayılarında aşağıdaki artışlar gerçekleşmiştir.

1985 yılında	421 firma	-	
1986 yılında	610 firma	%44.8	artış oranı
1987 yılında	838 firma	% 37.3	artış oranı
1988 yılında	1109 firma	% 32.3	artış oranı
1989 yılında	1542 firma	% 39	artış oranı

Sonuç olarak Beşinci Kalkınma Planı dönemindeki gelişmeleri ve Yabancı sermaye politikasını şu şekilde özetleyebiliriz; 1980'li yılların ikinci yarısını kapsayan Beşinci kalkınma Planı, 1980 ihtilali sonrası kendini toparlamaya çalışan ve altın-döviz rezervlerini genişletmeyi düşünen politikalar bağlamında hükümler içermiştir. Doğaldır ki; kendi iç kaynaklarının yanında dış kaynaklardan da mümkün olduğunca yararlanılması ülkenin dış kredibilitesini arttıracaktır. Bu bağlamda liberal ekonomi ve serbest piyasa sisteminin oluşturulması, Yabancı sermayedarların daha fazla yatırıma yöneleceği güven ortamını sağlamıştır. Daha önceki plan dönemlerinde başlayan yabancı sermaye

yatırımlarındaki artış bu plan döneminde de artarak sürmüştür. Bütün bu gelişmelerdeki en önemli etken ise hükümetlerin, yabancı sermaye politikalarını uygulamadaki ısrarlı ve istikrarlı tutumları olmuştur.

6- ALTINCI BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI DÖNEMİ

(1990-1994)

1990 yılında başlayan ve bu çalışmanın yapıldığı 1993 yılında henüz tamamlanmamış bulunan Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemi de Beşinci Plan döneminde olduğu gibi, Yabancı Sermaye yatırımlarına ekonominin gelişmesi açısından sıcak bakmış ve teşvik etmiştir. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında Yabancı Sermaye ile ilgili şu hükümler bulunmaktadır.⁽⁶⁴⁾

- i) Yabancı sermaye hususunda mevcut liberal politikaların uygulanmasına devam edilecektir.
- ii) Yabancı sermaye mevzuatı, yabancı sermaye hareketlerini en geniş anlamda kapsayacak şekilde geliştirilerek güncelleştirilecektir.
- iii) Yabancı Sermayenin menkul kıymetlere yatırımının temin ve teşvik yönündeki düzenlemelere devam edilecektir.
- iv) Önemli altyapı projelerinin gerçekleştirilmesi için uygun finansman modelleri (Yap-İşlet-devret gibi) çerçevesinde yabancı sermaye katkısından azami ölçüde yararlanılacaktır.
- v) Çeşitli ülkelere yatırımların karşılıklı teşvik ve korunması ile çifte vergilendirmeyi önleme gibi ikili anlaşmaların yapılmasına devam edilecektir.
- vi) Yatırım imkânlarının yurt dışında en iyi şekilde tanıtılması için gerekli çalışmalar yapılacaktır.

(64) Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı; DPT Yayınları, Ankara 1989. Sh. 32.

- vii) Patent haklarının korunması ile ilgili mevzuatta yabancı sermayeyi teşvik edici yönde gerekli düzenlemeler yapılacaktır.
- viii) Yabancı sermaye girişlerini arttırmak amacıyla özelleştirme ve serbest bölge uygulamasına devam edilecektir.

Yukarıdaki 8 maddede toplanan Yabancı sermaye politikası ilgili hükümetler tarafından büyük bir özveriyle uygulanmış ve uygulanmaktadır. Bu maddelerden bazıları hem Türk Ekonomisinin gelişmesi hem de Yabancı sermayedarların Türkiyede yatırıma yönelmelerini teşvik edici niteliktedir. Yabancı sermaye konusunda çok önemli hükümler içeren 4 madde aşağıda açıklanmıştır.

- a) "Yabancı sermaye mevzuatı, yabancı sermaye hareketlerini en geniş anlamda kapsayacak şekilde geliştirilerek güncelleştirilecektir." şeklinde bir ifade içeren ikinci madde kapsamında 20 Mart 1992 tarih ve 21177 sayılı Resmî Gazetede yayınlanan "Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı" alınmıştır. Bu kararda özellikle Türkiye'ye gelecek ve Türkiyeden gidecek sermayeler ile ilgili düzenlemeler ve faaliyetlerde bulunacak kişi ve kuruluşların lisans, know-how, patent v.b. işlemlerinin yürütülmesi düşünülmüştür.

Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığının yetkili mercii olarak belirlendiği (bu tarihe kadar D.P.T'na bağlı Yabancı Sermaye Daire Başkanlığı yetkili mercii idi.) ve sermaye tutarı 150 Milyon dolar'a kadar olan yatırımlarda; inceleyip neticelendirme hakkına sahip olduğu bu çerçeve kararnamede, daha yüksek sermaye tutarlarında yatırım izni Bakanlar Kurulu kararına bırakılmıştır. Yine bu çerçeve kararname ile Hazine ve Dış Ticaret müsteşarlığına şu yetkiler verilmiştir.

- Mevcut yabancı sermayeli şirketlerin sermaye artırım işlemleri,
- Kapasite tevzii işlemleri,
- Yeni üretim ve iştirak müsaadeleri için yapılan başvuruların değerlendirilmesi,
- Kararnamede belirtilen süre, faaliyet alanı, miktarı, değer, hisse nispeti gibi konularda değişiklik yapmaları.

Görüldüğü gibi hükümet bürokrasinin en aza indirilmesi ve Yabancı sermaye ile ilgili işlemlerin hızlandırılması amacıyla HDTM'ni yetkili birim olarak görevlendirmiştir. Bunun sonucunda da yapılan başvurular mümkün olunan en kısa sürede sonuçlandırılmış ve Yabancı sermayeli şirket sahiplerinin devlet ile ilişkilerinin daha sağlıklı bir zemine oturtulması sağlanmıştır.

b) Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında dikkate değer bir diğer madde de finansman sorununun çözümüne yönelik dördüncü maddedir. Bu maddede;

"Önemli altyapı projelerinin gerçekleştirilmesi için uygun finansman modelleri (Yap-İşlet-Devret) çerçevesinde, yabancı sermaye katkısından azami ölçüde yararlanılacaktır" ifadeleri yer almaktadır.

Özellikle 1990 yılı başından itibaren Yap-İşlet-Devret modelinin yoğun olarak kullanıldığı (özellikle Turizm sektöründe turistik tesis yapımı konusunda) göze çarpmaktadır. Ege ve Akdeniz kıyılarında oluşturulan ve Plan yetkisi Turizm Bakanlığına bırakılan "Turizm Bölgeleri"nde Yabancı sermayedarlar tarafından 29,49,69 ve 99 yıllığına çalıştırılmak üzere büyük turistik tesisler ve beş yıldızlı otel-

ler yapılmıştır. Turizme dayalı hizmetler sektöründe de büyük bir gelişme sağlayan bu yatırımlar zamanla üç büyük kentimizde de (İstanbul, Ankara, İzmir) çok uluslu otelcilik firmaları tarafından gerçekleştirilmiştir (Möwenpöck, Conrad, Hilton, Swisshotel ve Ramada bu uygulamanın en önemlileridir).

c) Altıncı Beş Yıllık Kalkınma planında ele alınan bir diğer konu da özelleştirme ve "serbest bölge" uygulamalarına devam edileceğidir. Bu bağlamda yapılacak özelleştirme uygulamalarında iki farklı iktisadi görüş çatışmıştır. Bu görüşlerden birincisi KİT (Kamu İktisadi Teşebbüsleri)ni blok olarak satmak fikrini savunmaktaydı. Bu görüşe göre kâr eden KİT'ler ile birlikte devlete büyük bir yük getiren ve zarar eden KİT'ler de satılacaktı. Ancak özellikle Yabancı sermayedarı kaçirtacak bu uygulamaya karşı bu görüşü savunmayan diğer bir grup ise, KİT'den öncelikle kâr edenlerinin satılması ve elde edilecek gelirlerle de zarar eden KİT'in ıslah edilmesi ve bir süre sonra bunların da satılmasını savunmaktaydı.

Uzun süren tartışmalar sonucunda zamanın hükümeti kâr eden KİT'in satılmasına kadar verdi ve ilk uygulama olarak da 1992 yılı başında Çimento Fabrikalarının %70 hissesini Fransız Konsorsiyumuna sattı. Büyük tepkilere neden olan (muhalefet partileri tarafından) bu satış sonrasında hükümet, en iyi teklifin değerlendirildiğini ve uygulamaların devam edeceği belirtti. Nitekim 1993 yılı başında Netaş'ta bulunan Kamu Ortaklığı İdaresine ait %25'lik hisse, Netaş'ın Amerikan ortağı olan Northern Electronics & Communications firmasına satılarak özelleştirilmişti. Bu çalışmanın hazırlandığı Kasım 1993 tarihinde bir diğer özelleştirme çalışması olarak, Et ve Balık Ürünleri A.Ş'ne ait 29 Et Kombinası, soğuk hava depoları ve taşımacılık açısından oluşan sistem komple satışa sunulmuştur.

d) Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı hükümlerinden bir diğeri de, Yabancı Sermayenin ülkeye gelişini hızlandırmayı amaçlayan "Menkul Kıymet" ihracının öngörüldüğü üçüncü maddedir. Bu maddeye istinaden 1992 yılı başında uluslararası borsalarda (New York, Tokyo, Londra). Devlet Tahvili ve IMKB'de işlem gören yüksek getirili hisse senetlerinden oluşan bir fon "Türkiye Fonu" adı altında satışa sunulmuştur. Bu satış sonucunda ilk aşamada 10 Milyon Dolar tutarında yabancı sermaye girişi sağlanmıştır. Özellikle Tokyo borsasında büyük talep ile karşılaşan Türkiye Fonu uluslararası para piyasalarında Türkiye'nin itibarının da artmasında önemli bir rol oynamıştır. Türkiye Fonu'nun gördüğü ilgi sonucunda 1993 yılının sonunda 20 Milyon Dolar'lık ikinci bir parti Menkul Kıymet'te uluslararası borsalarda satışa sunulmuştur.

İçinde bulunduğumuz 1994 yılında Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemi henüz tamamlanmadığından ilk dört yılın yıl sonu değerleri ile 1994 yılı Ocak ayı sonu itibarıyla gelen Yabancı Sermaye yatırımları Tablo 12'de gösterilmiştir.

- Tablo 12 -

**Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde yabancı sermaye
(Milyon TL.)**

Yıllar	Yıllık Sermaye Girişleri	Birikimli Ser. Toplam	Yıllık Artış Yüzdesi	Toplam Sermaye İçindeki Pay
1990	3.863.412	3.863.412	-	% 46.7
1991	6.479.413	10.342.825	% 67.7	% 49.4
1992	12.061.726	22.404.551	% 86.1	%51.1
1993	19.381.242	41.785.793	%62.2	%51.0
1994*	2.119.030	43.904.823	-	-

Kaynak: YASED Yabancı sermaye yatırımlarını yıllık istatistikleri

* 31 OCAK 1994 tarihi itibarıyla

Aynı dönemde yatırım yapan firma sayılarında da aşağıdaki artışlar olmuştur.

1990 yılında 1812 olan firma sayısı

1991 yılında 2040 firma'ya (%12.5 artışla),

1992 yılında 2330 firma'ya (%14.1 artışla),

1993 yılında 2575 firma'ya (%10.1 artışla) ulaşmıştır.

1994 yılı ilk ayında yatırım yapan 17 firma'da dahil edildiğinde bu sayının 2592'ye ulaştığı görülmektedir.

Yukarıdaki değerlerdende anlaşılacağı gibi Altıncı Kalkınma Planı döneminde de Yabancı Sermaye yatırımları ve faaliyette bulunan firma sayılarında artış devam etmiştir. 1993 yılı sonuna kadar ülkemize gelen yabancı sermaye miktarının 19 Trilyon 380 Milyar lira'ya çıktığını göz önüne aldığımızda, bir önceki plân (5. Kalkınma Planı) dönemi sonunda (1989 yılı sonu ulaşılan 2 Trilyon 400 Milyar liranın 10 kat'a varan bir artış sağladığını söyleyebiliriz. Aynı dönemde firma sayılarının da 1500'den 2500'e çıkması uygulanan liberal ekonomi politikalarının başarısını ortaya koymaktadır.

Yabancı sermaye yatırımlarında bu hızlı ve olumlu artışın 1994 yılı içinde de süreceği izlenimi hükümet ve ekonomi çevrelerinde yaygın bir kanıydı. Ancak 1994 başında uygulanan hatalı ekonomi politikaları Yabancı sermayedarların yatırımlarını durdurmalarına neden olmuştur. Şöyle ki 24 Ocak 1994 tarihinde hükümet'in Amerikan Dolarını %13.6 ve Alman Markını %11.8 devalüe etmesi Türk Lirasından kaçış başlatmış ve dövizde spekülâtif artışlara neden olmuştur. İç borçlanmanın hızlandığı bu dönemde hükümet döviz'e 16

Mart 1994 tarihinde (Dolar ve Mark'a) yeniden müdahalede bulunarak %6.1 oranında devalüe etmiştir. Bu iki müdahale bütün piyasaları etkilemiş (Tüketici fiyatlarının artması, Borsa'da yaşanan büyük düşüşler -Endek'in 30.000 puandan 15.000 puana düşmesi- vb) ve hükümetin ekonomi tahminlerini alt üst etmiştir. Öyle ki yıl sonunda %54 olacağı düşünülen enflasyon %110'lara, 40.000 TL olacağı düşünülen Dolar ise 38.000 liraya (Mart Sonunda) çıkmıştır. Bu gelişmelerin yarattığı psikolojik etkiler halkın elindekini döviz'e yatırmasına neden olmuştur. Bankalararası para piyasalarında 1 gecelik faiz'in %900'lere ulaşmasıyla krizi en uç noktaya getirmiştir.

Yukarıda ana hatlarıyla açıkladığımız bütün bu gelişmeleri dikkatle izleyen Yabancı Sermaye şirketleri sabit sermaye yatırımlarını durdurmuş ve sermayelerini İsviçre başta olmak üzere yabancı banka şubelerinde dolar ve mark'a çevirme yoluna gitmişlerdir.

İç borçlanmanın imkânsızlaştığı bu dönemde hükümet kısa vadeli ve yüksek faizli dış borçlanmaya gitmiş ve krizi aşma yollarını araştırmaya başlamıştır. Ancak bu defa da devreye uluslararası kredi kuruluşları (Moddy's standart & Poors v.b.) girmiş ve Türkiye'nin uluslararası kredi notunu BBB (-)'den BB'ye düşürmüşlerdir. Yani Türkiye'yi yatırım yapılması riskli ve kredibilitesi düşük ülkeler kapsamına almışlardır. Doğal olarak bunun sonucunda da Yabancı Sermayeli şirketler yatırımlarını askıya almışlar ve ekonomik belirsizliğin ortadan kalkmasını beklemeye başlamışlardır.

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemini (ilk 4 yılını) incelediğimizde şu sonuçlara ulaşabiliriz. 1980 yılı sonrasında ekonomide ileri sürülen ilebaralleşme politikalarının başarılı uygulamaları, 1990'lı yıllarda da başarıyla uygulanmıştır. Yabancı sermaye yatırımlarında büyük artışlar olmuş ve ülkeye hızlı bir döviz girişi sağlanmıştır.

Özellikle 1990 yılı sonrasında sabit sermaye yatırımlarına yönelen yabancı sermayedarlar; dolar'ın değerinin yüksekliği, ucuz işçilik, orta-doğu ve Türk Cumhuriyetlerine yakınlık gibi avantajları değerlendirerek imalat sanayinde yatırımlar yapmışlardır. Bütün bu gelişmeler beraberinde Türk yan sanayinin, finans ve bankacılık sektörlerinin gelişmesine ve Türkiye'nin döviz rezervlerinin artmasına katkıda bulunmuştur.

B- 24 OCAK 1980 KARARLARININ YABANCI SERMAYE

YATIRIMLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Türkiye Ekonomisi yetmişli yıllar boyunca dış borçlanmanın ve işçi dövizlerine başvurarak yürütülen ithâl ikâmesi politikalarının, mevcut döviz rezervlerini kurutması neticesinde bir krize girmiştir. Özellikle 1978 yılı sonu ile 1979 yılı ortalarında kredibilitenin de iyice düşmesiyle ekonomik kriz ileri noktaya ulaşmıştır. İşte bu tarihten sonra gerçekleştirilen bu politika değişikliği, ekonomi politikalarının yeniden ve kapsamlı bir şekilde değiştirilmesine neden olmuştur. 24 Ocak 1980 tarihli bu kararları ekonomik sistemin yeniden yapılanması ve bu yapılanmada gerek duyulan kaynağın mümkün olduğunca yabancı sermayeden sağlanmasını öngörmekteydi.

Çalışmamızda daha önce açıklandığı üzere (Dördüncü Kalkınma Planı Dönemi içinde, sayfa. 79 açıklanmıştır) 24 Ocak 1980 kararları bağlamında hazırlanan 8/168 sayılı Çerçeve Kararname ile 6224 Sayılı "Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu" nun uygulanmasına ilişkin önemli değişiklikler yapılmıştır. Yapılan bu değişikliklerin temelinde Yabancı sermaye konusunda, denetleme, inceleme, izin verilmesi gibi bütün yetkilerin tek bir kurum altında toplanması yatmaktadır. Bu bağlamda DPT'na bağlı olarak faaliyetleri yürüten Yabancı Sermaye Başkanlığı kurulmuş ve Ticaret, Sanayi ve Teknoloji, Maliye Bakanlıkları ile DPT'nin çeşitli dairelerine dağılmış bulunan yetkiler tek bir mercide toplanmıştır.

Bu sistem değişikliğinin etkisi hemen görülmüştür. Daha önceki dönemlerde, bazen değerlendirilmesi yıllarca süren yatırım müracaatları Yabancı Sermaye başkanlığı tarafından iki ilâ dört hafta

arasında sonuçlandırılmaya başlandı.⁽⁶⁵⁾ Ayrıca yerli ve yabancı sermayedara eşit muamelenin de getirildiği bu kararnamede dikkate değer bir diğer husus da yerli sanayiye açık her alanda yabancı sermayenin de faaliyetlerde bulunacağı yolunda getirilen hükümdür.

Bütün bu düzenlemeler ileriki dönemlerde yabancı sermaye girişini arttırdı ve 1980-1988 döneminde ülkeye giren yabancı sermaye 2 milyar dolara ulaştı.⁽⁶⁶⁾ Gerçi bu da bir şeydi, ama Güney Kore'ye yılda, 1.1 milyar dolar, Meksika'ya yılda 3.8 milyar dolar, İspanya'ya ise yine yılda 6.5 milyar dolar yabancı sermaye girdiği göz önüne alındığında Türkiye'ye 8 yılda giren 2 milyar dolar'lık yabancı sermayenin ne kadar az olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak ileriki dönemlerde yabancı sermaye konusunda alınacak yeni kararlar bu girişin hızlanmasını sağlayacaktır (ve sağlamıştır).

İdari işlemleri basitleştirmek ve hızlandırmaktan başka Çerçeve Kararname ile Yabancı Sermaye Başkanlığına, aşağıdaki sınırlamalar dışında, kendi yetkisi dahilinde yabancı sermaye yatırımlarını onaylama yetkisi kazandırılmıştır:

- i) Sabit sermaye hacmi 50 milyon doları geçmeyen yatırımlar
- ii) Yabancı sermaye katılımının %49'u geçmediği, ancak yüzde 10'dan da az olmadığı yatırımlar.

Yukarıdaki şartları taşımayan yatırımlar ise onaylanması için daha uzun işlemler gerektirdiğinden Bakanlar Kurulu tarafından onaylanmaktaydı.

(65) Ayşe Samiha Baban, a.g.m., Sh.32.

(66) Fasih İnal: "Yabancı Sermaye Oranları" Dünya Gazetesi, 30.8.1989, tarihli sayı, Sayfa.2.

Yabancı sermayeli şirketlerin Türkiye'deki faaliyetlerini yakından etkileyen bir diğer husus da 24 Ocak 1980 kararları bağlamında, 1981 yılında kota sisteminin kaldırılması ve ithalat kısıtlamalarının hafiflemesi olmuştur.

1981 yılından sonra ithalat rejimi iki Liberasyon listesi kapsamında ele alınmıştır. Birinci Liberasyon Listesinde yer alan mallar Türkiye'de üretilmeyen mallar olup, miktar kısıtlamasına tabi olmayan ve ithalat lisansları otomatik olarak verilen mallardır. İkinci Liberasyon Listesinde yer alan mallar ise, Türkiye'de üretilen mallar olup, ithali için ilgili Bakanlığın özel onayını gerektiren mallardır. Bunun için ithalatı söz konusu olan malın Türkiye'de yeterli miktar veya nitelikte üretilmediğinin kanıtlanması istenmekteydi. Genelde İkinci Liberasyon başvuruları iki ilâ üç haftada sonuçlandırılmaktaydı. Ancak bazı başvurular incelenmeleri amacıyla 6 ilâ 8 hafta kadar bekletiliyordu.

Türkiye'de 24 Ocak 1980 kararları ile birlikte gelişen bir diğer iktisadi karar da, yabancı sermaye yatırımlarını özendirmek amacıyla vergi muafiyetine indirgenebilecek önlemlerdir. 24 Ocak kararlarıyla ekonomik politika hedeflerinin değişmesi yatırımları teşvik araçlarının da yeniden düzenlenmesi zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda yatırım teşvikleri için bir "Genel Teşvikler Listesi" yayımlanmış ve her yıl, yatırımların gelişimine göre bazı değişiklikler yapılmıştır. Esas itibarıyla bu listede; gümrük vergisi muafiyeti veya gümrük vergilerinin ertelenmesi, vergiye tabi kârların hesaplanmasıyla ilgili hükümler (hızlandırılmış amortisman imkânından yararlanabilmek gibi) ve faiz sübvansiyonu gibi geleneksel

teşvik tedbirleri yer almıştır.(67) Ve Yabancı Sermaye Başkanlığı saydığımız bütün bu teşvikleri vermede tek yetkili kalmıştır.

24 Ocak 1980 kararlarının yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkilerini daha iyi anlayabilmek için Tablo 13'deki sayısal değerleri irdelemek gerekmektedir. Bu tablo'da esas olarak 1975 yılından 1992 yılı sonuna kadar geçen 18 yıllık süre içinde yabancı sermaye girişleri, firma sayıları, toplam sermayeleri ve genel toplam içindeki yüzdeleri incelenmiştir. Tabloda da açıkça görülmektedir ki; 1980 sonrası yabancı sermaye girişlerinde büyük artışlar olmuş ve bu artışlar Türk Ekonomisinin de olumlu yönde gelişmesinde katkı sağlamıştır. Ancak yine de bu gelişme istenilen ve beklenen (ki 1990 yılı sonunda 5 trilyon'luk bir Yabancı sermaye girişi beklenmekteydi) değerlerin altında kalmıştır. 1990 sonrasında gerçekleşen Yabancı Sermaye girişlerinde ise istenilen artışlar olmuştur. Öyle ki her yıl, bir önceki yılın değerlerinin iki katına yakın artışlar gerçekleşmiştir. Bu da göstermektedir ki Yabancı Sermaye politikalarının gerçekçi ve doğru politikalar olduğunu.

(67) Aysel Semihâ Baban, a.g.m., Sh. 32.

- Tablo 13 -

Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Yıllık Gelişimleri
(Milyon TL)

Yıllar	Firma Sayıları	Yabancı Sermaye	Toplam Sermaye	Toplam içinde Yabancı Sermaye oranı%	Yıllık Artış Oranı %
1975	109	2.177	5.418	40.19	-
1976	106	2.317	5.771	40.15	8.4
1977	99	2.480	6.325	39.21	7.1
1978	97	2.817	7.994	35.46	13.5
1979	91	2.518	8.480	29.70	-11.7
1980	100	9.642	28.390	34.00	28.2
1981	127	19.012	47.400	40.10	97
1982	170	48.647	100.196	48.56	155.4
1983	185	61.352	147.109	41.70	26.2
1984	267	117.902	254.775	46.27	92.1
1985	421	207.854	464.981	44.70	76.3
1986	610	302.909	707.164	42.83	45.7
1987	833	435.568	960.035	45.40	43.8
1988	1109	784.715	1.597.103	49.13	80.1
1989	1542	2.406.835	4.847.832	49.65	206.7
1990	1812	3.883.412	7.935.668	48.69	60.5
1991	2040	6.479.413	13.100.904	49.46	67.7
1992	2330	12.061.726	23.139.186	51.17	86.1
1993	2575	19.381.242	41.785.793	51.0	62.2

Kaynak: YASED, "Yıllık Yabancı Sermaye Girişleri" İstatistikleri
1975 1993

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi 1980 öncesi dönemde Yabancı sermaye yatırımlarında bir dalgalanma ve özellikle sermayeli firma sayılarında sürekli bir düşüş vardır. 1980 yılında ise büyük bir patlama gösteren yabancı sermaye yatırımları; hem firma, hem de sermaye miktarı açısından sürekli bir artış trendine girmiştir. Bu artıştaki en büyük etkilerin başında ise hiç kuşkusuz 24 Ocak 1980 kararları ve ilgili hükümetlerin yabancı sermaye politikalarını uygulamadaki ısrarcılıklarıdır.

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz; 24 Ocak 1980 kararları bağlamında yapılan bütün yasal düzenlemeler, Yabancı sermayedarların Türkiye'ye daha sıcak bakmasına ve yapılan yatırımların şekil değiştirerek Türk Ekonomisi içinde daha etkili bir konuma gelmesine neden olmuştur. Bu bağlamda baktığımızda son derece liberal görülen 24 Ocak 1980 kararları (muhalafet tarafından karşı çıkılmasına rağmen) Türk Ekonomisinin geleceği ve globalleşmenin ön planda olduğu günümüzde, gelişmiş ülke konjonktürü içinde yer almasında yardımcı olacaktır.

C- 1980 SONRASINDA GERÇEKLEŞEN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ ÜÇ ANA SEKTÖRE (TARIM, SANAYİ HİZMETLER) DAĞILIMI VE MİKTARLARI

Buraya kadar incelenen gelişmelerde görüldüğü gibi Türk Ekonomisi, yabancı sermaye yatırımlarına sıcak bakmakta ve teknolojik gelişme bağlamında yabancı sermayenin kaçınılmaz olduğunu savunmaktadır.

Beş Yıllık Kalkınma Planlarında ve yıllık hükümet programlarında belirtilen hükümet politikaları ve plan hedefeleri; Yabancı sermaye yatırımlarının arttırılmasına ve yasal düzenlemeler çerçevesinde ko-

laylıklarının hızlandırılmasına yönelik olmakla beraber özel kesime de eşit şartlarda rekabet ortamı sağlanmaya çalışılmıştır. Özellikle Yabancı sermayedarların faaliyet alanları ve koşulları belirlenirken yerli sermayedar ile yabancı sermayedarlar arasındaki nakit, teknoloji vb. bütün farklılıklar dikkate alınmıştır. Böylelikle de yabancı sermayedarların nakit ve teknoloji üstünlüklerini Türkiye'de gelişmemiş ve henüz Türkiye'ye gelmemiş üretim alanlarında kullanmaları sağlanmaya çalışılmış ve yerli sermayedarlar bir bakıma da korunmuştur.

Türkiye'de yabancı sermaye yatırımlarının gelişimi incelendiğinde; Gelişmiş ülkelere az gelişmiş (gelişmekte olan) ülkelere doğru gerçekleşen sermaye transferlerinin gelişim trendleri ile paralellikler görülmektedir. Bu paralelliklerden, daha doğrusu yabancı sermaye karakteristiklerinden en önemli ikisi şunlardır.

- 1- Yabancı sermaye yatırımları, Az gelişmiş ülkelerde öncelikle ileri teknoloji ve kalifiye işgücü gerektiren sektörlerde (Elektronik, elektrik, Kimya v.b.) gerçekleşmektedir.
- 2- Yabancı sermaye yatırımları uzun vadede sürekli kârlılık getiren sektörlerde de (Otomotiv ve taşımacılık, madencilik v.b.) yoğunlaşmaktadır. Otomotiv sanayi özellikle, yatırımların artması ve yan sanayilerinin gelişmesi bakımından ekonomik gelişmeye büyük katkısı olan önemli bir sektördür.

Türkiye'ye gelen yabancı sermayelerin, 1980 sonrası artışlarının dış etmenleri (çok uluslu şirketlerin Türkiye'de yatırıma yönelmeleri, ikili antlaşmalar v.b.) olduğu gibi, ülke içindeki ekonomik hareketlilikler de bu artışta etkili olmuştur. Bu ekonomik hareketliliklerin en önemlileri şunlardır;

- i) 1980 sonrasında görülen yüksek enflasyon (%60-75) yatırımcıların kâr marjını sürekli arttırmış ve yeni yatırımlar için teşvik edici bir etki yaratmıştır. Öyle ki; 1980 yılında 28.3 Milyar olan toplam yatırım tutarı 1985'de 207.8 Milyar, 1990'da 3 Trilyon 863 Milyar ve 1993'de de 19 Trilyon 381 milyar olarak gerçekleşmiştir. 13 yıllık süreç içerisinde Yabancı sermaye yatırımları 700 kat'a varan artış sağlamıştır.
- ii) Ekonomide uygulanan liberal politikalar ve oluşturulmaya çalışılan serbest piyasa ekonomisi, ithal mallarının artmasıyla bir süreç başlatmış ve zaman içinde talebi artan bu malların Türkiye'de üretilmesi için de (ithal ikâmesi) yatırımlara gidilmiştir.
- iii) Yabancı sermaye yatırımcılarına sağlanan uzun vadeli, düşük faizli krediler ve teşvikler ülkeye gelen sermayede büyük artışlara imkân hazırlamıştır.

Bütün bu gelişmeler bağlamında incelediğimiz bu dönemde (1980 sonrası dönem) ülkeye gelen Yabancı sermaye miktarının 4 sektöre dağılımı (Tarım, Sanayi ve Hizmetler ana sektörleri ile beraber Madencilik sektörü de dördüncü sektör olarak incelenmiştir) yıllar itibarıyla Tablo 14'de görülmektedir. Tabloda da açıkça görüldüğü gibi, 1980 yılından sonra Yabancı sermaye girişlerinde büyük bir artış gerçekleşmiştir. Genel toplam olarak 13 yıl da 46 Trilyon 141 Milyar liraya ulaşan Yabancı Sermayenin sektörlere dağılımı ise aşağıdaki gibi gerçekleşmiştir.

%54.6'sı İmalat Sanayinde

%41.4'ü Hizmetler Sektöründe

%2.6'sı Tarım Sektöründe

%1.4'ü Madencilik Sektöründe

- Tablo 14 -

1990 sonrası Yabancı sermaye girişlerinin Sektörel dağılımı
(Milyon TL)

Yıllar	Tarım Sektörü	Madencilik Sektörü	Hizmetler Sektörü	İnşaat Sanayi Sektörü
1980	1	20	1.208	8.413
1981	641	120	2.680	15.573
1982	1.018	1.899	2.680	15.573
1983	1.488	432	17.774	41.660
1984	2.293	631	43.125	71.855
1985	6.101	813	83.327	117.615
1986	8.795	3.274	135.725	155.120
1987	23.956	5.917	157.632	248.063
1988	39.272	8.367	317.282	419.294
1989	53.320	24.499	1.104.369	1.224.647
1990	81.133	39.546	1.724.465	2.018.268
1991	243.937	142.714	2.706.450	3.386.404
1992	351.259	168.238	5.257.331	6.289.198
1993	391.918	252.149	7.577.859	11.159.316
TOPLAM	1.205.132	649.119	10.099.895	25.187.087

Kaynak: YASED Yıllık Yabancı Sermaye girişleri istatistikleri

Oranlardaki bu farklılık, (Sanayi ve Hizmetler ile Tarım ve Madencilik arasındaki) yabancı sermayenin yatırımlarında öteden beri izlediği politikaların bir ürünüdür. Öyle ki; yabancı sermaye bir ülkede yatırıma gideceği zaman öncelikle kâr marjı çok yüksek olan sanayi ve hizmetler sektörlerine yönelmekte, buna karşılık kendisi için optimum kazançları sağlayamayacağına inandığı tarım ve madencilik sektörlerinde yatırıma yönelmemektedir.

Tablo 14'de görüldüğü gibi yabancı sermaye girişlerinde (sektör ve yıllar itibarıyla) sürekli bir artış gözlemlenmektedir. Bazı dönemlerde 3 kat'a varan artışlar görülen bu gelişmenin temelinde; Türk Lirasının uluslararası piyasalarda baz alınan Amerikan Doları karşısında sürekli değer kaybetmesi ve ülke ekonomisinde görülen yüksek enflasyon yatmaktadır. Bu nedendir ki; Sektörlerdeki Yabancı sermaye miktarlarının, toplam yabancı sermaye içindeki oranlarının ve Sektörlerdeki yabancı sermaye miktarlarının ilgili sektörde yaratılan yıllık toplam sermaye içindeki oranlarının, karşılaştırılarak incelenmesi daha sağlıklı bir değerlendirmeye imkân verecektir. Açıklanan bu oranlar Tablo 15'de gösterilmiştir.

Tablo 15 dikkatle incelendiğinde Türkiye'deki yabancı sermaye yatırımlarının sektör itibarıyla şekil değiştirdiği ve Türkiye Ekonomisi içinde de belirgin bir pay'a sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bütün bu gelişmeleri aşağıdaki başlıklar altında toplayabiliriz.

- 1) 1980 yılında toplam yabancı sermaye içinde, İmalat sanayinin payı %87.3 ve Hizmetler sektörünün payı %12.4 iken; 1993 yılı itibarıyla İmalat sanayinin payı %57.58'e gerilemiş. Hizmetler Sektörünün payı ise %39.1'e çıkmıştır. Bu gelişmede Yabancı sermaye yatırımcılarının kârlılık oranı daha yüksek olan Hizmetler Sektörüne (Turizm, Otelcilik,

Tablo 13 -

Sektörlerdeki Yabancı Sermaye Girişlerinin Yıllık Gelişim Oranları

Tarih	TARIM		MADENCİLİK		HİZMETLER		İMALAT SANAYİ	
	Toplam Yabancı Sermaye İçindeki Payı	Toplam Sermaye İçindeki Yab. Ser. Payı	Toplam Yabancı Sermaye İçindeki Payı	Toplam Sermaye İçindeki Yab. Ser. Payı	Toplam Yabancı Sermaye İçindeki Payı	Toplam Sermaye İçindeki Yab. Ser. Payı	Toplam Yabancı Sermaye İçindeki Payı	Toplam Sermaye İçindeki Yab. Ser. Payı
1980	0.10	50	0.20	100	12.40	27.2	87.30	35.2
1981	3.37	50	0.63	100	14.09	42.9	81.91	39.22
1982	2.32	49.63	0.68	100	24.36	49.5	72.54	41.5
1983	2.42	49.7	0.70	63.7	28.97	53.9	67.9	37.7
1984	1.94	49.8	0.53	71.7	36.57	67.3	60.94	38.9
1985	2.93	43.7	0.39	75.9	40.08	65.7	56.58	36.4
1986	2.9	47.3	1.08	53.8	44.8	57.7	51.2	34.6
1987	5.50	63.7	1.4	52.1	36.2	54.9	57.0	39.8
1988	1.61	87.1	1.13	59.5	40.43	56.1	53.4	43.8
1989	2.21	64.1	1.01	70.6	45.8	55.8	50.88	44.5
1990	2.07	63.8	1.01	72.9	44.61	55.8	52.02	43.2
1991	3.76	81.2	2.20	75.6	41.77	52.4	52.26	45.4
1992	2.91	71.1	1.39	77.2	43.57	53.9	52.12	48.4
1993	2.02	66.1	1.30	81.8	39.10	51.1	57.58	48.2

Not: Tablodaki değerler % olarak verilmiştir.

Kaynak: YASED, Yıllık Yabancı Sermaye Girişleri İstatistikleri.

Taşımacılık, Bankacılık, Sigortacılık v.b.) kaymalarının ve devletin sanayi sektöründen çekilmesinin büyük etkisi olmuştur. Özellikle 1987 sonrasında "Devletin Küçültülmesi" doğrultusunda Ağır sanayi ve İmalat sanayi yatırımlarından devlet (Kamu kesimi) çekilmiş ve özel sermayenin yatırım sahaları genişletilmiştir. Ancak sermaye stoğunun azlığı ve altyapının yetersizliği özel sektörün yatırım yapmasını kısıtlamıştır.

- ii) İmalat sanayi ve Hizmetler sektörlerinin gelişimi ile aynı oranda olmasa da Madencilik sektöründe de bir gelişme görülmektedir. 1980 yılı sonunda %0.2 olan toplam yabancı sermaye içindeki Madencilik sektörünün payı 1991 yılı sonunda en yüksek değeri olan %2.2'ye yükselmiş, 1993 yılı sonunda ise %1.30'a düşmüştür. Yeraltı ve yerüstü zenginliklerinin devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunması özellikle Madenlerin işletilmesi konusunda yapılan başvurulara olumsuz yanıtlar verilmesine neden olmuştur. Bu nedenle madencilik sektörü %1-%2 arasında kalmıştır. Tarım sektöründe ise yukarıdaki gibi bir gelişim trendi veya düşüş trendi belirlenmemektedir.
- iii) Sektörlerdeki Toplam sermaye içinde Yabancı sermayenin oranına baktığımızda ise Yabancı sermayenin Türk ekonomisi içinde ne kadar önemli bir yere sahip olduğu ve oransal artışın Türk Sermayedarı ile Yabancı sermayedarlar arasındaki farklı ortadan kaldırdığı sonucunu doğurmuştur. Şöyle ki; 1980 ve 1993 yıllarında Türk-Yabancı sermaye oranları aşağıdaki gibi gerçekleşmiştir.

- Tablo 16 -

Yerli ve Yabancı Sermaye oranlarının karşılaştırması

Yıllar	Sermaye	Tarım Sektörü	Madencilik Sektörü	Hizmetler Sektörü	İnşaat Sanayi Sektörü
1980	Yerli Sermaye	%50	%100	%82.8	%74.8
	Yabancı Sermaye	%50	-	%17.2	%25.2
1993	Yerli Sermaye	%33.9	%18.2	%48.9	%51.8
	Yabancı Sermaye	%66.1	%81.8	%51.1	%48.2

Tabloda da görüldüğü gibi, 1980 yılından 1993 yılına gelindiğinde, Yerli ve Yabancı sermaye oranlarının (özellikle hizmetler sektöründe) Yabancı sermaye lehine bir gelişme göstermiştir. Bu gelişmenin temelinde yatan nedenler ise şunlardır.

- a) Türkiye'yi çok büyük bir pazar olarak gören Yabancı sermayedarlar, Yabancı sermaye mevzuatındaki iyileştirmelerin de yardımıyla kalıcı yatırımlarını arttırmışlardır. Önceleri ortaklıklar ve lisans antlaşmaları ile gerçekleşen yatırımlar, 1985 sonrasında mülkiyetin de yabancıların elinde olduğu yatırımlara dönüşmüştür.

Daha önce yaptıkları yatırımların mülkiyetini ellerine geçirmek isteyen firmaların başında RENAULT-MAİS, FIAT, SONY ve COCA-COLA gelmektedir. Bu firmaları kısaca inceleyelim:

1969 yılında Türkiye'ye gelen RENAULT-MAİS, OYAK ile ortak yatırıma girdi. 1991 yılında firmanın pazarlama şirketi olan Renault-Mais'den hisse isteyen Fransızlar bu talepleri geri çevrilince OYAK'ın

lisans iptalini gündeme getirmişler ve 1993 yılı başında %20 hisse alarak şu an da en büyük hissedar konumuna gelmişlerdir.

1968 yılında Türkiye'ye gelen FIAT ise Koç Holding ile ortak yatırıma girerek Tofaş'ı kurmuştur. 1991 yılında firmanın pazarlama şirketi olan Tofaş Oto'dan pay isteyen İtalyanlar karşılıklı görüşmeler sonucunda 1992'de %37.5 oranında hisse almış ve Koç Holding ile eşit pay'a sahip olmuşlardır.

1967 yılında Türkiye'ye gelen SONY, Profilo'yu müessesil olarak seçmiştir. 1992 yılına kadar Profilo ile çalışan SONY müşterilerden gelen şikâyetler ve satışlardaki düşüşleri ile sürerek 1992 yılında kendi dağıtım ve bakım servisini kurmuştur.

1969 yılında Türkiye'ye gelen Coca-Cola, İmsa şirketini müessesil olarak seçmiş, 1991 yılına kadar süren bu birliktelik Coca-Cola'nın kendi pazarlama şirketini kurmasıyla krize girmiş ve 1993 yılının 28 Şubat'ında Coca-Cola ile İmsa A.Ş. resmi olarak ayrılmıştır.

Yukarıda da görüldüğü gibi yabancı sermayeli şirketler kârlılıkları arttıkça yerli ortaklar ile liderlik çekişmesine giriyorlar ve bir müdde sonra da anlaşmazlıklar başlıyor. Sonuçta yabancı ortak ya ortaklığı bozuyor ya da hisse talebinde bulunarak etkinliğini arttırmaya çalışıyor.

- b) Daha önce de belirtildiği gibi, 1980 sonrası hükümetlerin liberal ekonomi politikalarını yoğun bir biçimde uygulamaları ve yabancı sermayedara her türlü kredi ve teşvik olanaklarını sağlamaları yatırımları hızlandırmıştır.
- c) Türkiye'nin uluslararası finansman çevrelerinde kredi taleplerinin olumlu karşılanması ve Türkiye'de faaliyette bulunacak firmalar için gerekli güven ortamının (Ekonomik istikrâr, altyapı, ulaşım v.b.) yaratılması da etkili olmuştur.

Yabancı sermayenin bu hızlı gelişimi yerli sermayedarları tedirgin etmiş bile olsa (kendi işlem hacimlerinde ve kârlılıklarında azalma olacağı endişesi), Türk Ekonomisinin geleceği için yadsınamayacak katkılar sağlamıştır. Bu katkıları şu şekilde sıralayabiliriz.

- i) Yabancı Sermayedarlar yüksek teknoloji gerektiren sektörlerde (Bilgisayar, Elektronik, Elektrik, Otomotiv, v.b.) yaptıkları yatırımlarda Türkiye'de henüz kullanılmayan teknolojinin ülkeye gelmesi yerli sermayedarlar ile ortaklıklarını kurulması ve yaygınlaştırılması.
- ii) Türkiye'de faaliyetlerde bulunan yabancı sermayeli şirketlerin vergi ödemeleri ve yaptıkları yatırımlar döviz stoğunda önemli artışlara yol açmaları ve böylece ekonominin gelişmesinde etkili olmaları.
- iii) Kalifiye işçi gereksinimi duyan Yabancı sermayeli kuruluşların Türkiye'deki işgücünün niteliğinin iyileştirilmesinde ve gelişmesinde rol oynamaları,
- iv) Yatırım yapacakları, ülkelerde (veya bölgelerde) altyapı tesislerinin (elektrik, yol, su vb.) tamamlanmasını isteyen Yabancı sermayedarların; bu açıdan da Türkiye'deki sanayi bölgelerinin altyapılarını hızlandırmada ve daha iyi bir konuma gelmesinde yardımcı olmaları.

Yabancı sermayenin yukarıda sıraladığımız olumlu etkilerinin yanında Türk ekonomisi içinde özellikle Sanayi ve Hizmetler sektörlerinde gerek toplam sermaye, gerek diğer iktisadi konularda da (Brüt Katma değer, İhracat, toplam çalışan sayısı, bilanço kârı v.b.) büyük katkılar sağlamışlardır.

Sanayi sektörünü incelediğimizde yukarıda açıklanan konulardaki gelişmeleri net bir şekilde görebiliriz:

İstanbul Sanayi Odası (İSO) tarafından her yıl hazırlanan "Türkiyenin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu" İstatistiklerinde 1980 yılından itibaren Devlet Sermayeli - Özel Sermayeli ayrımına Yabancı Sermayeli kuruluşlar da dahil edilerek detaylı bir dökümantasyon oluşturulmuştur.

Yabancı Sermayeli sanayi kuruluşlarının iktisadi yapıları ve faaliyet raporları hakkında genel bilgiler veren bu İstatistiklerin 1980-1991 yıllarını kapsayan 12 yıllık değerlendirmeleri şu şekilde gerçekleşmiştir.

- Tablo 17 -

500 Büyük Sanayi Kuruluşu İçinde yer alan Yabancı Sermayeli Kuruluşlar ile ilgili göstergeler (Milyar TL)

Yıl	Firma Sayısı	Çalışan Sayısı	Üretimden Satışlar	Satış Hasılatı	Bilanço Kârı	Öz Sermaye	İhracat (000 \$)
1980	44	33.673	146	188	18	29	101
1981	47	37.104	300	234	23	48	-
1982	50	36.420	361	518	41	109	-
1983	55	39.012	529	653	52	135	255.000
1984	59	52.236	1.093	1.386	91	321	362.016
1985	61	49.335	1.680	2.319	150	425	363.864
1986	67	55.348	2.683	3.659	165	573	310.143
1987	74	68.005	4.778	5.999	544	1.009	625.976
1988	65	62.372	8.236	9.048	1.069	1.866	1.070.782
1989	84	82.777	15.745	21.050	2.129	4.461	1.297.565
1990	88	95.208	26.519	37.772	3.243	7.955	1.306.572
1991	90	83.448	43.670	60.493	4.252	12.752	1.380.199

Yukarıdaki Tabloda da görüldüğü gibi, Yabancı sermayeli kuruluşların 1980 sonrası göstergeleri (çalışan sayısı hariç) her geçen yıl artarak 1991 yılında en üst noktaya ulaşmıştır. Özellikle 1990-1991 yılları karşılaştırıldığında artış oranının çok yüksek olduğu görülmektedir. Şöyle ki; 90 yabancı sermayeli kuruluşun bir önceki yıl'a oranla (1990'a);

Üretimden satışları	%64.7,
Satış Hasılatı	960.1,
Bilanço Kârları	%30.0,

oranında artmıştır. Aynı firmaların 1991 yılı ihracatları ise bir önceki yıl'a oranla %5.6 oranında artarken, 500 büyük firma içinde yer alan diğer 410 firmanın ihracatı ise %2.1 oranında artmıştır.

Yabancı sermayeli 90 firmayı 500 Büyük firma ortalamaları ile karşılaştırdığımızda ise Yabancı sermayeli Kuruluşların (YSK) 500 Büyük firma içindeki payları aşağıdaki şekilde belirlenmiştir.

Üretimden satışlara YSK'ların payı	%20.4
Satış hasılatında YSK'ların payı	%23.1
Brüt Katma değerde YSK'ların payı	%18.3
Öz Sermaye verimliliğinde YSK'ların payı	%21.6
Bilanço Kâr'ında YSK'ların payı	%29.9
Ihracat toplamında YSK'ların payı	%23.1
Net Aktiflerde YSK'ların payı	%16.1
Toplam çalışanlar içinde YSK'ların payı	%12.5

Bu değerlerden de anlaşılacağı gibi Türkiye'de faaliyette bulunan en büyük 500 sanayi kuruluşu içinde yer alan 90 YSK, %18'lik bir orana karşılık gelmesine rağmen; Satış hasılatı, öz sermaye, Bilanço Kârı ve ihracat gibi göstergelerde toplamın %20-%30'una sahip olmaları, bu kuruluşların verimliliğinin ve ekonomimize katkılarının en somut belgeleridir. Verimliliği ortaya koyan bir diğer kriter de YSK'ların çalıştırdıklarının toplamın %12.5'unda kalmasıdır. Yani YSK işgücü/verimlilik prensipleriyle faaliyetlerini sürdürmekte ve işgücünü minimum düzeyde tutmaktadırlar.

500 Büyük firma içinde yer alan YSK'ların sıralama içindeki yerlerine baktığımızda ise son üç yıllık gelişmeyi aşağıdaki tabloda görebiliriz.

- Tablo 18 -

500 Büyük firma içinde YSK'ların dağılımı.

SIRA NO	FİRMA SAYISI		
	1989	1990	1991
0-100	27	29	28
101-200	23	19	27
201-300	10	20	13
301-400	15	12	13
401-500	8	8	9
TOPLAM	83	88	90

Tabloda da görüldüğü gibi YSK'ların büyük bir bölümü (1989'da %60'ı, 1990'da %55'i, 1991'de ise %61'i) en başarılı ve en verimli fir-

maların bulunduğu ilk 200 firma içinde yer almıştır. Bu da göstermektedir; YSK'nın 1980 yılında başlayan iktisadi büyümelerini 1991 yılı sonunda en üst noktaya ulaştırarak Türk Ekonomisi ve özellikle de Türk Sanayi içinde etkili bir güç oluşturmuşlardır. Bu gücün gelişmesi beraberinde Türk sanayisini de geliştirecek ve yeni yatırımlar, istihdam alanlarının oluşmasında önemli rol oynayacaktır.

D- 1980 SONRASINDA GERÇEKLEŞEN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ ÜLKELERE GÖRE DAĞILIMLARI VE MİKTARLARI

Buraya kadar incelenen konularda görüldüğü gibi yabancı sermaye yatırımları ülke gelişmesinde çok önemli katkılar yaratmış ve sanayinin gelişmiş ülkeler ile rekabet eder konuma gelmesini sağlamıştır. Ülkeye gelen sermayenin sektörel dağılımında ifade edildiği gibi, yabancı sermaye her geçen yıl artarak 19 Trilyon 381 Milyar Liraya ulaşmıştır (1994 Yılı başı itibarıyla).

Yabancı sermayenin Türkiye'ye gelmesinde etkili olan ve sermaye aktarımını sağlayan ülkeler de zaman süreci içinde hem sayı hem de yaptıkları yatırım tutarları bakımından artmıştır. Yıllar itibarıyla ülke sayıları aşağıdaki gibi gerçekleşmiştir:

1980 yılında	18 ülke	1986 yılında	43 ülke
1981 yılında	23 ülke	1987 yılında	34 ülke
1982 yılında	26 ülke	1988 yılında	42 ülke
1983 yılında	27 ülke	1989 yılında	50 ülke
1984 yılında	30 ülke	1990 yılında	75 ülke
1985 yılında	35 ülke	1991 yılında	78 ülke
		1992 yılında	82 ülke
		1993 yılında	87 ülke

Bu değerlerden de anlaşılacağı üzere 1980 yılından günümüze kadar geçen süre içinde, yabancı sermaye yatırımlarında, toplam sermaye ve firma sayılarındaki artışa paralel olarak ülke sayılarında da sürekli bir artış olmuştur. Bu artışın temel nedenleri şunlardır.

- 1) Küreselleşme ve dünya ticaret pazarının hızla büyümesi ülkeleri yeni yatırım ve yeni pazar alanları bulunmasına itmiştir. Gelişen Türkiye ekonomisi yatırım yapacak Kapitalist ülkeler için büyük bir pazar olmuştur.

- ii) Türkiye'nin bölgesel konumu (Ortadoğuya, kurulan yeni Türk Cumhuriyetlere ve Avrupaya yakınlığı) ve bölge içindeki siyasi ve iktisadi etkinliği, çok uluslu şirketlerin bölgesel yatırım merkezi olarak Türkiye'yi seçmelerine neden olmuştur. Bu şirketler Türk sermayedarlar ile ortak konsorsiyumlar kurarak özellikle dağılan Sovyetler Birliği Cumhuriyetleri olan Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan, Ermenistan ve Gürcistan'da yatırımlara gitmeyi düşünmektedir.
- iii) Türkiye'nin, yabancı sermayedarların yatırımlarını yapmalar için gerekli gördüğü teknik ve sosyal altyapı ile yasal düzenlemelerini gerçekleştirmiş olması.
- iv) Avrupa ile kıyaslandığında Türkiye'de üretim faktörlerinin (Toprak, Emek, Hammadde v.b.) daha ucuz olması ve devletin çeşitli teşvikleri (ucuz kredi, gümrük vergi oranlarının düşürülmesi, vergiden muafiyet) ile Avrupaya oranla daha cazip bir yatırım merkezi yaratılması.

Bütün bu olumlu faktörler Türkiye'nin uluslararası platformlarda değerini artırmış ve yatırım yapmanın kârlı olacağı ülkeler sınıfına dahil etmiştir.

Türkiye'ye yatırım yapan ülkeleri incelediğimizde hemen her kıtadan ve her bölgeden ülkelerin geldiğini ve gerek direkt olarak, gerek yerli sermayedarlar ile ortak yatırıma giderek sermaye girişine neden olduğunu görmekteyiz. Tablo 19'da 1980 yılından günümüze kadar geçen süre içinde en fazla yatırımı yapan ilk 10 ülkenin yatırım tutarları görülmektedir. Diğer ülkeler ile ilgili veriler YASED (Yabancı Sermaye Koordinasyon Derneği) tarafından her yıl sonunda açıklanan Yabancı Sermaye yatırımların ülkelere ve sektörlere dağılımları istatistiklerinden temin edilebilir.

- Tablo 18 -

Türkiye'de en fazla yatırım gerçekleştirilen ilk 10 ülkenin yatırım miktarları.

(Milyon TL)

ÜLKELER	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
A.B.D.	1.051	1.834	6.400	7.119	18.822	32.365	35.654	44.162	67.312
Almanya	3.192	3.278	8.275	10.594	14.404	21.790	33.586	55.099	84.492
Fransa	1.493	559	1.127	1.127	3.657	5.124	11.609	14.695	41.590
İsviçre	312	5.587	12.235	15.811	20.103	35.616	44.656	64.628	100.923
İngiltere	505	449	681	1.094	2.822	10.103	13.655	30.851	105.224
Hollanda	449	1.078	1.231	1.848	9.898	13.532	19.048	21.935	46.123
İtalya	243	699	789	1.375	5.535	8.126	9.973	8.185	26.484
Japonya	19	19	19	19	19	39	1.538	1.896	23.645
Suudi Arabistan	-	-	360	360	540	6.703	11.204	14.311	17.159
Libya	-	640	615	6.975	11.000	14.399	19.042	19.248	19.392

Kaynak: YASED "Yabancı sermayeyi kuruluşların ülkelere dağılımı" yıllık istatistikleri.

Tablo 19 (Devamı)
(Milyon TL)

ÜLKELER	YILLAR				
	1983	1982	1981	1980	1979
ABD.	2.571.290	1.402.422	677.245	430.594	199.136
Almanya	1.666.010	1.532.350	685.503	390.011	247.072
Fransa	3.040.858	1.446.971	944.585	257.733	110.420
İsviçre	2.051.299	1.429.980	602.702	432.730	310.558
İngiltere	1.473.916	1.248.980	949.255	609.221	420.348
Hollanda	2.750.236	1.627.413	547.942	291.321	241.963
İtalya	1.380.423	931.088	347.398	289.145	213.001
Japonya	1.179.146	491.917	502.952	365.280	110.083
S. Arabistan	444.249	227.311	125.054	92.824	66.599
Libya	120.484	19.906	18.690	44.769	32.669

Tablo 19'da da görüldüğü gibi, Türkiye'de yatırıma giden ülkelerin yatırımları sürekli olarak artmıştır. Özellikle 1987 yılından sonra her yıl %30-%60 arasında artışlar kaydedilmiştir. Bu artışların temelinde yatan nedenler ise kısaca şunlardır.

- Türkiye'de son dönemlerde görülen yüksek enflasyon'a (%60-%75) dayalı ekonomik sistemin getirdiği kâr marjlarındaki artış yabancı sermayedarların yatırımlarını arttırmalarına neden olmuştur.
- Büyük Sanayi yatırımlarını ve özellikle İkinci Boğaz Köprüsünün yapımında oluşturulan Konsorsiyumdaki ülkeler ile (İtalya, Japonya ve İngiltere) yapılan ikili anlaşmalar sonucunda bu ülkeler daha fazla yatırıma yönelmişlerdir.

- c) Amerikan dolarının Türk lirası karşısında sürekli değer kazanması yabancı sermaye yatırımlarında özsermaye kârlılıklarında da sürekli artışlara neden olmuştur.

Yukarıdaki faktörlerin yanında daha önce açıklandığı gibi çeşitli teşviklerin de verilmesiyle yabancı sermaye yatırımlarında ülke bazında da büyük artışlar olmuştur.

Yabancı sermayenin ülkelere dağılımının kısaca şu şekilde özetleyebiliriz; Batılı büyük kapitalist ülkeler (A.B.D. Almanya, İngiltere, Fransa, İtalya v.b.) bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de yatırımlarını her geçen yıl arttırmışlardır. Türkiye'nin dışa bağımlılığını en iyi şekilde kullanan bu devletler ikili antlaşmalar ve yerli sermayedarlar ile giriştikleri ortak yatırımlar ile Türkiye'deki sermaye oranlarını arttırmışlardır. Bu devletlere Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planındaki hükümlerde açıklandığı gibi Körfez ülkeleri de katılmış ve Arap sermayesi de yatırımlara dönüşmeye başlamıştır. Dünyanın en fazla ticaret fazlası bulunan ülkesi olan Japonya da özellikle Otomotiv (Nissan, Toyota firmaları fabrika kurmuş, diğer otomobil üreticileri de Türkiye'ye otomobil ithaline başlamıştır) ve Elektronik sanayinde yatırımlarını hızlandırmıştır. Japonya bu yatırımlarında özellikle yerli sermayedarlar ile ortaklığa girerek Türkiye'nin iktisadi ve sosyal yapısına daha kısa sürede uyum sağlamıştır.

Türkiye'de yatırımcı gelen ülkelerin bu kadar geniş bir yelpazeye yayılması uluslararası platformda Türkiye'nin kredibilitésini ve itibarını arttırmış ve arttırmaktadır. Bu gelişme Yabancı sermaye yatırımlarına ağırlık verildiği sürece devam edecek ve ülke ekonomisine katkıları da sürecektir.

E- 1990 SONRASINDA GERÇEKLEŞEN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ İŞLETMELER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Yabancı sermaye yatırımları, daha önce ifade edildiği gibi (Sh: 9-13'de) geldikleri ülkeleri pek çok açıdan etkilemektedir. Ülkenin iktisadi yapısından politik yapısına, makro ölçekten mikro ölçeğe kadar her alanda bu etkileri görmek mümkündür.

Yabancı sermaye yatırımları içinde ülkemizi en çok etkileyenler Sabit yatırımlar olarak isimlendirilen Sanayi Tesisleri, Turistik Tesisler v.b. yatırımlardır. Bu yatırımlar faaliyette buldukları sektörler ile kuruldukları bölgelerin sosyo-ekonomik ve iktisadi yapılarını etkilemektedir. Bu etkileri başlıca aşağıdaki maddelerde toplayabiliriz:

- 1- İleri teknoloji ve kalifiye işgücüne dayalı olarak faaliyette bulunan yabancı sermayeli kuruluşlar, Türkiye'deki diğer özel sektör kuruluşlarını da modernizasyona yöneltmiş ve üretim standardını yükseltmişlerdir. Bu bağlamda Tofaş otomobil fabrikası üretim bandını İtalyan Fiat firmasının teklifi doğrultusunda uzatmış ve robot teknolojisine dayalı modern bir üretim bandı oluşturmuştur. Yine yabancı sermayeli kuruluşlar için gerekli olan nitelikli işgücü Türk istihdam sektörünün de gelişmesine katkıda bulunmuş ve işçilikteki kaliteyi arttırmıştır.
- 2- Özellikle Otomotiv, Elektronik ve İlaç sanayilerinde yatırımların yo unlaşması, yan sanayilerin çok fazla kullanıldı ı bu sektörlerde olumlu gelişmelere neden olmuştur. Şöyle ki: öncelikle Otomotiv ve Elektronik firmaları üretimde kullandıkları pekçok parçayı piyasadan temin yoluna gitmiş, böylelikle hem üretim maliyetini düşürmüş hem de optimum üretim bandını oluşturmuşlardır.

Bursa'da Otomotiv yan sanayinin ve Istanbul Umraniyede Elektronik yan sanayinin gelismesi bu nedenledir.

Ancak burada Yabancı Sermaye kuruluşlar tarafından önemli üzerinde durulan uluslararası kalite düzeyinde ve standartlarında tam olarak gelişme sağlanamamış ve yan sanayi kuruluşları modernizasyonlarını tamamlamamışlardır.

3- İhracat ağırlıklı üretim yapan yabancı sermayeli kuruluşlar, bu açıdan da Yerli firmalara öncülük etmişlerdir. Öyle ki Toyota ve Opel'in Türkiye'de ürettikleri otomobillerin %65-%70'ini Yurt dışına ihraç etmeleri; Tofas, Oyak-Kenauit ve Mercedes-Benz fabrikalarının da dış pazara yönelmelerine ve dolayısıyla kaliteyi arttırmalarına neden olmuştur.

Yabancı Sermaye yatırımlarının Türk işletmeciliği için yukarıda açıkladığımız yararlarının bulunmasına karşılık, özellikle küçük ve orta ölçekli işletmeler için bazı olumsuz etkileri de vardır. Şöyle ki: Türkiye'deki küçük ve orta ölçekli kuruluşların büyük bir bölümü (Yaklaşık olarak %70-%75'i) henüz eski teknolojiler ile üretim yapmaktadırlar. Aynı ürünü daha ucuz ve daha kaliteli bir şekilde piyasaya süreren Yabancı sermayeli firmalar nedeniyle yerli üreticiler birer birer üretimlerini durdurmaktadır. Sadece sermayesi güçlü olan ve modernizasyona gidebilen orta ölçekli kuruluşlar ayakta kalabilmektedir. Bu haksız rekabetin ortadan kaldırılması için ise yapılacak en önemli girişim ise Tekeleşmeyi ve Karteli önleyerek yasal müeyyidelerin bir an önce resmelleştirilmesidir.

Türk işletmeleri ve Türk işletmeciliği açısından Yabancı sermaye yatırımlarının neden olduğu bir diğer olumsuz etki de "Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu" ile sağlanan ayrıcalıklardır. Küçük ve orta ölçekli işletmelerin; enflasyonist ekonomi sistemi, yüksek faizli kredi ödemeleri, üretim girdilerinin sürekli artması v.b. iktisadi sorunlar ile uğraştığı bir dönemde sadece yabancı sermayeli yatırımların artmasına yönelik olarak uzun vadeli kredi sağlanması, yer temini, v.b. teşviklerin sağlanması Yerli ve Yabancı işletmeler arasındaki haksız rekabeti arttırmıştır. Bunun sonucunda yerli işletmeler ya iç ve dış borçlanmalarını arttırmış ya da üretimlerini kısarak bir bakıma zararlarını azaltma yoluna gitmişlerdir.

Görüldüğü gibi Yabancı sermayeli kuruluşların Türk işletmeleri ve Türk işletmeciliği üzerinde pek çok etkileri olmuş ve olmaktadır. bu etkileri genel olarak değerlendirdiğimizde olumlu etkilerin ağırlıkta olduğunu görmekteyiz. Özellikle yan sanayinin yoğun olarak kullanıldığı sektörlerde faaliyetlerde bulunan Yabancı Sermayeli kuruluşlar Türk işletmelerinin de gelişmesine ve modernizasyonuna katkıda bulunmaktadır. Bu arada tam rekabetin yoğun olarak yaşandığı serbest piyasa ekonomilerinde görülen sürekli ve hızlı değişimler Türk işletmelerini de rekabete hazır bir konuma sokmaktadır. Ancak bu olumlu gelişmelerin yanında hükümetin de Türk işletmelerini zor durumda bırakacak yasal düzenlemelerden kaçınması ve bu işletmeleri Yabancı Sermayeli kuruluşlar ile karşı karşıya bırakmaması gerekmektedir. Yabancı sermayeli kuruluşlar ile Türk işletmelerinin koordineli ve uyumlu çalışmaları hem bu kuruluşları hem de Türk Ekonomisini daha istikrarlı bir gelişme trendine sokacaktır. Bu da makro ölçekten mikro ölçeğe kadar bütün iktisadi kurumları geliştirecektir.

SONUÇ

Türkiye'de ve özellikle Türk Ekonomisi içinde yabancı sermaye yatırımlarının miktarının, gelişiminin ve ekonomiye katkısının incelendiği bu çalışma sonucunda bazı noktalarda yatırımların yararlı bazı noktalarda ise zararlı olduğu görülmüştür.

Türkiye'nin özellikle Demokrat Parti dönemi sonrasında Batıya açılma çabalarının hızlanması, Avrupa Topluluğu ülkeleri ile siyasi ve iktisadi entegrasyon sürecine girilmesi ve gelişmiş ülkeler ile rekabet edebilecek sanayi tesislerinin kurulması gerekliliği nedeni ile yabancı kaynaklı özel sermayeye teşvikler getirilerek Türkiye'ye girişlerde hızlı bir artış sağlanmıştır. Bu çalışmada sayfa 59-89 arasında incelenen planlı dönemde görüldüğü üzere yabancı sermaye yatırımları her dönemde sürekli artmıştır. Yabancı sermayenin bu artışı doğal olarak Türk ekonomisinde bir sistem değişikliğini de beraberinde getirmiştir. 1980 öncesi dönemde devlet müdahaleciliğinin yoğun bir şekilde görüldüğü piyasa düzeni 1990 lara gelindiğinde liberal ekonomi politikalarının bir sonucu olan serbest piyasa düzenine geçmiştir. Tam rekabetin yoğun bir şekilde yaşandığı bu piyasalarda minimum maliyet, maksimum gelir ön planda olduğundan, teknoloji yoğun üretimler gerekmektedir. Bunun bilincinde olan yabancı sermayedarlar Türkiye'ye modern teknolojiyi getirerek hem rekabet ortamını hareketlendirmiş hemde Türk firmalarının modernizasyona yönelmelerine neden olmuşlardır.

Yabancı sermayeli yatırımların sağladığı bir diğer fayda da Türkiye'nin uluslararası piyasada kredibilitesinin artması yönünde olmuştur. Şöyle ki: Orta Doğu, Türk Cumhuriyetleri, Balkanlar'daki ülkelere yönelik üretim yapacak çok uluslu kuruluşlar Türkiye'yi seçmiş bu da Türkiye'nin sanayisinin ve ekonomisinin gelişmesinde katkıda bulunmuştur.

Otomotiv sanayinde Türkiye'yi üretim ve dağıtım merkezi seçen Opel ve Toyota bu alanda öncülük yapmış ve beraberlerinde otomotiv yan sanayilerinin gelişmesinde katkıda bulunmuşlardır. Bu kuruluşların Türkiye'de yatırıma yönelmeleri Tofaş ve Renault firmalarının modernizasyona yönelmelerine neden olmuştur. (Bkz. sayfa 121)

Yabancı sermayeli kuruluşların Türkiye'de yatırıma yönelmelerinin bir diğer nedeni de Türkiye'nin bölgesindeki gelişme trendi en yüksek ülke olması, ekonomisinin enflasyonist bir yapı ile büyümesi ve yüksek enflasyona bağlı olarak sağlanan kar marjlarıdır. Bu yüksek kar marjları Yabancı sermayedarları Türkiye'ye daha bir istekle yöneltmiştir.

Yukarıda açıklanan bütün bu olumlu gelişmelerin yanında bazı ekonomistlerin savunduğu ve Türk sanayinin gelişmesini engelleyeceklerine inandıkları şu faktörlerde Yabancı sermayeli yatırımların birer sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

- a) Yabancı sermayenin yüksek teknolojiye bağlı bir rekabet getirmesi eski üretim teknolojilerini kullanan ve yeterli kapitali bulunmayan sanayi kuruluşların piyasayı terk etmelerine ve dolayısıyla da gizli işsizliğe neden olmaktadır.
- b) Yabancı sermayeli kuruluşların ihracata yönelik üretim yapmaları ve bu bağlamda teşvik kredileri almaları yerli üreticiler ile karşı karşıya kalmalarına neden olmaktadır. Yerli üreticilerin ihracata yönelik üretim yapamamaları gelişmelerini engellemektedir.

Bütün bu yukarıdaki olumlu ve olumsuz faktörler göz önüne alındığında ve 1980 sonrası gelişmelere baktığımızda yabancı sermayeli kuruluşların ekonomi içinde küçümsenmeyecek bir paya sahip olduklarını görebiliriz. Öyleki: 1993 yıl sonu itibarıyla yabancı sermayenin tarıma dayalı sanayide %66.1 maden-

cilik sanayinde %81.8, imalat sanayinde %48.2 ve hizmetler sektöründe ise %51.1 oranında paya sahip olduğunu görmekteyiz.⁽⁶⁸⁾ Yine Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı hedefi olarak belirlenen 1 trilyon 235 milyarlık yabancı sermaye yatırımları dönem sonunda 4 trilyon 137 milyar düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu da göstermektedir ki Türkiye'nin izleyeceği politika yabancı sermayenin gelmesi mi iyidir, gelmemesi mi değil; daha fazla yabancı sermayeyi ülkeye nasıl daha fazla çekebiliriz olmalıdır. Nitekim dönemin hükümetleri yabancı sermaye girişlerini hızlandırmak için çabalarını arttırmış ve bir taraftan özel sektör temsilcilerinin katılımı ile dış temaslar yoğunlaştırılırken öte yandan yabancı sermaye girişini arttırıcı ilave önlemler alınmıştır. Bütün bu önlemler sonucunda yabancı sermaye yatırımlarında sürekli ve hızlı bir artış olmuş ve olmaktadır. Bu artış hem Türk Ekonomisinin uluslararası platformda daha saygın bir konuma gelmesini sağlamış hemde Türk sanayini Batı ülkeleri ile rekabet eder bir konuma sokmuştur.

Son olarak Yabancı sermaye yatırımlarının arttırılması için şunları söyleyebiliriz. Yatırımların yapılması için daha organize çalışmak, ihtisaslaşmak, yatırım alternatiflerini ve Türkiye'nin yatırım potansiyelini yabancı yatırımcılara daha sistematik bir çerçevede tanıtmak gerekmektedir. Genel hükümet politikaları ve beraberinde hazırlanan ekonomi politikaları ilkeleri çerçevesinde yapılacak yatırımları proje bazında değerlendirmek büyük bir esneklik ve kolaylık sağlayacaktır. Öyleki her yatırımın yarattığı katma değer, istihdam, ihracat potansiyeli birbirinden farklı değerlerde gerçekleşir. Bazı yatırımlar ihracattan sağlayacağı katkının daha fazlasını sosyal ve ekonomik fayda olarak gayri safi milli hasılaya katabilir. Bu durumda ihracatı bir zorunluluk olarak ön görmek yatırımların kazançlılığını engelleyecektir.

(68) YASED Yabancı Sermaye Yatırımlarının Yıllık Gelişimi İstatistikleri. İstanbul, 1994.

Nitekim 1985 yılı Ekim ayında dönemin hükümeti aldığı bir kararla 1986 yılından başlamak üzere yatırım teşviklerinin verilmesinde kuruluşlardan ihracat garantisi istenmemesi ilkesini kabul etmiştir. Şu halde performans ile ilgili yükümlülüklerde bir iki kriter değil, ekonomiye katkısı başka açıdan önemli olacak kriterler dizisine ağırlık vermek daha rasyonel bir yöntem olacaktır.

KAYNAKLAR- KİTAPLAR -

- SEYİDOĞLU, Halil ; "Uluslararası İktisat" Ankara, 1983.
- BULUTOĞLU, Kenan ; "100 soruda Yabancı Sermaye" İstanbul 1972.
- ARAS, T. Güngör ; "Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları" İstanbul 1979.
- ŞAHİN, Hüseyin ; "Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişimi ve Bugünkü Durumu" Uludağ Üni. Yayınları, Bursa 1990.
- BOZKURT, Ünal Doç. Dr. ; "Ekonomide Yabancı Sermayenin Yeri ve Önemi" YASED Yayınları, İstanbul 1985.
- BOZKURT, Ünal Doç. Dr. ; "Ekonomide Yabancı Sermaye" YASED Yayınları, İstanbul, 1983.
- ÇANDAR, Tevfik ; "Cumhuriyet Dönemi Başlarken, Türkiye Ekonomisinin Görünümü ve Yapısal Kökleri" Bursa İ.T.İ.A Yayınları, Bursa 1973.
- YERASİMOS ; "Az gelişmiş Sürecinde Türkiye" İstanbul 1975.
- PAMUK, Şevket ; "Osmanlı Ekonomisi ve Dünya Kapitalizmi" Yurt Yayınları, Ankara 1984.
- AVCIOĞLU, Doğan ; "Türkiye'nin Düzeni; Dün, Bugün, Yarın" Tekin Yayınları, İstanbul 1976.

- ÖZYÜKSEL, M. ; "Osmanlı-Alman İlişkilerinin Gelişme Sürecinde Anadolu ve Bağdat Demiryolları" Harba Yayınları, İstanbul 1980.
- YAŞA, Memduh ; "Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978" Akbank Kültür Yayınları, İstanbul 1980.
- AKGÜÇ, Öztin ; "Türkiye'de Banacılık" Gerçek Yayınevi, İstanbul 1987.
- TAHSİN, Hamit ; "Sermaye'nin şirketlerdeki Hareketi" İstanbul 1929.
- SAKA, Remzi
- LINGEMAN, E. R. ; "Turkey-Economic and Commercial Conditions in Turkey" London 1948.
- ÜLKEN, Yüksel Prof. Dr. ; "Atatürk ve İktisat" T. İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1984.
- ÖKÇÜN, A. Gündüz ; "1923 İzmir İktisat Kongresi" Ankara Üni. SBF Yayınları, Ankara 1971.
- KEPENEK, Yakup ; "Türkiye Ekonomisi" Teori Yayınları, Ankara 1987.
- BORATAV, K. ; "Türkiye Devletçilik" İstanbul 1940.
- SINGER, M. ; "The Economic Advance of Turkey 1938-68" Turkish Economic Society Yayını, Ankara 1977.
- AKIN, İ. Hakkı ; "Türkiye'de Yabancı Sermaye Mevzuatı" Otağ Yayıncılık, İstanbul 1977.

- GAZETE, MAKALE VE SÜREKLİ YAYINLAR -

- İNAL, Faah** ; "Yabancı Sermaye Oranları" Dünya Gazetesi, 30.8.1989 tarihli sayı.
- BABAN, Ayşe Semha** ; "Türkiye'de Yabancı Sermaye" TMMOB Makina Müh. Odası, 1987 Sanayi Kongresi Bildirisi.
- YAVUZ, Suat** ; "Türkiye'de Yabancı Sermaye" Dünya Gazetesi, 10.11.1989 tarihli sayı.
- ÖZGENTÜRK, Jâle** ; "Yabancı Sermaye Gömlek Değiştirdi" Milliyet Gazetesi 9.2.1993 tarihli sayı, Ekonomi sayfası.
- ULUDAĞ, Ramazan** ; " Yabancı Sermayeye Nasıl Bakılmalı" Ekonomide Ankara Dergisi, Ağustos 1991 tarihli sayı.
- AKBAY, Levent** ; "Yabancı Sermaye Yatırıma Y neldi" Dünya Gazetesi, 7.10.1992 tarihli sayı.
- İ.S.O. DERĐİSİ** 22.10.1991 tarihli sayı.
- KAPİTAL DERĐİSİ** Aralık 1991 tarihli sayı, sektör eki.
- DIŞ TİCARET BÜLTENİ** Şubat 1992 tarihli sayı.
- EKONOMİST DERĐİSİ** 3.10.1993 tarihli sayı.
- YABANCI SERMAYEYİ TEŞVİK MEVZUATI**, Başbakanlık DPT, Yabancı Sermaye Başkanlığı, Ankara ekim 1983.
- YABANCI SERMAYE MEVZUATI**, Başbakanlık HDTM, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Ankara Haziran 1992.

BEŞ YILLIK KALKINMA PLANLARI, Başbakanlık DPT, Ankara, 1962-1967-1972-1978-1984 ve 1989.

YASED (Yabancı Sermaye Koordinasyon Derneği-İSTANBUL) Yabancı Sermayeli Kuruluşların Ükelere Dağılımı, İstastikleri; 1975.....1992, İstanbul. Yabancı Sermayeli Kuruluşların Sektörlere Dağılımı, İstatistikleri; 1975.....1992, İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

Türkiye'de Yabancı Sermaye gelişiminin incelendiği bu tezi hazırlayan Okay Yücer 13.07.1968 tarihinde Üsküdar (İstanbul)da doğmuştur. İlk ve Orta öğretimini İstanbul'da tamamladıktan sonra, 1982 yılında sınavla kazandığı Haydarpaşa Endüstri ve Meslek Lisesi, Makina Teknik Ressamlığı bölümüne kaydını yaptırmış ve 1985 yılında "Bölüm Birincisi" olarak mezun olmuştur.

Lise sonrasında iki yıl çeşitli Sanayi kuruluşlarında (Feniş Alüminyum, Enka İnşaat A.Ş. v.b.) ve özel mühendislik bürolarında makina ressamı ve teknik ressam olarak çalışan Okay Yücer, 1987 yılında Yıldız Üniversitesi (Şimdi Yıldız Teknik Üniversitesi olmuştur). Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama bölümüne kaydını yaptırmıştır. 1991 yılında "Bölüm İkincisi" olarak Şehir ve Bölge plancısı ünvanıyla mezun olan Okay Yücer, aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsüne bağlı İşletme Yöneticiliği Yüksek Lisans programına kaydını yaptırmıştır. 1992 yılında İstanbul'da kendi Planlama bürosunu açan Okay Yücer, halen Yozgat ilinde Şehir ve Bölge Plancısı olarak faaliyetlerini sürdürmektedir.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ